

TRGOVINA LJUDIMA

MODUL ZA OBUKU SUDIJA I TUŽITELJA

Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission to Bosnia and Herzegovina

TRGOVINA LJUDIMA

MODUL ZA OBUKU SUDIJA I TUŽITELJA

Materijali, sadržani u ovoj publikaciji, mogu poslužiti samo u svrhu općih informacija, bez bilo kakvih garancija, uključujući i one koji se odnose na bilo koju posebnu svrhu. Misija OSCE-a ne garantira tačnost ili potpunost informacija u ovoj publikaciji.

Dio publikacije pod nazivom *Priručnik za obuku sudija i tužilaca* izradila je gospođa Ljiljana Filipović, mr.sc., sudija Vrhovnog suda FBiH, dok je dio publikacije pod nazivom *Praktikum za edukatore* izradila gospođa Amina Šišić. Stavovi, nalazi, tumačenja i zaključci, izneseni u publikaciji, stavovi su autora i ne moraju nužno odražavati zvanični stav OSCE-a ili država članica. U mjeri u kojoj je to u skladu sa zakonom, OSCE ne prihvata nikakvu odgovornost u vezi sa bilo kakvim gubitkom, štetom, potraživanjima ili troškovima koji su naneseni ili koji su nastali kao posljedica, ili u vezi sa korištenjem informacija sadržanih u ovoj publikaciji.

SADRŽAJ

I. Pravni okvir.....	6
I.1. Primjenljive međunarodne norme i standardi.....	6
I.2. Pravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.....	10
I.3. Kompleksnost krivičnog djela trgovine ljudima i srodnih krivičnih djela	14
I.4. Odgovornost pravnih osoba za krivično djelo trgovine ljudima.....	28
I.5. Prava žrtava trgovine ljudima u krivično-pravnom sistemu.....	32
II. Krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima.....	40
II.1. Identifikacija slučajeva trgovine ljudima.....	40
II.2. Istraživanje slučajeva trgovine ljudima.....	43
II.3. Dokazivanje slučajeva trgovine ljudima.....	48
II.4. Poštivanje i zaštita prava žrtava i optuženih	53
II.5. Kažnjavanje i oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.....	57
II.6. Međunarodna saradnja i uzajamna pravna pomoć	61
III. Institucionalni okvir i politika za suprotstavljanje trgovini ljudima	65
III.1. Nacionalni referalni mehanizam	65
III.2. Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane ilegalne imigracije	69
III.3. Regionalni monitoring timovi.....	70
III.4. Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima.....	72
III.5. Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i akcioni plan 2013-2015.....	73

Foreword

The OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina has actively supported anti-trafficking efforts since 2003. In this regard, the Mission works with local partners and institutions to ensure greater protection and support to victims of this serious crime, and to ensure that the appropriate institutional and legislative tools are in place.

In line with the strategic measures from the Strategy to combat Trafficking in Human beings and its corresponding Action Plan (2013-2015) the Mission has opted to support the development of training module for judges and prosecutors in order to ensure the sustainability of training efforts of Judicial and Prosecutorial Training Centres in RS and FBH in the area of combating trafficking in human beings.

This module is targeted at helping legal trainers in Bosnia and Herzegovina to develop and conduct training activities aimed at strengthening capacities of judges and prosecutors to recognize criminal offence of trafficking in human beings, effectively prosecute and punish offenders while ensuring protection of victims.

The training material comprises a *Handbook for training judges and prosecutors* and *Trainer's Toolkit*. The Handbook contains in-depth information on legislative, procedural, institutional and policy framework. The Trainer's toolkit includes guidelines and tips for trainers including the overall design of training sessions based on the Handbook for training judges and prosecutor. However trainers are advised to tailor the materials to particular training session and update them with according to eventual changes to the applicable legislation.

This module is complemented by *the Compendium of Jurisprudence* containing the relevant jurisprudence of adjudicated trafficking cases in Bosnia and Herzegovina as well as the relevant jurisprudence from other jurisdictions.

Predgovor

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini aktivno podržava napore u borbi protiv trgovine ljudima, od 2003. godine. U tom smislu, Misija saraduje sa lokalnim partnerima i institucijama, kako bi se osigurala veća zaštita i podrška žrtvama ovog teškog krivičnog djela i kako bi se osiguralo da postoje odgovarajući institucionalni i zakonodavni instrumenti.

U skladu sa strateškim ciljevima definisanim akcionim planom Strategije za borbu protiv trgovine ljudima (2013-2015), Misija je odlučila da podrži izradu materijala za obuku sudija i tužilaca u cilju osiguranja održivosti edukativnih napora Centara za edukaciju sudija i tužilaca u RS i FBiH u oblasti borbe protiv trgovine ljudima.

Ovaj materijal nastoji pomoći pravnim edukatorima u Bosni i Hercegovini da razviju i održavaju edukativne aktivnosti namijenjene jačanju kapaciteta sudija i tužilaca na prepoznavanju krivičnog djela trgovine ljudima, efikasnom gonjenju i kažnjavanju učitelja krivičnog djela uz istovremeno osiguravanje prava žrtva.

Materijal se sastoji od *Priručnika za obuku sudija i tužilaca* i *Praktikum za edukatore*. Priručnik za obuku sadrži informacije o zakonodavnom, procesnom institucionalnom i strateškom okviru. Praktikum za edukatore sadrži preporuke i savjete edukatorima, uključujući i opći plan edukacija, baziranih na *Priručniku za obuku sudija i tužilaca*. Edukatorima se naravno savjetuje da prilagode ove materijale konkretnim edukacijama i ažuriraju ih u pogledu eventualnih izmjena i dopuna primjenljivog zakonodavstva.

Ovaj materijal je dopunjen *Sažetim prikazom sudske prakse* koji sadrži relevantnu jurisprudenciju presuđenih predmeta trgovine ljudima iz Bosne i Hercegovine kao i relevantnu jurisprudenciju iz drugih jurisdikcija.

TRGOVINA LJUDIMA

PRIRUČNIK ZA OBUKU SUDIJA I TUŽITELJA

Novembar, 2015

I. Pravni okvir

I.1. Primjenljive međunarodne norme i standardi

Trgovina ljudima je veoma stara pojava. Međutim, prvi obavezujući međunarodni dokument u kojem je upotrijebljen upravo izraz „trgovina ljudima“ bila je Konvencija o zabrani trgovine ljudima i iskorištavanja prostitucije drugih iz 1949. godine¹, ali ona nije sadržavala definiciju tog pojma, pa se o tome šta se u smislu ove konvencije smatra trgovinom ljudima zaključivalo posredno.

U posljednoj deceniji 20. vijeka definiranju pojma “trgovina ljudima” posvećena je velika pažnja jer se uvidjelo da nepostojanje adekvatne i usaglašene definicije tog pojma otežava sprečavanje i suzbijanje same pojave.

Prvi međunarodni dokument u kojem je sadržana definicija pojma „trgovina ljudima“ je **Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom** (u daljem tekstu: Protokol UN-a), kojim se dopunjava Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (u daljem tekstu: Konvencija UN-a), koji su usvojeni 15.11.2000. godine.² Članom 3. tačkom (a) Protokola UN-a određeno je da, za svrhe tog protokola, *“trgovina ljudima” znači regrutiranje, transport, transfer, skrivanje/pružanje utočišta ili prihvata osoba, putem prijetnje ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prijevare, obmanjivanja, zloupotrebe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobijanje pristanka osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa.* Dakle, u smislu Protokola UN-a, trgovina ljudima podrazumijeva preduzimanje određenih radnji učinjenja uz primjenu određenih sredstava ili načina učinjenja u svrhu eksploatacije žrtve trgovine ljudima. Članom 3(b). Protokola UN-a određeno je: *„Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju izložen u tački (a) ovog člana bit će nevažan kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački (a)“.*

Međutim, prema članu 3(c). Protokola UN-a *“Regrutiranje, transport, transfer, skrivanje ili prihvata djeteta radi eksploatacije smatrat će se “trgovinom ljudima” čak kada ne uključuje nijedno sredstvo predviđeno tačkom (a) ovog člana”.* Polazi se od toga da dijete, zbog svoje nedovoljne psiho-fizičke razvijenosti i socijalne nezrelosti, nije u stanju da slobodno odlučuje o svom kretanju i vrsti i uvjetima rada koji će obavljati. Protokol UN-a striktnije nego Konvencija o pravima djeteta određuje ko se smatra “djetetom”. Članom 3(d). Protokola UN-a je, bez ikakvih izuzetaka i ograničenja, određeno da “dijete” znači osoba ispod 18 godina starosti. Prema tome, za ocjenu da li je osoba kojom se trguje dijete ili ne, domaći propisi o godinama potrebnim za sticanje punoljetstva nemaju značaja.

¹ Raniji međunarodni dokumenti odnosili su se na „trgovinu robljem“, „trgovinu bijelim robljem“ ili „trgovinu ženama i djecom“.

² Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 3/2002.

Navedeni oblici eksploatacije u čije svrhe se vrši trgovina ljudima, kao i sredstva i načini izvršenja pojedinih radnji učinjenja trgovine ljudima, koji su navedeni u odredbi člana 3(a). Protokola UN-a, omogućavaju da se, i pored toga što je ovaj protokol donijet kao dopuna Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, pitanje trgovine ljudima posmatra i kao pitanje ljudskih prava.

Protokolom UN-a, države članice su obavezane da usvoje zakonske odredbe i druge mjere koje su potrebne da se, kada je ono učinjeno namjerno (s umišljajem), ponašanje opisano kao trgovina ljudima, ustanovi kao krivično djelo. Shodno članu 34. stav 2. Konvencije UN-a, to krivično djelo se u domaćem pravu svake države članice treba ustanoviti neovisno od transnacionalnog karaktera ili uključenosti organizirane kriminalne grupe. Zavisno od osnovnih pojmova svog pravnog sistema, države članice su obavezane na kriminalizaciju pokušaja činjenja tog krivičnog djela, učestvovanja kao saučesnik u tom krivičnom djelu i organiziranja ili usmjeravanja drugih osoba na njegovo učenje.

Protokol UN-a sadrži i odredbe koje se odnose na pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima, status žrtava trgovine ljudima u državama koje ih primaju i repatrijaciju žrtava trgovine ljudima. Te odredbe predviđaju zaštitu privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima, informiranje žrtava o relevantnom sudskom i upravnom postupku i pomoći pri prezentiranju njihovih pogleda i interesa u odgovarajućim fazama postupka protiv učinitelja, mogućnost dobivanja kompenzacije za pretrpljenu štetu, provođenje mjera da se obezbijedi fizički, psihički i društveni oporavak žrtava trgovine ljudima, uz saradnju sa nevladinim organizacijama i drugim elementima civilnog društva, a naročito da im se obezbijedi: odgovarajući smještaj, savjetovanje i informiranje, posebno u vezi sa njihovim zakonskim pravima, na jeziku koji žrtva trgovine ljudima razumije, medicinska, psihološka i materijalna pomoć i zaposlenje, mogućnosti za obrazovanje i obuku, te osiguranje fizičke sigurnosti žrtvama trgovine ljudima dok su na teritoriji države članice. Međutim, te odredbe uglavnom predstavljaju preporuke državama članicama, a samo u manjoj mjeri obaveze. Tako se od država članica zahtijeva samo da razmotre usvajanje zakonskih odredbi ili drugih odgovarajućih mjera kojima se žrtvama trgovine ljudima dozvoljava da ostanu na nenoj teritoriji privremeno ili stalno. U pogledu repatrijacije navodi se da je poželjno da bude dobrovoljna. Države članice se obavezuju da taj povratak obave uz dužni obzir prema sigurnosti te osobe, a država članica koja vraća žrtvu i prema statusu pravnog postupka koji je u vezi s činjenicom da je osoba žrtva trgovine.

Također, Protokol UN-a sadrži odredbe koje se odnose na sprečavanje trgovine ljudima, saradnju država članica na njenom suzbijanju i druge mjere. U završnim odredbama ustanovljena je obaveza država članica da mjere izložene u Protokolu UN-a tumače i primjenjuju tako da ne diskriminiraju osobe na osnovu toga što su žrtve trgovine ljudima, te da tumačenje i primjena tih mjera bude u skladu sa međunarodno priznatim principima o nediskriminaciji.

Za uspostavljanje međunarodnih standarda u borbi trgovine ljudima značajna je i **Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima**³ (u daljem tekstu:

³ Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 14/07.

Konvencija VE). U njoj se trgovina ljudima kvalificira kao kršenje ljudskih prava i napad na dostojanstvo i integritet čovjeka. Njeni primarni ciljevi su osiguranje poštivanja prava žrtava i njihova zaštita, borba protiv trgovine ljudima i unapređenje međunarodne saradnje u borbi protiv trgovine ljudima. Konvencija VE se primjenjuje na sve oblike trgovine ljudima bilo da je ona nacionalna ili transnacionalna i bilo da je povezana sa organiziranim kriminalom ili ne. Sama trgovina ljudima se definira na istovjetan način kao u Protokolu UN-a, a žrtvom se smatra svaka fizička osoba koja je predmet trgovine ljudima u smislu te konvencije. Konvencija VE promovira sveobuhvatan pristup borbi protiv trgovine ljudima koji podrazumijeva prevenciju trgovine ljudima, zaštitu prava žrtava i gonjenje učinitelja.

U pogledu prevencije, Konvencija VE predviđa različite mjere na nacionalnom planu: koordinaciju tijela zaduženih za borbu protiv trgovine ljudima, informativne kampanje usmjerene, prije svega, prema ranjivim grupama, mjere za obeshrabrivanje potražnje i granične mjere, uključujući i one koje se odnose na sigurnost i kontrolu dokumenata.

Radi unapređenja prava žrtava, Konvencija VE insistira na mjerama koje trebaju osigurati jednakost spolova, identifikaciju žrtava trgovine ljudima kako bi se izbjeglo da se one tretiraju kao neregularni migranti ili delinkventi, pomoć žrtvama, njihov fizički i psihički oporavak, boravišne dozvole za žrtve trgovine ljudima i odštetu žrtvama.

Konvencija VE sadrži posebna poglavlja posvećena materijalnom i procesnom krivičnom pravu. Njihove odredbe ustanovljavaju posebne obaveze za države potpisnice: kriminalizaciju trgovine ljudima, korištenja usluga žrtava trgovine ljudima, djela vezanih za putne i lične isprave, pokušaja ili saradnje u trgovini ljudima, predviđenje odgovornosti pravnih osoba, propisivanje sankcija koje će biti odgovarajuće i odvraćajuće, te zapljenu i oduzimanje sredstava i prihoda od krivičnih djela, kao i zatvaranje objekata korištenih u svrhu trgovine ljudima. Od država strana se traži da kao kvalificirane oblike trgovine ljudima predvide one pri čijem učinjenju je krajnjim ili ozbiljnim nemarom doveden u opasnost život žrtve, čije su žrtve djeca, one koji su učinjeni od strane državnog službenika dok je na funkciji i one učinjene u okviru kriminalne organizacije. Također, od strana ugovornica se zahtijeva da se, u skladu sa osnovnim principima njihovog pravnog sistema, osigura nesankcioniranje žrtava trgovine ljudima zbog učestvovanja u zabranjenim djelatnostima onda kada su bile prisiljene na to. U procesnom pogledu, Konvencija VE zahtijeva osiguranje krivičnog gonjenja trgovine ljudima neovisno od zahtjeva žrtve ali i po prijavi žrtve, usvajanje zakonskih mjera za zaštitu žrtava, svjedoka, osoba koje saraduju sa pravosudnim organima i članova njihovih porodica, predviđanje različitih vrsta zaštite: fizičke zaštite, pružanja novog prebivališta, izmjene identiteta i pomoć u dobijanju posla, te posebnih mjera zaštite djece.

Posebno je značajno što Konvencija VE predviđa mehanizme nadgledanja implementacije njenih odredbi od strana ugovornica – Grupu eksperata u borbi protiv trgovine ljudima (GRETA) i Vijeće strana.

Borbi protiv trgovine ljudima posvećuje se odgovarajuća pažnja i u okviru Evropske unije. Iako nije obavezujuća za BiH, za identifikaciju međunarodnih standarda,

značajna je **Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/PUP**⁴ (u daljem tekstu: Direktiva EU). Ova direktiva trgovinu ljudima definira nešto potpunije nego Protokol UN-a i Konvencija VE. Osim radnji učinjenja i oblika iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima navedenih i u tim dokumentima, Direktiva EU propisuje da radnje učinjenja trgovine ljudima uključuju i razmjenu ili prenos kontrole nad osobama koje su predmet trgovine, a kao oblici iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima izričito su navedeni i prosjačenje i iskorištavanje kriminalnih aktivnosti. Od država članica se zahtijeva da preduzmu potrebne mjere kako bi se osiguralo da poticanje, pomaganje, saučiniteljstvo ili pokušaj učinjenja trgovine ljudima budu kažnjivi. Kao najmanja mjera maksimalne kazne koja će biti propisana za krivično djelo trgovine ljudima određuje se kazna zatvora u trajanju od pet odnosno deset godina ako je trgovina ljudima učinjena nad djetetom ili žrtvom koja je bila izuzetno bespomoćna, ako je učinjena od strane zločinačke organizacije ili ako je pri njenom učinjenju namjerno ili iz grube nepažnje ugrožen život žrtve ili ako je trgovina ljudima učinjena uz upotrebu teškog nasilja ili je imala za posljedicu posebno tešku štetu za žrtve. Ako su ovi kvalificirani oblici trgovine ljudima učinjeni od strane javnih službenika u vršenju njihovih zadataka, to će se smatrati otežavajućom okolnošću. Države članice su obavezane da preduzmu potrebne mjere kako bi se osiguralo da pravne osobe mogu odgovarati za krivična djela trgovine ljudima. Propisani su uvjeti odgovornosti i sankcije za pravne osobe. Države članice su obavezane da preduzmu potrebne mjere kako bi se osiguralo oduzimanje i zaplijena predmeta i imovinske koristi ostvarene krivičnim djelom. Takođe, od država članica se zahtijeva preduzimanje potrebnih mjera kako bi se isključilo gonjenje i kažnjavanje žrtava za njihovu uključenost u krivična djela koja su bile prisiljene učiniti kao neposrednu posljedicu toga što su bile žrtve trgovine ljudima. U Direktivi EU je posebna pažnja posvećena osiguranju mjera pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima, njihovoj zaštiti u krivičnom postupku, a naročito djeci žrtvama, te naknadi štete žrtvama. Države članice su obavezane i na preduzimanje potrebnih mjera za sprečavanje trgovine ljudima.

Na potrebu tretiranja trgovine ljudima kao, prije svega, pitanja ljudskih prava ukazuju i **Preporučeni principi i smjernice za pitanja ljudskih prava i trgovine ljudima** (2002) Visokog komesara UN-a za ljudska prava. Njima se, između ostalog, ukazuje da je od suštinske važnosti da ljudska prava budu u središtu svih mjera koje se preduzimaju u cilju sprečavanja i zaustavljanja trgovine ljudima, te da one ne smiju negativno da utiču na ljudska prava i dostojanstvo ličnosti, a posebno na prava onih koji su žrtve trgovine.

Osim navedenih, za suzbijanje trgovine ljudima značajni su i neki drugi međunarodni dokumenti, čije je potpisnik i BiH.

Tako, **Konvencija Ujedinjenih naroda za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena**⁵ utvrđuje obavezu država članica da preduzimaju sve odgovarajuće mjere, uključujući i zakonodavne, radi suzbijanja svih oblika trgovine ženama i iskorištavanja prostitucije žena.

⁴ Službeni list Evropske unije, broj L 101/1 od 15.04.2011. godine.

⁵ Službeni list RBiH, broj 25/93.

Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta⁶ obavezuje države članice da preduzmu sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje otmice, prodaje ili trgovine djecom u bilo kojem cilju i obliku. Njenim **Fakultativnim protokolom o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji**⁷ države članice su se obavezale da zabrane prodaju djece, dječju prostituciju i dječju pornografiju, određeno je značenje pojmova „prodaja djece“, „diječja prostitucija“ i „diječja pornografija“, te određena djela i aktivnosti koje, kao minimum, moraju biti obuhvaćena krivičnim zakonom.

Za suzbijanje trgovine ljudima važne su i konvencije Međunarodne organizacije rada, posebno **Konvencija broj 29 o prinudnom ili obveznom radu**,⁸ koja sadrži definiciju pojma „prinudni ili obavezni rad“ i **Konvencija broj 182 o najgorim oblicima iskorištavanja dječjeg rada**⁹, koja sadrži definiciju pojma „najgori oblici iskorištavanja dječjeg rada“.

O ovim i nekim drugim međunarodnim aktima, biće riječi pri obradi domaćeg krivično-pravnog (materijalno-pravnog i procesno-pravnog) okvira za borbu protiv trgovine ljudima.

1.2. Pravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Osnovni instrumenti za borbu protiv trgovine ljudima, kada je riječ o njenom suzbijanju putem kažnjavanja učinitelja, su domaći krivični zakoni: **Krivični zakon Bosne i Hercegovine**¹⁰ (u daljem tekstu KZ BiH), **Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine**¹¹ (u daljem tekstu: KZ FBiH), **Krivični zakon Republike Srpske**¹² (u daljem tekstu: KZ RS) i **Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine**¹³ (u daljem tekstu: KZ BD BiH). Svi ovi zakoni, osim, za sada, KZ FBiH, u skladu sa podjelom zakonodavne nadležnosti u krivično-pravnoj materiji između države BiH i njenih entiteta, propisuju krivično djelo trgovine ljudima. Te odredbe, kao i odredbe kojima su propisana neka druga krivična djela kojima se krivično-pravno sankcioniraju ponašanja slična ili povezana sa trgovinom ljudima, biće kasnije detaljnije predstavljene. U suprotstavljanju trgovini ljudima krivično-pravnim sredstvima, svi ovi krivični zakoni su značajni ne samo zbog propisivanja pojedinih krivičnih djela u njihovim posebnim dijelovima, nego i zbog brojnih instituta koje sadrže njihovi opći dijelovi a koji se odnose na krivično djelo i krivnju, osnove isključenja postojanja krivičnog djela i krivnje, stadije

⁶ Službeni list RBiH, broj 25/93.

⁷ Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori, broj 5/2002.

⁸ Službeni list RBiH, broj 25/93.

⁹ Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 3/01.

¹⁰ Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 i 40/15.

¹¹ Službene novine FBiH, broj 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 76/14.

¹² Službeni glasnik RS, broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13.

¹³ Službeni glasnik BD BiH, broj 33/13.

u izvršenju krivičnog djela, saučesništvo, sistem krivičnih sankcija, oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i odgovornost pravnih osoba za krivična djela. Usklađenost domaćeg krivično-pravnog okvira za suprotstavljanje trgovini ljudima sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti zavisi i od načina na koji su oni regulirani u domaćim krivičnim zakonima. krivično-pravn.

S tim u vezi, u domaći pravni okvir za suprotstavljanje trgovini ljudima ulaze i posebni zakoni posvećeni oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. U Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH) to je **Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom**¹⁴, a u Republici Srpskoj (u daljem tekstu: RS) – **Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela**¹⁵. O oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom trgovine ljudima biće riječi u posebnom odjeljku ovog priručnika.

Pravila krivičnog postupka po kojima su dužni postupati općinski odnosno osnovni sudovi, kantonalni odnosno okružni sudovi, Apelacioni sud BD BiH, Vrhovni sud FBiH, Vrhovni sud RS i Sud Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Sud BiH), te tužitelj i drugi učesnici u krivičnom postupku kada postupaju u krivičnim stvarima, kao što su krivična djela trgovine ljudima, propisana su odnosnim zakonima o krivičnom postupku: **Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine**¹⁶ (u daljem tekstu: ZKP BiH), **Zakonom o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine**¹⁷ (u daljem tekstu: ZKP FBiH), **Zakonom o krivičnom postupku Republike Srpske**¹⁸ (u daljem tekstu: ZKP RS) i **Zakonom o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine**¹⁹ (u daljem tekstu: ZKP BD BiH). O primjeni pojedinih odredbi tih zakona u krivičnim postupcima zbog krivičnih djela trgovine ljudima biće kasnije više riječi u odgovarajućim odjeljcima ovog priručnika.

U FBiH je donesen i poseban **Zakon o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine**²⁰. Zakonom je uređeno osnivanje Posebnog odjela Federalnog tužiteljstva i Posebnog odjela Vrhovnog suda FBiH, koji je, između ostalog, nadležan za krivična djela Udruživanje radi činjenja krivičnih djela iz člana 340. KZ FBiH i Organizirani kriminal iz člana 342. KZ FBiH, uključujući time sva krivična djela koja je učinila grupa za organizirani kriminal. Zakon je značajan ne samo zbog odredaba o stvarnoj i mjesnoj nadležnosti za pojedina krivična djela iz KZ FBiH, nego i zbog toga što sadrži neke procesne odredbe koje mogu biti značajne za procesuiranje krivičnog djela Organizirani kriminal u vezi sa krivičnim djelom trgovine ljudima (kada ono bude uvedeno u KZ FBiH). Radi se, naime, o odredbama koje se odnose na institut saradnika pravosuđa. U RS takođe postoji **Zakon o suzbijanju organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala**²¹, koji se primjenjuje, između ostalog, za krivična djela organizovanog kriminala iz člana 383a. KZ RS i za krivična djela

¹⁴ Službene novine FBiH, broj 71/14.

¹⁵ Službeni glasnik RS, broj 12/10.

¹⁶ Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13.

¹⁷ Službene novine FBiH, broj 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14.

¹⁸ Službeni glasnik RS, broj 53/12.

¹⁹ Službeni glasnik BD BiH; broj 33/13.

²⁰ Službene novine FBiH, broj 59/14.

²¹ Službeni glasnik RS, broj 112/07.

se elementima organiziranosti kao i za krivična djela povezana sa takvim djelima ili učiniteljima takvih djela, a kada za postupanje nisu nadležni Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Tužiteljstvo BiH) i Sud BiH.

Kada je riječ o maloljetnim učiniteljima krivičnih djela, pa i krivičnog djela trgovine ljudima, način postupanja prema njima propisan je u FBiH, RS i BD BiH posebnim **zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku**.²² Ovi zakoni sadrže i materijalno-pravne i procesnopravne odredbe koje se primjenjuje na maloljetne učinitelje krivičnih djela. Oni također sadrže određene odredbe o krivičnom postupku protiv učinitelja određenih krivičnih djela, propisanih krivičnim zakonom, kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetna osoba.²³

Za procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima značajni su **zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka**. Zakoni sa takvim nazivom postoje na nivou BiH²⁴, FBiH²⁵ i BD BiH²⁶. U RS je ta materija regulirana Zakonom o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku²⁷. Tim zakonima su uređene mjere koje osiguravaju zaštitu svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u postupcima koje vode sudovi i tužiteljstva u BiH. O njima će biti nešto više riječi u dijelu priručnika koji se odnosi na krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima.

Zaštita svjedoka u krivičnim postupcima pred Sudom BiH regulirana je **Zakonom o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini**.²⁸ Program zaštite propisan tim zakonom, između ostalog, može se primijeniti i kada se dokazuje neko od krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. U tu grupu krivičnih djela, u KZ BiH, uvršteno je i krivično djelo trgovine ljudima.

Način i postupak pružanja međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima uređen je **Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći**.²⁹

Za položaj žrtava trgovine ljudima–stranaca značajan je i **Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu**.³⁰ Tim zakonom reguliran je privremeni boravak iz humanitarnih razloga za strance koji ne ispunjavaju opće uvjete za odobrenje boravka ako su žrtve organiziranog kriminala odnosno trgovine ljudima, a s ciljem pružanja

²² Službene novine FBiH, broj 7/14, Službeni glasnik RS, broj 13/10 i 61/13 i Službeni glasnik BD BiH, broj 44/11.

²³ Među tim taksativno navedenim krivičnim djelima, ni u jednom od ovih zakona ne nalazi se krivično djelo trgovine ljudima. Međutim, mogu se očekivati izmjene tih zakona s obzirom da se među tim krivičnim djelima (u zakonima RS i BD BiH) nalazi krivično djelo Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, a zakonske odredbe kojima su bila propisana ta krivična djela u odnosnim krivičnim zakonima brisane su prilikom uvođenja u te krivične zakona krivičnog djela – Trgovina ljudima.

²⁴ Službeni glasnik BiH, broj 3/03, 21/03, 61/04, 55/05.

²⁵ Službene novine FBiH, broj 36/03.

²⁶ Službeni glasnik BD BiH, broj 10/03, 8/07 i 19/07.

²⁷ Službeni glasnik RS, broj 48/03.

²⁸ Službeni glasnik BiH, broj 36/14.

²⁹ Službeni glasnik BiH, broj 53/09 i 58/13.

³⁰ Službeni glasnik BiH, broj 36/08 i 87/12. Vijeće ministara BiH je na 14. sjednici, održanoj dana 10.07.2015. godine, utvrdilo Prijedlog Zakona o azilu, a na 16. sjednici, održanoj dana 23.07.2015. godine i Prijedlog Zakona o strancima.

zaštite i pomoći u oporavku i povratku u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja ih prihvata. Stranac kojem je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga kao žrtvi trgovine ljudima, čiji je boravak u BiH neophodan zbog saradnje s nadležnim organima radi istrage na otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima, ima pravo na: adekvatan i siguran smještaj, pristup hitnoj medicinskoj zaštiti, psihološku pomoć, informiranje o pravnom statusu, pravnu pomoć u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima ostvaruje druga prava, pristup tržištu rada pod uvjetima koji se primjenjuju prema strancu, kao i pristup profesionalnoj obuci i edukaciji, a dijete koje ima odobren privremeni boravak kao žrtva trgovine ljudima ima pristup obrazovanju. Prema ovom zakonu, Ministarstvo sigurnosti BiH je odgovorno za osiguranje posebne zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima u svrhu njihovog oporavka i povratka u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja ga prihvata i obavezano je da podzakonskim propisom utvrdi pravila i standarde u postupanju kao i druga pitanja u vezi s prihvatom žrtava trgovine ljudima, njihovog oporavka i povratka (repatrijacije). Radi provođenja tog zakona propisano je, između ostalog, osnivanje centara za smještaj žrtava trgovine ljudima. Ovim zakonom izričito su regulirana i neka pitanja statusa stranaca učinitelja krivičnog dela trgovine ljudima. Tako će strancu koji je ušao i boravi na teritoriji BiH viza biti poništena odnosno otkazaće mu se pravo na boravak ako organizira ili na bilo koji način učestvuje u trgovini ljudima. Ako je stranac pravosnažno osuđen za trgovinu ljudima ili krijumčarenje ljudi može mu biti izrečena mjera protjerivanja iz BiH.

U skladu sa članom 56. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, Ministarstvo sigurnosti BiH donijelo je **Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima**³¹ (u daljem tekstu: Pravilnik), kojim su utvrđena pravila i standardi u postupanju kao i druga pitanja u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom stranca žrtve trgovine ljudima.

Na prijedlog Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH donijelo je **Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine**³² (u daljem tekstu: Pravila). Njima su utvrđena načela i zajednički standardi rada koji se odnose na postupak identifikacije, organizaciju zaštite i pomoći, primarnu i sekundarnu prevenciju i ostale aktivnosti u vezi sa zaštitom i pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima i svjedocima žrtvama trgovine ljudima državljana BiH, a koja su obavezna provoditi nadležne institucije u BiH i ovlaštene organizacije. Među nadležnim institucijama su organi unutarnjih poslova, tužiteljstva i sudovi.

S obzirom da još nisu usvojene odgovarajuće dopune KZ FBiH kojima će se i u taj zakon uvesti krivično djelo trgovine ljudima, može se reći da domaći pravni okvir još uvijek ne omogućava djelotvornu borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu prava žrtava.

³¹ Službeni glasnik BiH, broj 49/13.

³² Službeni glasnik BiH, broj 66/07.

1.3. Kompleksnost krivičnog djela trgovine ljudima i srodnih krivičnih djela

Stvarna uspješnost u borbi protiv trgovine ljudima zavisi i od pravilnog razumijevanja odnosnih krivično-pravnih odredbi.

Članom 186. KZ BiH propisano je krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima, a članovima 198a. KZ RS i 207a. KZ BD BiH propisano je krivično djelo-Trgovina ljudima. Dok je u KZ BiH krivično djelo Međunarodna trgovina ljudima uvršteno u Glavu XVII– Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, u KZ RS i KZ BD BiH navedena krivična djela su uvrštena u Glavu XIX tih zakona- Krivična djela protiv spolnog integriteta odnosno Krivična djela protiv spolne slobode i morala.

Iako je određivanje konstitutivnih elemenata krivičnog djela trgovine ljudima u pomenutim međunarodnim dokumentima imalo za cilj stvarenje jedinstvenog pojma tog krivičnog djela radi efikasnijeg suzbijanje trgovine ljudima na međunarodnom planu, u BiH krivično djelo trgovine ljudima nije na jedinstven način propisano u KZ BiH, KZ RS i KZ BD BiH. To otežava razumijevanje i primjenu ionako kompleksnog zakonskog opisa ovog krivičnog djela kao i razlikovanje ovog krivičnog djela od drugih povezanih krivičnih djela.

Članom 186. stavom 1. KZ BiH propisan je osnovni oblik **krivičnog djela- Međunarodna trgovina ljudima** čiji je predmet punoljetna osoba i određeno da ga čini onaj „*ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi, kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja tog lica u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin*“. Stavom 7. određeno je: „*Iskorištavanje u smislu stava (1). ovog člana podrazumijeva: prostituciju drugog lica ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.*“

Za ostvarenje ovog osnovnog oblika ovog krivičnog djela potrebno je da je preduzeta jedna ili više radnji učinjenja navedenih u dispoziciji, da su ta ili te radnje preduzete na jedan ili više načina navedenih u istoj dispoziciji, da je radnja učinjenja preduzeta u svrhu iskorištavanja osobe koja je predmet radnje kako je to određeno u stavu 7. i to u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin.

Radnje učinjenja krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH određene su alternativno.

Prva od alternativno određenih radnji učinjenja ovog krivičnog djela je **vrbovanje**. Vrbovanje neke osobe podrazumijeva radnje kojima se ta osoba privoljava na postupak koji bi trebao rezultirati njenim dovođenjem u situaciju ili uvjete u kojima će biti predmet iskorištavanja ili kojima se ta osoba privoljava na sâmo namjeravano iskorištavanje. S obzirom na u zakonu određena sredstva ili načine izvršenja radnji

učinjenja trgovine ljudima, vrbovanje obuhvata ne samo radnje pridobivanja žrtve trgovine ljudima na namjeravano iskorištavanje, dakle, ne samo radnje kojima se utiče na volju buduće žrtve trgovine ljudima da preduzme radnju koja bi trebala rezultirati njenim iskorištavanjem, nego i radnje koje predstavljaju prosto pribavljanje osobe koja će biti predmet trgovine ljudima i pri čijem izvršenju volja te osobe uopće nije uključena ili se one preduzimaju potpuno protiv njene volje (naprimjer, vrbovanje putem otmice ili davanjem novca osobi koja ima kontrolu nad drugom osobom).

Pod **prijevozom** se podrazumijeva prenošenje nekim prevoznim sredstvom osobe s jednog mjesta na drugo. Da bi se prijevoz osoba smatrao radnjom trgovine ljudima, potrebno je da je prijevoz vršen uz primjenu sredstava i načina navedenih u članu 186. stav 1. KZ BiH i da je vršen kako bi se osoba koja se prevozi podvrgla iskorištavanju u državi u kojoj nema prebivalište ili čiji nije državljanin. Prijevoz osoba, pod navedenim uvjetima, smatraće se radnjom trgovine ljudima neovisno od toga da li je prijevoz sam od sebe legalan ili ne. Uz uvjete iz člana 186. stav 1. KZ BiH, trgovcem ljudima će se, dakle, smatrati i onaj ko kao registrirani prevoznik izvrši prijevoz osoba koje su formalno ispunjavale sve pretpostavke za prijevoz.

Uspješno vrbovanje ima za neposrednu posljedicu ne samo pridobijanje ili pribavljanje osobe za namjeravano iskorištavanje nego i uspostavu kontrole nad vrbovanom osobom koja podrazumijeva značajna ograničenja njene slobode (kretanja, odlučivanja i/ili djelovanja). Načini uspostavljanja kontrole nad vrbovanom osobom su različiti. U pravilu, vrbovatelj kontrolu uspostavlja oduzimanjem identifikacionih ili putnih isprava od vrbovane osobe i obavezivanjem žrtve da vrbovatelju vrati novac koji je potrošio kako bi joj obezbjedio potrebne isprave, platio prijevoz i troškove tokom prijevoza (troškove ishrane, smještaja). U dug koji žrtva ima prema vrbovatelju često ulazi i provizija vrbovatelja za pronalaženje posla osobi koja je vrbovana. Kontrola nad žrtvom trgovine ljudima uspostavlja se i izolacijom žrtve, prijetnjama da će zbog neregularnog statusa ili nelegalnog rada koji obavlja biti kažnjena i deportovana ukoliko pomoć potraži u policiji ili na nekom drugom mjestu, prijetnjama da će ozbiljno zlo biti nanijeto članovima njene porodice ako se ne povinuje zahtjevima trgovaca, fizičkom prinudom (premlaćivanjem i seksualnim zlostavljanjem), ali i održavanjem žrtve u zabludi u pogledu prirode posla koji će obavljati ili uvjeta pod kojima će ga obavljati i pravih namjera onih kojima se povjerila.

Predaja osobe kao radnja učinjenja krivičnog djela trgovina ljudima u stvari se i sastoji u prenošenju te kontrole nad osobom kojom se trguje - drugoj osobi. Zbog toga, predaja osobe kao radnja učinjenja trgovine ljudima se ne mora uvijek sastojati u fizičkoj isporuci osobe koja je predmet trgovine drugoj osobi nego je predaju moguće izvršiti i prenošenjem sredstava kontrole nad takvim osobama na drugu osobu. Predajom se žrtva stavlja na raspolaganje drugoj osobi.

Trgovina ljudima je djelatnost koja se drži u tajnosti jer se vrši u zabranjene svrhe i jer sadrži ozbiljna kršenja osnovnih ljudskih prava i sloboda osoba kojima se trguje. Stoga je sastavni dio procesa trgovine ljudima sakrivanje njenih žrtava čiji je cilj omogućavanje okončanja procesa trgovine i ostvarenje njenog cilja. **Sakrivanje** se sastoji od radnji kojima se osoba kojom se trguje smješta na mjesto koje je nepoznato drugim osobama a, ako je sâmo mjesto gdje ta osoba biva smještena poznato ili vidljivo i

drugima, sakrivanje se sastoji od radnji kojima se osigurava da njeno prisustvo na tom mjestu ne bude primjećeno.

Posljednja u nizu alternativno određenih radnji učinjenja je **prijem** osobe. Primanje osobe kao radnja učinjenja trgovine ljudima, predstavlja u stvari preuzimanje kontrole nad osobom koja je predmet trgovine od druge osobe.

Da bi ove radnje predstavljale radnje učinjenja krivičnog djela-Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH, potrebno je da su izvršene primjenom načina ili sredstava navedenih u toj zakonskoj odredbi.

Kao oblike prinude, putem kojih navedene radnje moraju biti učinjene da bi se smatrale radnjama trgovine ljudima, član 186. stav 1. KZ BiH izričito navodi upotrebu sile ili prijetnju upotrebom sile. **Upotreba sile** je upotreba fizičke, tjelesne snage, ali i mehaničke, hemijske ili bilo koje druge snage prema nekoj osobi kojom se nastoji utjecati na njenu volju i ponašanje ili na volju i ponašanje neke druge osobe. Odredbom člana 1. stav 32. KZ BiH³³ određeno je da se silom smatra i primjena hipnoze ili omamljujućih sredstava, s ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvjesno stanje ili onesposobi za otpor. Sila može biti apsolutna (*vis absoluta*) ili kompulzivna (*vis compulsiva*), neposredna ili posredna.

Prijetnja upotrebom sile je stavljanje u izgled upotrebe sile kako bi se neka osoba navela na neko činjenje, nečinjenje ili trpljenje. Prijetnja mora biti ozbiljna tj. takva da je kod osobe koja se prinudava mogla stvoriti ubjeđenje da je ostvariva i da će biti ostvarena.

Drugi oblici prinude će postojati u slučaju stavljanja u izgled osobi koja se prinudava nekog drugog zla (ne same upotrebe sile) kao i u slučaju upotrebe drugih radnji i postupaka kojima se isključuje njena sloboda odlučivanja i djelovanja, odnosno kojima se utiče na nju da donese odluku u određenom pravcu i da djeluje na način na koji ona ne bi djelovala da nema prinude. Prinuda se može javiti i u obliku oduzimanja identifikacionih ili putnih isprava osobi koja se prinudava, te njene socijalne izolacije, izgladnjavanja, prijetnji da će biti isporučena organima vlasti, kažnjena i deportovana zbog nelegalnog boravka ili rada, prijetnji odmazdom nad članovima njene porodice, i ucjene.

Otmica je protivpravno oduzimanje ili ograničenje slobode kretanja druge osobe s ciljem da se ona ili neko drugi prinudi na neko činjenje, nečinjenje ili trpljenje.

Kao sredstva izvršenja radnji trgovine ljudima, član 186. stav 1. KZ BiH navodi i prevaru i obmanu. **Obmana** je lažno prikazivanje činjenica koje je kod onog ko se obmanjuje stvorilo ubjeđenje da te i takve činjenice zaista postoje. Obmana se može izvršiti i lažnim prikazivanjem pravnih posljedica nekog postupka ili uopšte lažnim prikazivanjem prava. **Prevara** je lažno prikazivanje činjenica riječima ili konkludentnim radnjama, s ciljem pribavljanja materijalne koristi i koje je rezultiralo materijalnom štetom za osobu koja je bila predmet prevare ili neku drugu osobu.

³³ Član 2. stav 31. KZ FBiH, član 147. stav 23. KZ RS, član 2. stav 28. KZ BD BiH.

Prema članu 186. stav 1. KZ BiH, **zloupotreba ovlasti ili uticaja** je takođe jedan od načina izvršenja radnji učinjenja trgovine ljudima. Ona pretpostavlja postojanje posebnog odnosa između onoga ko zloupotrebljava ovlast ili uticaj i onoga ko je predmet zloupotrebe. Taj odnos karakterizira podređenost ili zavisnost ovoga drugoga u odnosu na prvoga i upravo taj odnos učinitelj iskorištava da bi podređenog ili zavisnog od sebe naveo na određeno ponašanje. O zloupotrebi ovlasti ili uticaja može se govoriti i u slučaju kada se osoba koja se nalazi u podređenom ili zavisnom položaju navodi na određeno ponašanje davanjem ili obećanjem određenih pogodnosti. Odnos podređenosti ili zavisnosti ne mora proizilaziti iz nekog formalnog osnova (radnog, službenog, zakonskog ili ugovornog odnosa). On može biti i rezultat faktičkog stanja odnosa između dvije osobe i biti, naprimjer, odraz autoriteta odnosno uticaja koji jedna osoba ima kod druge osobe. Tako bi zloupotreba uticaja postojala i u slučaju svjesnog iskorištavanja uticaja i autoriteta koji neka osoba ima nad pasivnim subjektom kako bi se naveo na određeno ponašanje i onda kada to navođenje nije sadržavalo nagovještavanje određenih pogodnosti ili štetnih posljedica za pasivnog subjekta ukoliko ne postupi na određeni način. Zloupotreba bi se u tom slučaju sastojala u svijesti da će osoba koja se navodi na određeno ponašanje željeti da udovolji osobi koja kod nje uživa autoritet ili pod čijim je uticajem i u svjesnom iskorištavanju takvog odnosa za navođenje te osobe na određeno ponašanje.

Položaj bespomoćnosti, čija se zloupotreba u članu 186. stav 1. KZ BiH navodi kao jedan od mogućih načina preduzimanja radnji učinjenja trgovine ljudima, uobičajeno podrazumijeva položaj u kojem osoba nema stvarne ni prihvatljive alternative nego da se pokori toj zloupotrebi.³⁴ Da bi se radilo o zloupotrebi položaja bespomoćnosti neke osobe neophodno je utvrditi da je učinitelj bio svjestan takvog stanja ili položaja određene osobe i da je svjesno iskoristio takvo njeno stanje kako bi je naveo na određeno ponašanje. Uzroci položaja bespomoćnosti neke osobe mogu biti različiti (težak materijalni položaj, ilegalni ili privremeni boravak u nekoj zemlji, neposjedovanje radne dozvole, fizička ili mentalna slabost, trudnoća ili životna dob).

Kao načine učinjenja radnji trgovine ljudima, član 186. stav 1. KZ BiH navodi još i **davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi se privolila osoba koja ima kontrolu nad drugom osobom**. Riječ je o privoli na prenošenje kontrole nad tom drugom osobom. Kontrola koju neka osoba ima nad drugom osobom može se zasnivati na nekom pravnom osnovu (naprimjer, kontrola roditelja ili staratelja nad maloljetnim djetetom, kontrola zatvorskog osoblja nad osobama koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora) ali i na nekom protivpravnom osnovu (naprimjer, u slučaju dužničkog ropstva).

Vrbovanje, prijevoz, predaja, sakrivanje ili primanje osobe na navedene načine ili upotrebom navedenih sredstava, predstavljaće trgovinu ljudima samo ako su vršeni **u svrhu iskorištavanja te osobe**. Namjera podvrgavanja osobe, koja je predmet navedenih radnji, iskorištavanju je, dakle, konstitutivni element trgovine ljudima.

KZ BiH ne daje definiciju pojma "iskorištavanje" niti taksativno nabroja oblike iskorištavanja. On samo, primjera radi, u članu 186. stav 7. navodi najčešće oblike

³⁴ Član 2. stav 2. Direktive EU.

iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima. Iskorištavanje, naime, podrazumijeva iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.

Neki od pobrojanih oblika iskorištavanja su predmet određenih međunarodnih pravnih instrumenata tako da se njihova sadržina razumijeva u skladu sa tim aktima, dok drugi oblici iskorištavanja to nisu.

Seksualno iskorištavanje podrazumijeva, u najmanjoj mjeri, iskorištavanje neke osobe u prostituciji, pornografskim predstavama ili proizvodnji pornografskog materijala.

Prisilni ili obavezni rad ili usluge, u smislu člana 2. Konvencije broj 29 o prisilnom ili obaveznom radu, je svaki rad ili usluga koji se zahtijeva od neke osobe pod prijetnjom ma koje kazne i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno.

Ropstvom, u smislu člana 1.(1) Konvencije o sprečavanju trgovine robljem i ropstva iz 1926. godine, smatra se status ili položaj osobe nad kojom se vrše neka ili sva ovlaštenja koja su vezana za pravo vlasništva.

Međunarodni instrumenti ne sadrže definiciju pojma **ropstvu sličnog odnosa**, ali Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i praksi sličnih ropstvu iz 1956. godine limitirano nabroja prakse i ustanove slične ropstvu i ustanovljava obavezu za države članice njihovog potpunog ukidanja ili napuštanja.³⁵

Međutim, ovako određeni pojmovi prisilnog ili obveznog rada, ropstva i ropstvu sličnog odnosa ne mogu da obuhvate mnoge savremene manifestacije prisilnog rada, ropstva i ropstvu sličnih postupaka. Upravo zbog nemogućnosti da se savremene manifestacije ovih pojava podvedu pod odredbe postojećih međunarodnih instrumenata kao oblik iskorištavanja uvršteno je **služenje** (pokornost, sluganstvo, sužanjstvo, ropska zavisnost, potčinjenost). Ono obuhvata ustanove i prakse slične ropstvu, ali se ne ograničava na njih, a, u odnosu na ropstvo, služenje se tumači tako da se odnosi "na

³⁵ U članu 1. ove konvencije države članice su obavezane na potpuno ukidanje ili napuštanje:

„a) Dužničkog ropstva koje znači stanje ili položaj koji proizilazi iz davanja u zalog od strane dužnika njegovih osobnih usluga ili usluga osobe pod njegovom kontrolom kao obezbjeđenje za dug, ako vrijednost tih usluga razumno procijenjena nije upravljena prema isplati duga ili dužina i priroda tih usluga nije pojedinačno ograničena ili određena;

b) Kmetstva koje znači položaj ili stanje zakupca koji je zakonom, običajem ili sporazumom obavezan da živi i radi na zemlji koja pripada drugoj osobi i da pruža neku određenu uslugu takvoj drugoj osobi, bilo za nagradu ili ne i koji nije slobodan da promijeni svoje stanje;

c) Svake ustanove ili prakse kojom:

Žena, bez prava da odbije, je obećana ili predata u brak nakon isplate naknade u novcu ili naravi njenim roditeljima, staratelju, porodici ili bilo kojoj drugoj osobi ili grupi; ili

Suprug žene, njegova porodica ili njegovo pleme ima pravo da je preda drugoj osobi za primljenu protivvrijednost ili na drugi način, ili

Žena, za slučaj smrti njenog supruga, je podvrgnuta nasljeđivanju od strane druge osobe;

d) Bilo koje ustanove ili prakse kojom dijete ili mlada osoba u dobi ispod 18 godina je predata od strane jednog ili oba njena roditelja ili njenog staratelja drugoj osobi, bilo za nagradu ili ne, s ciljem eksploatacije djeteta ili mlade osobe ili njenog rada.“

mnogo manje dalekosežne oblike prisile i tiče se ukupnosti radnih odnosa i/ili obaveza na rad ili usluge, koje osoba ne može izbjeći i koje ne može promijeniti.”³⁶

U članu 186. stavu 1. KZ BiH, kao oblik iskorištavanja u svrhu kojeg mogu biti preduzete radnje učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima izričito se navodi i – **odstranjivanje dijelova ljudskog tijela**. Sâm zakonski tekst ne zahtijeva da se to odstranjivanje vrši u određenom cilju, naprimjer u cilju transplatacije dijelova tijela. Stoga za postojanje krivičnog djela nije neophodno utvrditi cilj radi kog je vršeno odstranjivanje dijelova ljudskog tijela.

Odredba člana 186. stav 7. KZ BiH ne sadrži zatvorenu listu oblika iskorištavanja u svrhu kojih se preduzimaju radnje učinjenja. Iskorištavanje u smislu stava 1. člana 186. KZ BiH, osim navedenih, podrazumijeva i **bilo kakvo drugo iskorištavanje**. Radnje učinjenja mogu biti preduzete, naprimjer, u svrhu radnog iskorištavanja žrtve njenim angažiranjem u nekom radnom procesu koji se odvija pod okolnostima koje predstavljaju kršenje osnovnih radnih standarda u pogledu uvjeta rada, nadnica odnosno plata, zdravstvenih i sigurnosnih uvjeta.³⁷ Kada je u pitanju trgovina djecom, da li su radnje vrbovanja, prijevoza, predaje, sakrivanja ili primanja djeteta učinjene u svrhu iskorištavanja djeteta, treba procijenjivati i s aspekta Konvencije broj 182 Međunarodne organizacije rada o najgorim oblicima iskorištavanja dječjeg rada.³⁸

Krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH, već prema svom nazivu, podrazumijeva međunarodni karakter trgovine ljudima. On se, prema zakonskom opisu djela, sastoji u preduzimanju radnji učinjenja **u svrhu iskorištavanja žrtve u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin**. Ukoliko taj uvjet nije ispunjen, postojaće krivično djelo - Trgovina ljudima iz člana 198a. KZ RS odnosno iz člana 207a KZ BD BiH.

Članom 186. stav 9. KZ BiH određeno je da za postojanje krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima **bez uticaja okolnosti da li je osoba koja je žrtva međunarodne trgovine ljudima pristala na iskorištavanja**. Odredba je šira od odredbe člana 3.(b) Protokola UN-a prema kojoj je pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju nevažan kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački (a). Prema Protokolu UN-a, relevantan je pristanak žrtve na namjeravanu eksploataciju koji nije rezultat upotrebe prijetnje silom, sile ili drugog oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe vlasti nad žrtvom ili stanja njene ranjivosti..

Vrbovanje, prijevoz, predaja, sakrivanje ili prijem osoba vrše se u svrhu njihovog iskorištavanja. Međutim, posljedica krivičnog djela trgovine ljudima nije iskorištavanje osobe. Iskorištavanje osoba je krajnji cilj radi kojeg se vrše pojedine radnje trgovine ljudima, a posljedica tih radnji je uspostava kontrole nad određenom osobom bilo da se

³⁶ P. van Dijk, G.J.H. van Hoof i dr., Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima, Muller, Sarajevo, 2001., str. 312-313.

³⁷ O razlikovanju između radnji preduzetih u svrhu radnog iskorištavanja žrtava trgovine ljudima i rada u uvjetima koji su ispod standardnih radnih uvjeta vidjeti više u: L. Kablar-Sarajlić „*Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, Referentni materijal s osvrtom na BiH*“, u izdanju Misije OSCE u BiH, 2011 i B. Andrees „*Forced labour and Human Trafficking*“, ILO, 2008.

³⁸ Vidjeti član 3. ove konvencije.

radi o početnom uspostavljanju kontrole nad njom (kao, naprimjer, kod vrbovanja) ili o prenosu već ranije uspostavljene kontrole nad njom od strane jedne osobe drugoj osobi. Stoga se može reći da je posljedica trgovine ljudima povreda slobode neke osobe i to ili njene fizičke slobode ili njene slobode odlučivanja i djelovanja ili oboje.

S obzirom da se zakonom određene radnje njegovog učinjenja vrše u određenom cilju, ovo krivično djelo može se izvršiti samo **sa direktnim umišljajem** koji obuhvata svijest o radnji, o sredstvu učinjenja radnje, ali i svijest da se radnje učinjenja preduzimaju u svrhu iskorištavanja i htijenje da se upravo to dogodi.

Krivično djelo – Međunarodna trgovina ljudima dovršeno je vrbovanjem, prijevozom, predajom, sakrivanjem ili primanjem osobe primjenom, ako su u pitanju punoljetne osobe, bilo kojeg od sredstava ili načina učinjenja navedenih u odredbi člana 186. stav 1. KZ BiH u svrhu njenog iskorištavanja u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin. **Za postojanje dovršenog krivičnog djela trgovine ljudima nije, dakle, potrebno da je ostvarena svrha radi koje se trgovina vrši.**

Krajnji cilj trgovine ljudima je njihovo iskorištavanje koje se, u najvećem broju slučajeva, vrši radi sticanja finansijske dobiti. Radnje kojima se odvija proces trgovine ljudima također se najčešće vrše radi sticanja takve dobiti. Međutim, namjera pribavljanja protivpravne imovinske koristi nije element zakonskog opisa krivičnog djela trgovine ljudima.

Kako je za krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH propisana kazna zatvora od najmanje pet godina, što znači da se učinitelj može kazniti kaznom zatvora u trajanju od pet do dvadeset godina (član 42. stav 1. KZ BiH), **pokušaj** učinjenja ovog krivičnog djela je kažnjiv.³⁹ Također, s obzirom na propisanu kaznu, **pripremanje** ovog krivičnog djela je kažnjivo.⁴⁰

Postojanje **saučiniteljstva, podstrekavanja i pomaganja** pri učinjenju krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH, procjenjuje se i za njih kažnjava u skladu sa općim odredbama o saučesništvu (članovi 29-32. KZ BiH).

U članu 186. stav 2. KZ BiH propisano je **krivično djelo - Međunarodna trgovina ljudima učinjeno prema osobi koja nije navršila 18 godina života**. Za njegovo postojanje, za razliku od krivičnog djela iz stava 1. istog člana, nije potrebno da su radnje učinjenja krivičnog djela preduzete upotrebom sile, prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlasti, ili uticaja, ili položaja bespomoćnosti, ili davanjem ili primanjem isplata, ili drugih koristi kako bi se privolilo lice koje ima kontrolu nad drugim licem. Ukoliko je, međutim, prilikom preduzimanja radnje učinjenja trgovine maloljetnom osobom primijenjeno neko od navedenih sredstava ili načina učinjenja, to predstavlja dodatnu kriminalnu količinu, koja se mora cijeliti kao otežavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne, a,

³⁹ Prema članu 26. stav 1. KZ BiH, kažnjiv je pokušaj krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna.

⁴⁰ Članom 248. KZ BiH propisano je kažnjavanje onoga ko nabavi ili pripremi sredstva ili ukloni prepreke ili preduzme kakvu drugu radnju koja stvara uvjete za neposredno učinjenje, ali nije dio učinjenja krivičnog djela propisanog zakonom BiH za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna.

ako sama upotreba nekog od tih sredstava ima obilježja određenog krivičnog djela, potrebno je primijeniti odredbe o sticaju krivičnih djela.

Krivično djelo iz člana 186. stav 2. KZ BiH sadrži, u odnosu na ono iz stava 1. istog člana, jednu dodatnu radnju učinjenja – navođenje. **Navođenje** podrazumijeva uticanje na drugoga da preduzme neko činjenje ili nečinjenje tako da je odluka o činjenju ili nečinjenju kod onoga ko je predmet navođenja, stvorena ili učvršćena upravo zbog te radnje učinitelja.

U stavu 4. i 5. člana 186. KZ BiH propisani su posebni oblici krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima.

U stavu 4., a u skladu sa obavezom strana ugovornica iz člana 20. Konvencije VE, određeno je da krivično djelo čini onaj „**ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja međunarodne trgovine ljudima**“. Za ovaj oblik krivičnog djela propisana je kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina. Pojam „krivotvorenje“ u smislu ove zakonske odredbe potrebno je shvatiti kao izradu lažne isprave ili preinačenje prave. Odredba omogućava šire kažnjavanje od onog koje se zahtijeva odredbom člana 20. Konvencije VE jer propisuje kao krivično djelo pribavljanje ili izdavanje putne ili lične isprave u svrhu trgovine ljudima i onda kada se ne radi o krivotvorenim ispravama. Također, ova zakonska odredba kriminalizira ne samo zadržavanje, oduzimanje, oštećenje i uništavanje (prave) putne ili lične isprave druge osobe u svrhu omogućavanja međunarodne trgovine ljudima nego i korištenje putne ili lične isprave druge osobe u navedenu svrhu. Pošto upravo žrtve trgovine ljudima vrlo često koriste putne ili lične isprave drugih osoba, pri eventualnoj primjeni ove zakonske odredbe na žrtve trgovine ljudima potrebno je imati u vidu i odredbu člana 186. stav 10. KZ BiH. Ova inkriminacija otvara brojna pitanja: pitanje odnosa ovog krivičnog djela i pomaganja kao oblika saučesništva u slučaju kada je ove radnje preduzela druga osoba, a ne učinitelj krivičnog djela trgovine ljudima; pitanje odnosa ovog krivičnog djela učinjenog, naprimjer, zadržavanjem ili oduzimanjem putne isprave i krivičnog djela trgovine ljudima kada je te radnje preduzela ista osoba koja je i učinitelj krivičnog djela trgovine ljudima; i pitanje odnosa ovog krivičnog djela kada je neke od pomenutih radnji preduzela službena osoba i nekog od krivičnih djela protiv službene dužnosti.

U stavu 5. člana 186. KZ BiH, u skladu sa zahtjevom iz člana 19. Konvencije VE, propisano je **krivično djelo koje se sastoji u korištenju usluga žrtve međunarodne trgovine ljudima**. Za razliku od pomenute odredbe Konvencije VE, ova zakonska odredba kao dio zakonskog opisa ovog krivičnog djela ne sadrži zahtjev da učinitelj zna da je osoba čije usluge koristi žrtva trgovine ljudima. Međutim, imajući u vidu odredbu člana 33. stav 2. KZ BiH, prema kojoj je učinitelj kriv za nehatno učinjenje djela samo kada to zakon izričito propisuje, te da u slučaju krivičnog djela iz člana 186. stav 5. KZ BiH zakon ne predviđa kažnjavanje i za nehat, ovo krivično djelo se može učiniti samo s umišljajem. To znači da učinitelj mora biti svjestan svih okolnosti koje čine zakonska obilježja ovog krivičnog djela, pa i toga da se radi o žrtvi trgovine ljudima. Za ovo krivično djelo propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina.

U članu 186. stav 3. KZ BiH propisan je jedan od kvalificiranih oblika krivičnih djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. i 2. KZ BiH. Kvalifikatornu okolnost predstavlja posebno svojstvo učinitelja. **Učinitelj je službena osoba koja je djela** iz stava 1. ili stava 2. **učinila prilikom vršenja službene dužnosti**. Da li neka osoba ima svojstvo službene osobe, ocjenjuje se u skladu sa članom 1. stav 3. i 4. KZ BiH. Za ovaj kvalificirani oblik krivičnog djela Međunarodne trgovine ljudima iz člana 186. stav 3. KZ BiH, propisana je kazna zatvora od najmanje deset godina. Kako je istovjetna kazna propisana i za krivično djelo iz člana 186. stav 2. KZ BiH, očito je da djelo iz stava 3., iako predstavlja teže krivično djelo od onog iz stava 2., zbog posebnih svojstava učinitelja, po propisanoj kazni ne predstavlja teži oblik krivičnog djela iz stava 2. člana 186. KZ BiH.

I u stavu 6. predviđeni su kvalificirani oblici krivičnih djela iz stava 1. i 2. člana 186. KZ BiH. Oni postoje ako je učinjenjem krivičnog djela iz stava 1. ili 2. **prouzrokovano teže narušavanje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica** iz stava 1. i 2. toga člana. Za ovaj kvalificirani oblik propisana je kazna zatvora od najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora. U vezi sa ovom odredbom, potrebno je napomenuti da naš zakon ipak propušta inkriminirati jedan kvalificirani oblik trgovine ljudima, čije se inkriminiranje traži članom 24. Konvencijom VE – ako je pri izvršenju krivičnog djela trgovine ljudima došlo do ugrožavanja života žrtve, namjerno ili iz teškog nemara.

Odredbom člana 186. stav 8. KZ BiH propisano je **obavezno izricanje sigurnosne mjere - Oduzimanje predmeta** iz člana 74. KZ BiH. Međutim, za razliku od odredbi člana 74. KZ BiH, ova odredba se odnosi samo na predmete koji su upotrijebljeni za izvršenje djela a ne i na one koji su bili namijenjeni izvršenju djela. Ovi drugi se stoga oduzimaju na osnovu odredbe člana 74. KZ BiH. Odredba člana 186. stav 8. KZ BiH je, s druge strane, šira od odredbe člana 74. tog zakona jer propisuje oduzimanje ne samo predmeta koji su upotrijebljeni za učinjenje djela nego i prevoznih sredstava i objekata upotrijebljenih za učinjenje djela.

Članom 186. stavom 10. KZ BiH, u skladu sa članom 26. Konvencije VE, određeno je da **protiv žrtve trgovine ljudima neće se voditi krivični postupak ako ju je učinitelj trgovine ljudima prisilio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela i ako je to njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima**. Iako se odredba nalazi u KZ BiH, ona govori o nevođenju krivičnog postupka protiv žrtve. Stoga se postavlja pitanje njene pravne prirode. Imajući u vidu načelo legaliteta krivičnog gonjenja, koje je propisano u članu 17. ZKP BiH, odredba bi se mogla tumačiti kao zakonom propisani izuzetak od tog načela. Međutim, obzirom da ne prepušta nadležnom tužitelju procjenu svrhovitosti krivičnog gonjenja žrtve trgovine ljudima, ne može se reći da ona propisuje načelo oportuniteta krivičnog gonjenja žrtava trgovine ljudima koje su učinile krivično djelo pod uvjetima propisanim u toj odredbi. Stoga je praksi ostavljeno zauzimanje stava da li ova odredba predstavlja zakonski osnov isključenja protivpravnosti djela žrtve kojim su ostvarena obilježja krivičnog djela ili okolnost koja isključuje krivično gonjenje. Pojam „prisiljena“, koji se upotrebljava u odredbi, trebalo bi shvatiti u kontekstu sredstava i načina učinjenja djela koji su određeni u stavu 1. ovog člana.

Članom 186a. KZ BiH propisano je **krivično djelo - Organizirana međunarodna trgovina ljudima**. Njegove odredbe propisuju kažnjavanje za učinjenje krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH u sastavu grupe ili drugog udruženja. S obzirom da se, prema odredbi člana 1. stav 17. KZ BiH, udruženjem smatra bilo koji oblik udruživanja triju ili više osoba, inkriminacija obuhvata učinjenje djela u sastavu grupe ljudi (član 1. stav 20. KZ BiH), organizirane grupe (član 1. stav 21. KZ BiH), grupe za organizirani kriminal (član 1. stav 22. KZ BiH) ali i drugog udruženja (član 1. stav 17. KZ BiH). U stavu 1. je propisano kažnjavanje kaznom zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom onoga ko organizira ili rukovodi grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem učini krivično djelo iz člana 186. KZ BiH. U stavu 2. je propisano kažnjavanje kaznom zatvora od najmanje deset godina onoga ko učini krivično djelo u okviru grupe ili udruženja iz stava 1. ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje. U stavu 3. je propisano da će se na pripadnika organizirane grupe ili drugog udruženja primijenjivati odredbe člana 250. stav 4. i 5. KZ BiH. Odredba člana 250. stav 4. KZ BiH inače kriminalizira postajanje pripadnikom grupe za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo propisano zakonom BiH, ako za pojedina krivična djela nije propisana teža kazna. Odredba člana 250. stav 5. KZ BiH propisuje mogućnost oslobađanja od kazne pripadnika grupe za organizirani kriminal koji otkrije tu grupu.

Izmjenama KZ RS iz 2013. godine u ovaj zakon uneseno je **krivično djelo - Trgovina ljudima (član 198a.)**. Ovo krivično djelo razlikuje se u svom zakonskom opisu od krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH i to ne samo odsustvom okolnosti koje ovome daju međunarodni karakter. Te se razlike odnose i na radnje učinjenja i na način ili sredstva učinjenja i oblike iskorištavanja u svrhu kojih se preduzimaju radnje učinjenja, a i na zapriječene kazne. Osim radnji učinjenja koje su navedene u zakonskom opisu krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH, kao radnje učinjenja krivičnog djela Trgovina ljudima iz člana 198a. stav 1. KZ RS navode se još: prebacivanje, prodaja, kupovina, posredovanje u kupovini i držanje druge osobe. Sve te radnje, po svojoj sadržini, u najvećem broju slučajeva, mogu se podvesti pod radnje učinjenja krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Držanje neke osobe je sastavni dio radnji prijema, predaje ili skrivanja druge osobe. Prebacivanje, koje podrazumijeva prevođenje druge osobe preko državne granice, u sebi, u pravilu sadrži predaju ili prijem osobe, a u nekim slučajevima i prijevoz. Prodaja, kupovina i posredovanje u kupovini također podrazumijevaju ove radnje učinjenja i određeni način učinjenja – davanje ili primanje isplata ili drugih koristi kako bi se privoljela osoba koja ima kontrolu nad drugom osobom radi predaje te kontrole.

Član 198a. stav 1. KZ RS kao načine učinjenja ili sredstva učinjenja navodi: silu, prijetnju ili druge oblike prinude, otmicu, prevaru ili obmanu, zloupotrebu odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika druge osobe, davanje ili primanje novca ili druge koristi. Uz terminološke razlike u označavanju pojedinih načina i sredstava učinjenja propisanih i u članu 186. stav 1. KZ BiH, član 198a. stav 1. KZ RS ne propisuje da je cilj ovog posljednjeg načina učinjenja privoljavanje osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom. Osim toga, član 198a. stav 1. KZ RS ne predviđa kao način učinjenja zloupotrebu ovlasti ili uticaja nego zloupotrebu odnosa povjerenja i zavisnosti a, uz zloupotrebu položaja bespomoćnosti, unosi i zloupotrebu teških prilika druge osobe.

Kao oblike iskorištavanja ili eksploatacije u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima, član 198a. stav 1. KZ RS određuje: iskorištavanje ili eksploataciju rada žrtve, vršenja krivičnog djela, prostitucije, korištenja u pornografske svrhe, uspostavljanje ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog braka, prisilne sterilizacije, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili druge oblike iskorištavanja.

Za krivično djelo iz člana 198a. stav 1. KZ RS propisana je kazna zatvora od najmanje tri godine.

U odnosu na poseban oblik krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 4. KZ BiH, koji se odnosi na kriminalizaciju pojedinih radnji u vezi sa putnim ili ličnim ispravama, član 198a. stav 2. KZ RS ne predviđa kao radnje učinjenja tog krivičnog djela: pribavljanje ili izdavanje identifikacione isprave, njeno korištenje, mijenjanje i oštećenje radi izvršenja krivičnog djela iz stava 1. Za krivično djelo iz člana 198a. stav 2. KZ RS je propisana kazna zatvora od dvije do dvanaest godina.

Član 198a. KZ RS sadrži više kvalificiranih oblika krivičnog djela iz stava 1. i 2. tog člana. Jedan od njih postoji kada su djela iz stava 1. i 2. učinjena u sastavu organizirane grupe (član 198a. stav 3. KZ RS), za koji je propisana kazna zatvora najmanje pet godina. Drugi kvalificirani oblik postoji ukoliko je krivična djela iz stavova 1.-4. učinila službena osoba u vršenju službe (član 198a. stav 5. KZ RS), za koji je propisana kazna zatvora najmanje osam godina. Poseban kvalificirani oblik postoji ako je usljed djela iz stava 1. i 3. nastupila teška tjelesna ozljeda, teško narušavanje zdravlja ili smrt jedne ili više osoba (član 198a. stav 6. KZ RS), za koji je propisana kazna zatvora najmanje deset godina.

KZ RS takođe kriminalizira korištenje ili omogućavanje korištenja seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije ukoliko je učinitelj bio svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima (član 198a. stav 4.) i za to propisuje kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Član 198a. KZ RS također određuje da pristanak žrtve na bilo koji oblik iskorištavanja iz stava 1. tog člana ne utiče na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima (stav 7.), te da će se predmeti, prevozna sredstva i objekti korišteni za izvršenje djela iz tog člana, oduzeti (stav 8.).

Međutim, član 198a. KZ RS ne sadrži odredbu o nekažnjavanju žrtve trgovine ljudima koja je prisiljena da sudjeluje u učinjenju krivičnog djela. Stoga se krivično-pravni status takve žrtve trgovine ljudima ocjenjuje u skladu sa zakonskim odredbama o sili i prijetnji odnosno krajnjoj nuždi.

Trgovina maloljetnim licima je određena kao posebno krivično djelo u članu 198b. KZ RS. Za postojanje osnovnog oblika tog krivičnog djela iz stava 1., za koje je propisana kazna zatvora od najmanje pet godina, nije potrebno da su radnje učinjenja izvršene na način ili uz primjenu sredstava navedenih u članu 198a. stav 1. KZ RS. Radnje učinjenja tog krivičnog djela i oblici iskorištavanja u svrhu kojih se one preduzimaju su istovjetni onima iz člana 198a. stav 1. osim što se u članu 198b., kao poseban oblik iskorištavanja, navodi nezakonito usvojenje ili njemu sličan odnos. To

otežava razlikovanje ovog krivičnog djela učinjenog u cilju nezakonitog usvojenja i krivičnog djela Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osobe u ropskom odnosu iz člana 185. stav 2. KZ BiH koje čini onaj ko, kršeći pravila međunarodnog prava, kupi, proda, preda drugome ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji osoba koje nisu navršile 18 godina života radi, između ostalog, usvajanja. Ukoliko su pri učinjenju djela iz člana 198b. stav 1. KZ RS upotrijebljeni posebni načini i sredstva učinjenja: sila, ozbiljna prijetnja ili drugi oblici prinude, dovođenje u zabludu, otmica, ucjena, zloupotreba svog položaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog, davanje novca ili druge koristi, onda postoji kvalificirani oblik krivičnog djela iz člana 198b. stav 2. KZ RS, s propisanom kaznom zatvora od najmanje osam godina. Osim ovoga, postoje i kvalificirani oblici propisani i u članu 198a. KZ RS, te odredbe o nerelevantnosti pristanka maloljetnika na bilo koji oblik iskorištavanja za postojanje krivičnog djela i o obaveznom oduzimanju predmeta, prevoznih sredstava i objekata korištenih za izvršenje krivičnog djela trgovine ljudima.

KZ RS u članu 198v. propisuje posebno krivično djelo - **Organizovanje grupe ili zločinačkog udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i trgovine maloljetnim licima**. U stavu 1. određeno je kao krivično djelo samo organiziranje kriminalne grupe, udruženja ili zločinačkog udruženja za izvršenje krivičnih djela iz člana 198a. i 198b. tog zakona i za to propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina. U stavu 2. je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina za onoga ko postane pripadnikom grupe ili udruženja iz stava 1. ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje.

U članu 207a. KZ BD BiH propisano je krivično djelo - **Trgovina ljudima** na istovjetan način kao u članu 186. KZ BiH, s tim da zakonski opis ovog krivičnog djela ne sadrži naznaku da se radnje učinjenja preduzimaju u svrhu iskorištavanja žrtve „u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin“. Kazne propisane za pojedine oblike krivičnog djela - Trgovina ljudima iz člana 207a KZ BD BiH su istovjetne onima iz člana 186. KZ BiH.

U članu 207b. KZ BD BiH propisano je krivično djelo - **Organizovana trgovina ljudima** na nešto drugačiji način u odnosu na krivično djelo - Organizirana međunarodna trgovina ljudima iz člana 186a. KZ BiH. Naime, krivično djelo iz člana 207b. stav 1. KZ BD BiH, za koje je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora, čini onaj ko organizira ili rukovodi grupom, organiziranom grupom ili zločinačkom organizacijom koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo iz člana 207a. KZ BD BiH dok se kao oblici organizovanja u članu 186a. KZ BiH navode grupa ili drugo udruženje. Krivično djelo iz člana 207b. stav 2. KZ BD BiH čini onaj ko učini krivično djelo u okviru grupe iz stava 1. tog člana i za to krivično djelo je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina. Član 207b. stav 3. KZ BD BiH inkriminira samo postajanje pripadnikom grupe iz stava 1. i za to propisuje kaznu zatvora u trajanju od najmanje jednu godinu, a u stavu 4. je propisana mogućnost oslobođenja od kazne pripadnika grupe iz stava 1. koji tu grupu ili udruženje otkrije.

Sama pojava trgovine ljudima je slična i povezana sa nekim drugim pojavama, naprimjer, sa krijumčarenjem ljudi ili navođenjem na prostituciju. Iz povezanosti ovih

pojava proizilazi i povezanost krivičnih djela kojima se one kriminaliziraju. Stoga je veoma bitno istaći distinkciju između odnosnih krivičnih djela.

Prema odredbi člana 189. stav 1. KZ BiH, **krivično djelo - Krijumčarenje ljudi** čini onaj ko u namjeri pribavljanja za sebe ili drugoga neke koristi nedozvoljeno prevede ili omogući prevođenje jednog ili više migranata ili drugih osoba preko državne granice ili ko u tu svrhu sačini, nabavi ili posjeduje lažne putne ili lične isprave. Iz samog zakonskog opisa vidljiva je osnovna razlika između ovog krivičnog djela i krivičnog djela - Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Radnje učinjenja ovog krivičnog djela ne preduzimaju se, dakle, u cilju daljeg iskorištavanja migranata ili drugih osoba što je konstitutivno obilježje krivičnog djela trgovine ljudima. S druge strane, konstitutivni element krivičnog djela Krijumčarenje ljudi iz člana 189. stav 1. KZ BiH je namjera pribavljanja sebi ili drugima neke koristi samim preduzimanjem radnje učinjenja što nije zakonski element krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Nadalje, zakonski opis ovog krivičnog djela ne sadrži nijedno od sredstava ili načina učinjenja navedenih u članu 186. stav 1. KZ BiH i krijumčareni ljudi su saglasni sa tim da budu krijumčareni. Krivično djelo Krijumčarenje ljudi iz člana 189. stav 1. KZ BiH sastoji se od nedozvoljenog prevođenja ili omogućavanja prevođenja neke osobe preko državne granice i stoga ima prekograničnu dimenziju dok krivično djelo iz člana 186. stav 1. KZ BiH može biti učinjeno i unutar granica jedne zemlje bez obzira što se djelo vrši u svrhu iskorištavanja neke osobe u državi u kojoj ona nema prebivalište ili čiji nije državljanin. Osim toga, krivično djelo iz člana 189. stav 1. KZ BiH postoji ukoliko se radi o „nedozvoljenom“ prevođenju preko državne granice, dok krivično djelo iz člana 186. stav 1. KZ BiH, kada se sastoji, naprimjer, od prijevoza neke osobe preko državne granice, može postojati i kada je samo prevođenje žrtve preko državne granice bilo formalno u saglasnosti sa propisima o prelasku državne granice.

U članu 189. stav 2. KZ BiH propisano je kao krivično djelo vrbovanje, prijevoz, sakrivanje, pružanje zaštite ili na drugi način omogućavanje boravka krijumčarenih osoba u BiH. Iako su neke od ovih radnji učinjenja istovjetne onima iz člana 186. stav 1. KZ BiH, one se razlikuju od radnji učinjenja ovog krivičnog djela po svrsi u koju se vrše i odsustvu posebnih načina ili sredstava učinjenja koja su navedena u članu 186. stav 1. KZ BiH.

Međutim, poteškoću u distinkciji ovih krivičnih djela čini slučaj preduzimanja radnji učinjenja krivičnih djela iz člana 189. stav 1. i 2. KZ BiH u svrhu iskorištavanja krijumčarenih osoba što je kvalifikatorna okolnost za postojanje krivičnog djela iz člana 189. stav 3. KZ BiH. U ovom slučaju, samo je od ograničene koristi isticanje da krivično djelo iz člana 186. stav 1. KZ BiH postoji ako su radnje učinjenja preduzete uz primjenu načina ili sredstava navedenih u toj zakonskoj odredbi jer član 189. stav 3. KZ BiH propisuje kvalificirani oblik krivičnih djela iz stava 1. i 2. tog člana ukoliko je prema krijumčarenim osobama postupano na nečovječan ili ponižavajući način, što je, po svojoj suštini, primjena pojedinih načina ili sredstava učinjenja iz člana 186. stav 1. KZ BiH.

Kao jedno od krivičnih djela povezanih sa trgovinom ljudima ističe se i **krivično djelo Međunarodno navođenje na prostituciju** iz člana 187. KZ BiH i odnosna krivična djela u entitetskim krivičnim zakonima i KZ BD BiH. Osnovni oblik tog krivičnog

djela iz člana 187. stav 1. KZ BiH čini onaj *ko radi zarade ili druge koristi navodi, podstiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga ili na bilo koji način učestvuje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga u državi u kojoj ta osoba nema prebivalište ili čiji nije državljanin*. Radnje navođenja, podsticanja ili namamljivanja drugoga na pružanje seksualnih usluga ustvari predstavljaju vrbovanje ljudi za prostituciju. Međutim, ove radnje ne predstavljaju radnje učinjenja krivičnog djela iz člana 186. stav 1. zbog odsustva načina ili sredstava učinjenja koji se navode u članu 186. stav 1. KZ BiH. Osim toga, postupanje radi zarade ili druge koristi nije zakonski konstitutivni elemenat krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. KZ BiH. Krivično djelo iz člana 187. stav 1. KZ BiH postojat će i u slučaju kada se samo vrbovanje vrši radi zarade ili druge koristi, a ne radi iskorištavanja prostitucije te osobe. S druge strane, predaja radi zarade ili druge koristi drugome neke osobe radi pružanja seksualnih usluga je već samo iskorištavanje prostitucije drugoga kao i, u istom cilju, učestvovanje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga od strane te osobe.

Također, radnje učinjenja krivičnih djela **Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju iz člana 199. KZ RS, Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije iz člana 211. KZ FBiH i Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije iz člana 208. KZ BD BiH** predstavljaju samo seksualno iskorištavanje ovakvih osoba dok se radnje učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima vrše u cilju iskorištavanja žrtve i same po sebi još ne predstavljaju to iskorištavanje.

U vezi sa krivičnim djelom Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. stav 1. i 2. KZ BiH je i **krivično djelo - Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu iz člana 185. KZ BiH**. Krivično djelo iz stava 1. ovog člana čini onaj *ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, proda, kupi, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji takve osobe ili podstrekava drugog da proda svoju slobodu ili slobodu osobe koju izdržava ili se o njoj stara*. Pri pokušaju razgraničenja ova dva krivična djela, potrebno je imati u vidu da, za razliku od krivičnog djela Međunarodna trgovina ljudima, prvi dio zakonske dispozicije iz člana 185. stav 1. KZ BiH odnosi se na samo stavljanje ili držanje drugog u ropskom ili njemu sličnom odnosu. Dakle, ne radi se o radnjama koje su preduzete u cilju iskorištavanja drugog u vidu ropstva ili njemu sličnog odnosa nego o samom zasnivanju ropskog odnosa. Za postojanje djela ne traži se ni da se radnje zasnivanja ili držanja drugog u ropskom odnosu vrše uz primjenu sredstava koja su navedena u članu 186. stav 1. KZ BiH. Drugi dio dispozicije odnosi se na trgovinu osobama u ropskom odnosu i za postojanje krivičnog djela u tom slučaju ne traži se da se ona vrši u svrhu njihovog iskorištavanja niti uz primjenu sredstava kojima se utiče na volju trgovane osobe. Treći dio dispozicije odnosi se na vrbovanje drugoga u ropski ili njemu sličan odnos. Taj oblik krivičnog djela iz stava 185. stav 1. se iscrpljuje u samoj radnji vrbovanja odnosno podstrekavanja i za postojanje krivičnog djela ne traži se ni poseban način ili sredstvo učinjenja ni postupanje u cilju iskorištavanja te osobe.

Još veći problem u razgraničenju ova dva krivična djela predstavlja odredba člana 185. stav 2. KZ BiH kojom se određuje da krivično djelo čini i onaj *ko, kršeći pravila međunarodnog prava, kupi, proda, preda drugome ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji osoba koje nisu navršile 18 godina života radi usvajanja, odstranjivanja dijelova*

ljudskog tijela, iskorištavanja radom ili u druge protivpravne svrhe. Naime, zakonski opis ovog krivičnog djela sadrži, između ostalog, radnje učinjenja koje su i radnje učinjenja krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH (predaja) i načine koji su i načini učinjenja krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH (kupovina i prodaja odnosno davanje i primanje isplata), te svrhe koje sadrži i zakonski opis krivičnog djela iz člana 186. stav 1. KZ BiH (svrha iskorištavanja odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili radom).

Složena zakonska konstrukcija krivičnog djela trgovine ljudima i sličnost njegovog zakonskog opisa sa zakonskim opisima nekih drugih povezanih krivičnih djela su razlozi koji otežavaju pravilno razumijevanje zakonskog bića krivičnog djela trgovine ljudima i njegovu distinkciju od nekih drugih krivičnih djela. Te poteškoće se reflektuju i na sâmo istraživanje i procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima jer otežavaju određivanje i ograničavanje skupa odlučujućih činjenica koje je potrebno dokazivati i utvrđivati.

Na kraju, kada je riječ o krivičnom gonjenju i kažnjavanju trgovine ljudima, potrebno je imati u vidu da je trgovina ljudima proces tokom i poslije kojega mogu biti učinjena brojna druga krivična djela kako ona kojima se povrjeđuju ili ugrožavaju pojedina prava i slobode žrtava tako i druge vrijednosti koje se štite krivičnim zakonodavstvom.

1.4. Odgovornost pravnih osoba za krivično djelo trgovine ljudima

Konvencija VE zahtijeva od država članica da usvoje zakonske ili druge mjere kako bi se pravne osobe mogle smatrati odgovornim za krivična djela koja su ustanovljena u skladu sa njom. Konvencija ostavlja državama članicama da, u skladu sa svojim pravnim principima, predvide da odgovornost pravnih osoba za trgovinu ljudima bude krivična, građanska ili administrativna (član 22.).

Krivično zakonodavstvo u BiH propisuje odgovornost pravnih osoba za krivična djela. Glava XIV KZ BiH⁴¹ posvećena je odgovornosti pravnih osoba za krivična djela i sadrži odredbe koje propisuju uvjete za odgovornost pravnih osoba za krivična djela i sistem krivičnih sankcija koje se mogu izreći pravnim osobama.

Odgovornost pravnih osoba za krivična djela u krivičnom zakonodavstvu BiH nije ograničena samo za određena krivična djela pa **pravne osobe mogu odgovarati i za krivično djelo trgovine ljudima.**

Za krivična djela mogu odgovarati sve pravne osobe u skladu sa značenjem koje se u krivičnim zakonima daje pojmu „pravna osoba“,⁴² osim Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine,

⁴¹ Glava XIV KZ FBiH, Glava XIV KZ RS i Glava XIV KZ BD BiH.

⁴² Član 1. stav 13. KZ BiH, član 2. stav 11. KZ FBiH, član 147. stav 7. KZ RS i član 2. stav 13. KZ BD BiH.

kantona, grada, općine i mjesne zajednice.⁴³ To znači da za krivično djelo trgovine ljudima, pod uvjetima propisanim zakonima, mogu odgovarati, naprimjer, svi organizacioni oblici privrednih društava, ustanove, udruženja, političke organizacije, fondovi ili finansijske institucije.

Da bi pravna osoba bila odgovorna za krivično djelo potrebno je utvrditi: 1) postojanje krivičnog djela učinitelja – fizičke osobe, 2) učinjenje tog krivičnog djela od strane učinitelja u ime, za račun ili u korist pravne osobe i 3) postojanje nekog od zakonom propisanih oblika doprinosa pravne osobe učinjenju krivičnog djela od strane učinitelja.⁴⁴

Za postojanje krivičnog djela učinitelja – fizičke osobe kao primarnog uvjeta za uspostavljanje odgovornosti pravne osoba za krivično djelo potrebno je utvrditi da je neka fizička osoba svojim radnjama (činjenjem ili nečinjenjem) ostvarila zakonska obilježja određenog krivičnog djela. Stoga je **za odgovornost pravne osobe za krivično djelo trgovine ljudima potrebno utvrditi da je neka fizička osoba svojim radnjama ostvarila zakonska obilježja krivičnog djela trgovine ljudima.**

KZ BiH odgovornost pravnih osoba za krivična djela ne vezuje isključivo uz krivična djela odgovornih osoba u tim pravnim osobama.

Da bi pravna osoba mogla biti odgovorna za krivično djelo fizičke osobe potrebno je da postoji okolnost koja krivično djelo učinitelja povezuje sa tom pravnom osobom. To je ovlaštenje učinitelja da djeluje u ime, za račun ili u korist pravne osobe. To ovlaštenje može proizilaziti iz zakona ili drugog pravnog propisa, iz propisa te odnosne pravne osobe, iz pojedinačnog akta pravne osobe odnosno njenih upravljačkih organa ili ugovora zaključenog između učinitelja i pravne osobe. Učinitelj, dakle, ne mora imati vodeću poziciju u pravnoj osobi, pa čak ni biti član pravne osobe odnosno njen uposlenik. Međutim, **potrebno je da je učinitelj krivično djelo učinio u ime, za račun ili u korist pravne osobe.** KZ BiH odgovornost pravne osobe za krivično djelo ne ograničava na krivično djelo učinitelja koji je formalnopravno bio ovlašten da postupa u ime, za račun ili u korist pravne osobe nego je uvjetuje realnim okolnostima – da je učinitelj krivično djelo učinio u ime, za račun ili u korist pravne osobe. Stoga se o ispunjenju tog uvjeta može govoriti i kada učinitelj nije bio formalnopravno ovlašten da djeluje u ime, za račun ili u korist pravne osobe, nego je na to bio faktički ovlašten.

Uz ispunjenje tog uvjeta, za uspostavljanje odgovornosti pravne osobe za krivično djelo učinitelja-fizičke osobe potrebno je utvrditi i da je ostvaren **jedan od** sljedećih zakonom propisanih **oblika doprinosa rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe učinjenju krivičnog djela od strane učinitelja:** a) da smisao učinjenog krivičnog djela proizilazi iz zaključka, naloga ili odobrenja rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe ili b) da su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe uticali na učinitelja ili mu omogućili da učini krivično djelo ili c) da pravna osoba raspoláže protivpravno ostvarenom imovinskom koristi ili koristi predmete nastale krivičnim djelom ili d) da su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe propustili dužni nadzor

⁴³ Član 122. stav 1. KZ BiH, član 126. stav 1. KZ FBiH, član 125. stav 1. KZ RS i član 126. stav 1. KZ BD BiH.

⁴⁴ Član 124. KZ BiH, član 128. KZ FBiH, član 127. KZ RS i član 128. KZ BD BiH.

nad zakonitošću rada radnika.⁴⁵ Rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe su organi koji su ovlašteni na predstavljanje pravne osobe, donošenje odluka u ime pravne osobe i/ili vršenje kontrole ili nadzora unutar pravne osobe. Koja su tijela ili organi pravne osobe ovlašteni da predstavljaju pravnu osobu, da donose odluke u ime pravne osobe i/ili da vrše kontrolu ili nadzor unutar pravne osobe određeno je zakonom ili drugim propisom, uključujući i propise pravne osobe. Međutim, rukovodećim organima pravne osobe, u smislu odnosne odredbe KZ BiH, potrebno je smatrati i osobe ili grupe osoba u pravnoj osobi koje faktički vode poslove pravne osobe i usmjeravaju njeno djelovanje. Prema tome, odgovornost pravne osobe za krivično djelo mogu zasnovati i radnje ili propuštanja takvih faktičkih rukovodećih ili nadzornih organa.

Iako KZ BiH odgovornost pravne osobe za krivično djelo vezuje uz ostvarenje krivičnog djela od strane učinitelja - fizičke osobe, **zakon odgovornost pravne osobe ne uvjetuje utvrđenjem krivnje učinitelja** za to krivično djelo. Uz uvjete iz člana 124. tog zakona, pravna osoba je odgovorna za krivično djelo i kada učinitelj za učinjeno krivično djelo nije kriv.⁴⁶ Ukoliko postoji neki od osnova isključenja krivnje učinitelja krivičnog djela učinjenog u ime, za račun ili u korist pravne osobe (naprimjer, neuračunljivost ili stvarna zabluda), to nije zapreka za uspostavljanje odgovornosti pravne osobe za učinjeno krivično djelo ako su ispunjeni uvjeti propisani odredbom člana 124. KZ BiH.

Protiv pravne osobe može se voditi krivični postupak i ustanoviti njena odgovornost za krivično djelo i onda kada protiv učinitelja krivični postupak nije moguće pokrenuti odnosno voditi iz zakonom propisanih razloga.⁴⁷ Ti razlozi su, na primjer, smrt učinitelja, duševno oboljenje učinitelja nakon učinjenja krivičnog djela usljed kojeg nije sposoban sudjelovati u postupku, amnestija ili imunitet.

Pošto se stvarnom smetnjom za pokretanje krivičnog postupka može smatrati i nepostojanje dokaza za osnovanu sumnju da je tačno određena odnosno identifikovana osoba učinitelj krivičnog djela, za čije učinjenje inače postoji dovoljno dokaza, moguće je podnijeti optužnicu protiv pravne osobe za krivično djelo neidentifikovanog učinitelja i, nakon provedenog postupka, uz ispunjenje uvjeta iz člana 124. KZ BiH, donijeti presudu kojom će pravna osoba biti oglasena odgovornom za to krivično djelo.

Odgovornost pravne osobe za krivično djelo ne isključuje krivnju fizičkih odnosno odgovornih osoba za učinjeno krivično djelo.⁴⁸

Sistem krivično-pravnih sankcija za pravne osobe čine: kazne, uvjetna osuda i mjere sigurnosti.

⁴⁵ Član 124. tačka a) – d) KZ BiH, član 128. tačka a) – d) KZ FBiH, član 127. tačka a) – d) KZ RS i član 128. tačka a) – d) KZ BD BiH.

⁴⁶ Član 125. stav 1. KZ BiH, član 129. stav 2. KZ FBiH, član 128. stav 2. KZ RS i član 129. stav 2. KZ BD BiH.

⁴⁷ Član 375. stav 2. ZKP BiH, član 396. stav 2. ZKP FBiH, član 398. stav 2. ZKP RS i član 375. stav 2. ZKP BD BiH.

⁴⁸ Član 125. stav 2. KZ BiH, član 129. stav 2. KZ FBiH, član 128. stav 2. KZ RS i član 129. stav 2. KZ BD BiH.

Zakoni predviđaju **tri vrste kazni za pravne osobe**: novčanu kaznu, kaznu oduzimanja imovine i kaznu prestanka pravne osobe⁴⁹.

Novčana kazna koja se izriče pravnoj osobi ne može biti manja od 5.000,00 KM niti veća od 5.000.000,00 KM,⁵⁰ a minimum i maksimum novčane kazne koji se može izreći pravnoj osobi za određeno krivično djelo, prema KZ BiH, KZ FBiH i KZ BD BiH, zavisi od zakonom propisane kazne za to krivično djelo.⁵¹ Posebna mogućnost izricanja novčanih kazni u većem iznosu od propisanog predviđena je ako je predmetnim krivičnim djelom prouzrokovana drugome šteta ili je pribavljena protivpravna imovinska korist.⁵²

Zakonima su propisana tri oblika **kazne oduzimanja imovine**: oduzimanje polovine imovine pravne osobe, oduzimanje većeg dijela imovine pravne osobe i oduzimanje cjelokupne imovine.⁵³

Kazna prestanka pravne osobe može se izreći ako je djelatnost pravne osobe u cijelosti ili u pretežnoj mjeri korištena za učinjenje krivičnog djela.⁵⁴

Pravnoj osobi mogu se izreći i **mjere sigurnosti: oduzimanje predmeta, objava presude i zabrana obavljanja određene djelatnosti**.⁵⁵ Za odgovornost pravnih osoba za krivično djelo trgovine ljudima značajno je da se mjera sigurnosti zabrane obavljanja određene djelatnosti može izreći kao zabrana proizvodnje određenih proizvoda ili zabrana obavljanja određenih poslova ili zabrana bavljenja određenim poslovima prometa robe ili zabrana bavljenja drugim djelatnostima.⁵⁶

Zakoni predviđaju i mjeru **oduzimanja imovinske koristi od pravne osobe** ako je pravna osoba pribavila imovinsku korist učinjenim krivičnim djelom.⁵⁷

Posebnim zakonima mogu biti propisane **pravne posljedice osude pravne osobe** za krivična djela, pa i za krivično djelo trgovine ljudima, koje bi se sastojale u: a) zabrani rada na osnovi dozvole, ovlaštenja ili koncesije, izdanih od organa strane države i b) zabrani rada na osnovi dozvole, ovlaštenja ili koncesije, izdanih od institucija BiH.⁵⁸

⁴⁹ Član 131. KZ BiH, član 135. KZ FBiH, član 134. KZ RS i član 135. KZ BD BiH.

⁵⁰ Član 132. KZ BiH, član 136. KZ FBiH, član 135. KZ RS i član 136. KZ BD BiH.

⁵¹ Član 144. KZ BiH, član 148. KZ RS i član 148. KZ BD BiH.

⁵² Član 132. KZ BiH, član 136. KZ FBiH, član 135. KZ RS i član 136. KZ BD BiH.

⁵³ Član 133. stav 2. KZ BiH, član 137. stav 2. KZ FBiH, član 136. stav 2. KZ RS i član 137. stav 2. KZ BD BiH.

⁵⁴ Član 134. stav 1. KZ BiH, član 138. stav 1. KZ FBiH, član 137. stav 1. KZ RS i član 138. stav 1. KZ BD BiH.

⁵⁵ Član 137. KZ BiH, član 141. KZ FBiH, član 140. KZ RS i član 141. KZ BD BiH.

⁵⁶ Član 139. KZ BiH, član 143. KZ FBiH, član 142. KZ RS i član 143. KZ BD BiH.

⁵⁷ Član 140. KZ BiH, član 144. KZ FBiH, član 143. KZ RS i član 144. KZ BD BiH.

⁵⁸ Član 141. KZ BiH, član 145. KZ FBiH, član 144. KZ RS i član 145. KZ BD BiH.

1.5. Prava žrtava trgovine ljudima u krivično-pravnom sistemu

Iako se u pojedinim odredbama domaćih zakona o krivičnom postupku upotrebljava pojam „žrtva“,⁵⁹ oni ne određuje značenje izraza „žrtva“. Međutim, ti zakoni određuju značenje pojma „oštećeni“. To je osoba kojoj je osobno ili imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo krivičnim djelom.⁶⁰ Iz sadržine odredbi u kojima se upotrebljava pojam „žrtva“ može se zaključiti da se pod „žrtvom“ podrazumijeva osoba neposredno pogođena učinjenjem krivičnog djela jer je bila predmet radnje učinjenja. Na osnovu toga se može reći da se svaka žrtva krivičnog djela ima smatrati „oštećenim“ kao jednim od učesnika krivičnog postupka, ali i da oštećeni ne mora uvijek biti žrtva u navedenom smislu.

Za određivanje položaja oštećenog u krivičnoprocesnom sistemu BiH, potrebno je najprije istaći da on nije stranka⁶¹ nego samo jedan od učesnika krivičnog postupka. Takav status u krivičnom postupku u BiH stoga ima i žrtva trgovine ljudima.

Domaći zakoni o krivičnom postupku ne sadrže posebnu odredbu o pravima oštećenog u krivičnom postupku. Koja prava u krivičnom postupku ima oštećeni, pa, time i žrtva krivičnog djela trgovine ljudima, zaključuje se na osnovu analize cjeline odredaba domaćih zakona o krivičnom postupku.

Za razliku od domaćih zakona o krivičnom postupku, svi pomenuti međunarodni dokumenti koji se odnose na trgovinu ljudima sadrže odredbe kojima su izričito određena prava žrtava trgovine ljudima, pa i njihova prava u krivično-pravnom sistemu država članica. Analiza položaja žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u domaćem krivično-pravnom sistemu stoga će se vršiti osloncem na Konvenciju VE kojom su državama članicama, pa, time i BiH, nametnute određene obaveze u pogledu zaštite, podrške i statusa žrtava trgovine ljudima.

Poseban Odjeljak III Konvencije VE, koji je posvećen sigurnosti i unapređenju prava žrtava trgovine ljudima, započinje odredbom o **identifikaciji žrtava** (član 10.). Identifikacija određene osobe kao žrtve trgovine ljudima je i pravni i faktički preduvjet da bi žrtva trgovine ljudima mogla uživati prava koja joj kao takvoj pripadaju. S druge strane, njena identifikacija kao žrtve trgovine ljudima će spriječiti da se ona tretira kao ilegalni imigrant, ilegalni radnik ili učinitelj nekih kažnjivih djela i snosi posljedice koje takav tretman podrazumijeva (naprimjer, kažnjavanje, protjerivanje). Ona je istovremeno i preduvjet za učešće žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima kao izvora saznanja o relevantnim činjenicama (svjedoka). Zbog takvog značaja identifikacije žrtava trgovine ljudima, Konvencija VE obavezuje države članice: da raspolažu sa obučanim i kvalificiranim osobama koje bi mogle identificirati žrtve

⁵⁹ Član 213. stav 2. i član 264. stav 3. ZKP BiH, 228. stav 2. i član 279. stav 3. ZKP FBiH, član 221. stav 2. i član 279. stav 3. ZKP RS, član 213. stav 2. i član 264. stav 3. ZKP BD BiH.

⁶⁰ Član 20. tačka h) ZKP BiH, član 21. tačka h) ZKP FBiH, član 20. tačka z) ZKP RS i član 20. tačka h) ZKP BD BiH.

⁶¹ Prema članu 20. tačka f) ZKP BiH, članu 21. tačka f) ZKP FBiH, članu 20. tačka đ) ZKP RS i članu 20. tačka f) ZKP BD BiH, stranke su tužitelj i osumnjičeni odnosno optuženi.

trgovine ljudima; da različite institucije saraduju između sebe i sa drugim organizacijama za podršku kako bi se osigurala identifikacija žrtve u procesu; da usvoje zakonodavne ili neke druge mjere neophodne radi identifikacije žrtava; da osiguraju, ako nadležne vlasti ocijene da postoje razumne osnove za vjerovanje da je neka osoba bila žrtva trgovine ljudima, da ona ne bude udaljena sa njene teritorije do okončanja procesa identifikacije; te da takve žrtve imaju pravo na mjere pomoći iz člana 12. stav 1. i 2. Konvencije VE.

S obzirom da se žrtvama trgovine ljudima garantiraju određena prava koja nisu uvjetovana njihovim učešćem u krivičnom postupku pa čak ni samim vođenjem krivičnog postupka, da bi se određena osoba identificirala kao žrtva trgovine ljudima nije neophodno da se vodi krivični postupak protiv njenih trgovaca, a pogotovo da je presudom utvrđeno da je ona žrtva trgovine ljudima. O postupku identifikacije žrtava trgovine ljudima u BiH biće više riječi u dijelovima ovog priručnika koji se odnose na identifikaciju slučajeva trgovine ljudima i na nacionalni referalni mehanizam.

Prema Konvenciji VE, žrtve trgovine ljudima imaju **pravo na savjete i informaciju, na njima razumljivom jeziku, o zakonom garantiranim pravima i uslugama** (član 12. stav 1. tačka d)). Ovo **pravo na informaciju** odnosi se na prava izvan krivično-pravnog sistema, ali i ona koja se odnose na taj sistem.

Domaći zakoni o krivičnom postupku ne propisuju izričito da žrtve krivičnog djela imaju pravo da budu informirane o svojim pravima u krivičnom postupku i izvan njega, o mjerama zaštite, podrške i pomoći, pa ni o mjerama zaštite koje joj mogu biti pružene ako je njena sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba ugrožena.

U nedostatku izričite odredbe u zakonima o krivičnom postupku koja obavezuje organe krivičnog postupka da žrtvi krivičnog djela pruže osnovne informacije o njenim pravima i uopće o njenoj ulozi u krivičnom postupku, takva njihova obaveza može se izvesti iz **načelne odredbe** tih zakona **o pouci o pravima**. Ona propisuje da su sud, tužitelj i drugi organi koji učestvuju u postupku dužni poučiti o pravima koja im po zakonu o krivičnom postupku pripadaju i o posljedicama propuštanja radnje ne samo osumnjičenog odnosno optuženog nego i svaku drugu osobu koja učestvuje u postupku, a koja bi iz neznanja mogla propustiti neku radnju u postupku ili se iz neznanja ne bi koristila svojim pravima.⁶²

Kad je riječ o drugim propisima kojima se reguliraju pojedina pitanja krivičnog postupka, **obaveza poučavanja žrtve o mjerama zaštite** koje joj mogu biti pružene ukoliko je ugrožena njena ili sigurnost njoj bliskih osoba, može se izvesti iz odredbi zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, ali samo ako je riječ o žrtvi-svjedoku odnosno žrtvi-pretpostavljenom svjedoku i to samo za one za koje sud, tužitelj i drugi organi procijene da bi mogli predstavljati kategoriju svjedoka pod prijetnjom ili ugroženog svjedoka.⁶³

⁶² Član 12. ZKP BiH, član 13. ZKP FBiH, član 12. ZKP RS i član 12. ZKP BD BiH.

⁶³ Član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, član 6. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH.

I neki drugi propisi sadrže odredbe o pravu žrtava trgovine ljudima na savjete i informaciju, na njima razumljivom jeziku, o garantiranim pravima i uslugama. Odredba člana 54. stav 3. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, propisuje da stranac kojem je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga kao žrtvi trgovine ljudima čiji je boravak u BiH neophodan zbog saradnje s nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima, ima, između ostalih, **pravo na informiranje o pravnom statusu**. Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine⁶⁴ i Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima⁶⁵ propisano je, između ostalog, da se u postupku identifikacije žrtava provjerava saglasnost žrtve punoljetne osobe na primjenu mjera zaštite i pomoći, a što podrazumijeva prethodno informiranje sa raspoloživim mjerama zaštite. Osim toga, Pravila obavezuju na pružanje informacija i obavijesti žrtvama i svjedocima žrtvama o relevantnim sudskim i upravnim postupcima s ciljem osiguranja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv učinitelja krivičnog djela.⁶⁶ Na to su posebno obavezana tužiteljstva i policijske službe.⁶⁷ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima takođe propisuje pravo ovih žrtava na informaciju o njihovom pravnom statusu, o načinu pristupa diplomatsko-konzularnom predstavništvu i o mogućnostima i postupku repatrijacije.⁶⁸

Osim prava na informaciju, Konvencija VE zahtijeva da se žrtvama trgovine ljudima osigura i **pomoć u vidu savjeta o zakonom garantiranim pravima** (član 12. stav 1. tačka d)) **te pomoć kojom će se omogućiti da njihova prava i interesi budu izneseni i razmatrani u odgovarajućim etapama krivičnog postupka** (član 12. stav 1. tačka e)). Ova druga vrsta pomoći pri realizaciji prava žrtava trgovine ljudima pretpostavlja samo pravo da interesi žrtava budu izneseni i razmatrani u pojedinim etapama krivičnog postupka.

Što se tiče **prava žrtve na pravnu pomoć**, domaći zakoni o krivičnim postupcima ne sadrže izričitu odredbu o pravu žrtve ili oštećenog da u krivičnom postupku angažuje punomoćnika. Da oštećeni ima to pravo zaključuje se posredno.⁶⁹ Stoga bi organi krivičnog postupka, kako bi spriječili da žrtva, odnosno oštećeni usljed neznanja propusti korištenje ovog prava, bili dužni da oštećenog, u skladu sa pomenutom načelnom odredbom o pouci o pravima, pouče i o tom pravu.

⁶⁴ Član 7. stav 3. Pravila.

⁶⁵ Član 9. stav 3. Pravilnika.

⁶⁶ Član 9. stav 1. Pravila.

⁶⁷ Član 17. stav 3. Pravila.

⁶⁸ Član 14. Pravilnika.

⁶⁹ Naprimjer, na osnovu zakonskih odredbi u kojima se, među učesnicima postupka koji su dužni pokoravati se mjerama sudije odnosno predsjednika vijeća usmjerenim na održavanje reda u sudnici i procesne discipline, spominje i punomoćnik oštećenog ili zakonskih odredbi o troškovima krivičnog postupka u kojima se navodi da troškovi krivičnog postupka obuhvataju ne samo nužne izdatke oštećenog i njegovog zakonskog zastupnika nego i nagradu i nužne izdatke njegovog punomoćnika.

Zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka propisuju također da ovakvi svjedoci imaju pravo na pravnu pomoć, u skladu sa zakonom.⁷⁰ Odredba se može primijeniti na žrtve trgovine ljudima, ali samo ako imaju svojstvo ugroženog svjedoka ili svjedoka pod prijetnjom.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu garantira pomenutoj kategoriji stranaca žrtava trgovine ljudima pravo na pravnu pomoć u toku krivičnog postupka i drugih postupaka u kojima ostvaruje druga prava.⁷¹ Istovjetnu odredbu sadrži i Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima i odnosi se na žrtvu koja je smještena u sklonište.⁷² Uz to, Pravilnik propisuje da žrtva trgovine ljudima u skloništu ima pravo na informiranje i pravno savjetovanje o svojim pravima i obavezama i da se ono osigurava putem službi ili organizacija za besplatnu pravnu pomoć sa kojima Ministarstvo sigurnosti BiH ima potpisan protokol o pružanju besplatne pravne pomoći.⁷³ Pravnu pomoć u sudskim i upravnim postupcima kao i pružanje stručne pomoći pri ostvarivanju socijalne zaštite, obeštećenja i drugih prava garantiraju i Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine.⁷⁴

Domaći zakoni o krivičnom postupku ne osiguravaju dosljedno **da interesi žrtve budu izneseni i razmatrani u odgovarajućim etapama krivičnog postupka protiv učinitelja**. U tom smislu, propisana je obaveza tužitelja da o neprovođenju istrage i razlozima za to obavijesti oštećenog. Oštećeni ima pravo podnijeti pritužbu u roku od osam dana uredu tužitelja.⁷⁵ Zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju mogućnost za oštećenog da sam preduzme gonjenje učinitelja. Međutim, oni mu daju pravo da od tužitelja traži reviziju odluke o negonjenju. To pravo oštećeni ima i u slučaju kada je tužitelj donio odluku o obustavi istrage o čemu je također dužan obavijestiti oštećenog.⁷⁶ Ali, takva obaveza tužitelja niti pravo oštećenog ne postoje u slučaju povlačenja optužnice. Zakoni samo obavezuju sud da o obustavljanju postupka usljed povlačenja optužnice obavijesti oštećenog.⁷⁷ Domaći zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju obavezu tužitelja da obavijesti žrtvu, odnosno oštećenog o samom postupku pregovaranja o priznanju krivnje sa osumnjičenim, odnosno optuženim, niti obavezuju tužitelja da u vezi sa tim pregovorima zatraži izjašnjenje žrtve, odnosno oštećenog. Ovi zakoni samo sadrže odredbu koja obavezuje sud da o rezultatima pregovaranja o krivnji obavijesti oštećenog.⁷⁸ Dostavljanje informacija žrtvi, odnosno oštećenom o daljem toku postupka uglavnom nije zakonom izričito regulirano, pa se o dužnosti organa krivičnog postupka, a prije svega suda, u vezi sa tim, zaključuje posredno. Tako, naprimjer, domaći

⁷⁰ Član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, član 6. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH.

⁷¹ Član 54. stav 3. Zakona o kretanju i boravku stranaca.

⁷² Član 14. stav 1. Pravilnika.

⁷³ Član 17. Pravilnika.

⁷⁴ Član 11. Pravila.

⁷⁵ Član 216. stav 4. ZKP BiH, član 231. stav 4. ZKP FBiH, član 224. stav 4. ZKP RS i član 216. stav 4. ZKP BD BiH.

⁷⁶ Član 224. stav 2. ZKP BiH, član 239. stav 2. ZKP FBiH, član 232. stav 2. ZKP RS i član 224. stav 2. ZKP BD BiH.

⁷⁷ Član 232. ZKP BiH, član 247. stav 2. ZKP FBiH, član 247. stav 2. ZKP RS i član 232. stav 2. ZKP BD BiH.

⁷⁸ Član 231. stav 9. ZKP BiH, član 246. stav 9. ZKP FBiH, član 246. stav 9. ZKP RS i član 231. stav 9. ZKP BD BiH.

zakoni o krivičnom postupku ne sadrže odredbu koja izričito obavezuje sud da na glavni pretres (a ni na pretres za izricanje krivično-pravne sankcije) pozove žrtvu odnosno oštećenog. Ukoliko oštećeni ima svojstvo svjedoka, on će na glavni pretres biti pozvan u svojstvu svjedoka. Iz odredbe koja obavezuje sudiju, odnosno predsjednika vijeća da prije početka glavnog pretresa pouči oštećenog, koji još nije podnio imovinskopравни zahtjev, da ga može podnijeti do završetka glavnog pretresa⁷⁹, odnosno do završetka pretresa za izricanje krivično-pravne sankcije pred sudom,⁸⁰ može se izvesti zaključak o obavezi suda da na glavni pretres, odnosno pretres za izricanje krivično-pravne sankcije pozove takvog oštećenog ili da ga barem obavijesti o glavnom pretresu. O postojanju takve obaveze suda može se zaključiti i na osnovu odredbe koja oštećenom daje pravo na završnu riječ,⁸¹ te odredbe koja obavezuje sudiju odnosno predsjednika vijeća da po objavljivanju presude pouči, ne samo optuženog, nego i oštećenog o pravu na žalbu⁸². Iz zakona o krivičnom postupku jasno proizilazi da je sud dužan oštećenom dostaviti i pismeno izrađenu presudu s poukom o pravu na žalbu.⁸³ Oštećeni ima pravo podnijeti žalbu protiv prvostepene presude ali samo zbog odluke o troškovima krivičnog postupka i odluke o imovinskopravnom zahtjevu.⁸⁴ O sjednici vijeća drugostepenog suda, prema izričitim zakonskim odredbama, obaviještavaju se samo tužitelj, optuženi i njegov branitelj.⁸⁵ Međutim, iz odredbe koja propisuje da sjednica vijeća drugostepenog suda počinje izlaganjem podnositelja žalbe,⁸⁶ može se zaključiti da će drugostepeni sud o sjednici vijeća obavijestiti i oštećenog kada je oštećeni podnio žalbu protiv prvostepene presude.

U svim ovim situacijama kada je zakonima o krivičnom postupku predviđeno iznošenje i razmatranje interesa žrtve u pojedinim etapama krivičnog postupka, žrtve odnosno oštećeni imaju pravo na punomoćnika.

Međutim, zakoni o krivičnom postupku ne propisuju izričito pravo oštećenog da predoče dokaze o samoj krivičnoj stvari – krivičnom djelu i učinitelju iako je jedan od primarnih interesa žrtve krivičnog djela pronalaženje i kažnjavanje učinitelja.

Za razliku od zakona o krivičnom postupku, Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine izričito propisuju da će se žrtvama i svjedocima žrtvama pružiti informacije i obavijesti s ciljem osiguravanja

⁷⁹ Član 258. stav 4. ZKP BiH, član 273. stav 4. ZKP FBiH, član 273. stav 4. ZKP RS i član 258. stav 4. ZKP BD BiH.

⁸⁰ Član 195. stav 2. ZKP BiH, član 209. stav 2. ZKP FBiH, član 105. stav 2. ZKP RS i član 195. stav 2. ZKP BD BiH.

⁸¹ Član 277. stav 1. ZKP BiH, član 292. stav 1. ZKP FBiH, član 292. stav 1. ZKP RS i član 277. stav 1. ZKP BD BiH.

⁸² Član 288. stav 1. ZKP BiH, član 303. stav 1. ZKP FBiH, član 302. stav 1. ZKP RS i član 288. stav 1. ZKP BD BiH.

⁸³ Član 289. stav 3. i 4. ZKP BiH, član 304. stav 3. i 4. ZKP FBiH, član 303. stav 3. i 4. ZKP RS i član 289. stav 3. i 4. ZKP BD BiH.

⁸⁴ Član 293. stav 4. ZKP BiH, član 308. stav 4. ZKP FBiH, član 307. stav 4. ZKP RS i član 293. stav 4. ZKP BD BiH.

⁸⁵ Član 304. stav 1. ZKP BiH, član 318. stav 1. ZKP RS i član 304. stav 1. ZKP BD BiH. Izuzetak je ZKP FBiH, koji u članu 319. stav 1. izričito propisuje da se o sjednici vijeća drugostepenog suda obavještava i oštećeni koji je podnio žalbu protiv prvostepene presude.

⁸⁶ Član 304. stav 3. ZKP BiH, član 319. stav 3. ZKP FBiH, član 318. stav 3. ZKP RS i član 304. stav 3. ZKP BD BiH.

pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv učinitelja krivičnog djela.⁸⁷ To je utvrđeno i kao posebna obaveza tužiteljstava i policijskih službi.⁸⁸ Na postupanje u skladu sa tim pravilima odnosno pravilnikom obavezani su i organi krivičnog postupka, pa su, osim tužiteljstava, i sudovi dužni u krivičnom postupku primjenjivati njihove odredbe kada one nisu u suprotnosti s relevantnim zakonima, prije svega, zakonima o krivičnom postupku.

Konvencija VE ustanovljava i **pravo žrtve na pomoć u prevođenju i tumačenju odnosno da informacije i savjete o svojim garantiranim pravima prima na njoj razumljivom jeziku** (član 12. stav 1. tačka c) i d)). To je pravo osigurano oštećenom u krivično-pravnom sistemu BiH odredbama zakona o krivičnom postupku. **Stranke, svjedoci i ostali učesnici u postupku (pa i žrtve odnosno oštećeni) imaju pravo služiti se maternjim jezikom ili jezikom koji razumiju.** Ako oštećeni ne razumije jedan od službenih jezika BiH, osigurat će se usmeno prevođenje onoga što on odnosno drugi iznose kao i isprava i drugog pisanog dokaznog materijala.⁸⁹ O tim pravima žrtva odnosno oštećeni poučit će se prije prvog ispitivanja. U zapisniku će se zabilježiti da je data pouka i izjava žrtve odnosno oštećenog na datu pouku.⁹⁰ Prevođenje obavlja sudski tumač⁹¹.

Konvencija VE određuje da **žrtve trgovine ljudima imaju pravo na uvjete života koji osiguravaju njihov odgovarajući i siguran smještaj, psihološku i materijalnu pomoć** (član 12. stav 1. tačka a)). To su prava koja pripadaju svim žrtvama trgovine ljudima, pa i onima koje učestvuju u krivičnom postupku. Ranije pomenutoj kategoriji stranaca žrtava trgovine ljudima to je pravo garantirano Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu,⁹² a svim strancima žrtvama trgovine ljudima Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima⁹³. Odgovarajuće odredbe sadrže i Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine.⁹⁴

Konvencija VE garantira žrtvama trgovine ljudima i **pravo na sigurnost i zaštitu** (član 12. stav 2.). To se pravo žrtvama mora osigurati i u okviru krivično-pravnog sistema.

Domaći zakoni o krivičnom postupku ovlašćuju tužitelja da u toku provođenja istrage, između ostalih, preduzima posebne mjere koje osiguravaju sigurnost svjedoka, pa, time, i svjedoka žrtava trgovine ljudima.⁹⁵

Pojedine odredbe domaćih zakona o krivičnom postupku omogućavaju u praksi postupanje s posebnim obzirom prema žrtvama – svjedocima, te, njihovu zaštitu i u tom

⁸⁷ Član 11. stav 1. Pravila.

⁸⁸ Član 17. stav 3. tačka b) Pravila.

⁸⁹ Član 8. stav 2. ZKP BiH, član 9. stav 2. ZKP FBiH, član 8. stav 2. ZKP RS i član 8. stav 3. ZKP BD BiH.

⁹⁰ Član 8. stav 3. ZKP BiH, član 9. stav 3. ZKP FBiH, član 8. stav 3. ZKP RS i član 8. stav 4. ZKP BD BiH.

⁹¹ Član 8. stav 4. ZKP BiH, član 9. stav 4. ZKP FBiH, član 8. stav 4. ZKP RS i član 8. stav 5. ZKP BD BiH.

⁹² Član 54. stav 3. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu.

⁹³ Članovi 9., 14. i 15. Pravilnika.

⁹⁴ Članovi 8. i 12. Pravila.

⁹⁵ Član 217. stav 1. ZKP BiH, član 232. stav 1. ZKP FBiH, član 225. stav 1. ZKP RS i član 217. stav 1. ZKP BD BiH.

pogledu. Tako, naprimjer, moguće je da se svjedok, ne samo zbog životne dobi, tjelesnog i duševnog stanja već kad na to ukazuju i drugi opravdani interesi, sasluša putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branitelj mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se (taj) svjedok nalazi.⁹⁶ Poseban obzir prema žrtvi krivičnog djela u smislu sprečavanja njene sekundarne viktimizacije tokom krivičnog postupka, može se smatrati „drugim opravdanim interesom“ i biti osnov za primjenu ove odredbe zakona o krivičnom postupku prilikom saslušanja žrtve trgovine ljudima kao svjedoka.

Zaštita ličnog dostojanstva žrtve koja se ispituje kao svjedok i njene sigurnosti tokom glavnog pretresa može se ostvariti primjenom odredbi zakona o krivičnom postupku koje obavezuju sudiju odnosno predsjednika vijeća da zaštite svakog svjedoka od vrijeđanja, prijetnje i napada, da upozore ili novčano kazne učesnika u postupku ili bilo koju osobu koja vrijeđa, prijeti ili dovodi u opasnost sigurnost bilo kojeg svjedoka pred sudom, da, u slučaju ozbiljne prijetnje svjedoku, obavijeste tužitelja radi preduzimanja krivičnog gonjenja, te da na prijedlog stranke ili branitelja (prema zakonskom tekstu, ne i na prijedlog samog svjedoka ili po sopstvenoj inicijativi) naredi policijskim organima preduzimanje mjera neophodnih za zaštitu svjedoka.⁹⁷

Zaštita ličnog dostojanstva oštećenog odnosno zaštita oštećenog od vrijeđanja, prijetnji i napada tokom glavnog pretresa može se osigurati i odredbama koje propisuju ovlaštenja sudije odnosno predsjednika vijeća na kažnjavanje zbog narušavanja reda i procesne discipline. Na osnovu ovih odredbi sudija, odnosno predsjednik vijeća, može udaljiti osobu iz sudnice da bi se zaštitilo pravo na pravedno i javno suđenje, odnosno održalo dostojanstveno i neometano suđenje. Također, sudija odnosno predsjednik vijeća može narediti da se optuženi udalji iz sudnice za određeni vremenski period ukoliko optuženi i nakon upozorenja nastavi s nedoličnim ponašanjem zbog kojeg je opravdano njegovo udaljenje iz sudnice, a u kojem vremenskom periodu se može nastaviti postupak ukoliko optuženi ima branitelja.⁹⁸

Sigurnost i zaštita žrtava trgovine ljudima koje se u krivičnom postupku saslušavaju, odnosno ispituju kao svjedoci može se ostvariti i primjenom zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, o čemu će kasnije biti više riječi.

Kada je riječ o žrtvama svjedocima u krivičnim postupcima pred sudom BiH, njihova efikasna zaštita prije, tokom i nakon krivičnog postupka, osigurana je i odredbama Zakona o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini.

Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine također sadrže odredbe o načinu pružanja fizičke zaštite žrtvama trgovine ljudima.⁹⁹

⁹⁶ Član 86. stav 6. ZKP BiH, član 100. stav 6. ZKP FBiH, član 151. stav 6. ZKP RS i član 86. stav 6. ZKP BD BiH.

⁹⁷ Član 267. ZKP BiH, član 282. ZKP FBiH, član 282. ZKP RS i član 267. ZKP BD BiH.

⁹⁸ Član 242. stav 1. i 2. ZKP BiH, član 257. stav 1. i 2. ZKP FBiH, član 257. stav 1. i 2. ZKP RS i član 242. stav 1. i 2. ZKP BD BiH.

⁹⁹ Članovi 10. i 12. Pravila.

Siguran smještaj strancima žrtvama trgovine ljudima garantira se i pomenutom odredbom Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu kao i Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima¹⁰⁰.

Konvencija VE zahtijeva da se svim žrtvama trgovine ljudima osigura **pristup hitnim medicinskim uslugama** (član 12. stav 1. tačka b)). Pomenuta odredba Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu garantira ovo pravo navedenoj kategoriji stranaca žrtava trgovine ljudima. Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima garantira im pravo na zdravstvenu zaštitu.¹⁰¹ Također, i Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine garantirano je pravo na zdravstvenu zaštitu ovoj kategoriji žrtava.¹⁰²

Konvencijom VE žrtvama trgovine ljudima, koje su ilegalno prisutne na teritoriji države članice ili sa kratkoročnom boravišnom dozvolom, garantira se i **period oporavka i odlučivanja** (član 13.). On minimalno iznosi 30 dana i u tom periodu žrtva bi trebala da se oporavi i odluči o svojoj saradnji sa nadležnim organima. Međutim, već prema samom tekstu ove konvencijske odredbe, ona ne isključuje obavezu svjedočenja žrtve trgovine ljudima i druge obaveze u okviru aktivnosti pribavljanja dokaza. Naime, ova odredba je „bez štete za nadležne vlasti u svakoj fazi primjene državne procedure, posebno za vrijeme istrage i gonjenja krivičnih djela“. Period oporavka i razmišljanja garantiran je žrtvama trgovine ljudima i Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.¹⁰³

Prema Konvenciji VE, žrtve trgovine ljudima, pa i one koje su učesnice krivičnog postupka, imaju **pravo na izdavanje obnovljive boravišne dozvole** (član 14.). Uvjet za to je da nadležne vlasti smatraju da je izdavanje takve dozvole neophodno zbog njihove lične situacije i/ili zbog njihove saradnje sa nadležnim vlastima radi istrage ili krivičnog postupka. Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu propisana je mogućnost odobrenja strancu koji ne ispunjava opće uvjete za odobrenje boravka, privremenog boravka iz humanitarnih razloga ako je žrtva organiziranog kriminala odnosno trgovine ljudima.¹⁰⁴ Postupak izdavanja ovakvih boravišnih dozvola reguliran je Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.¹⁰⁵

O specifičnim pravima oštećenih krivičnim djelom u toku istrage i dokazivanja krivičnih djela pa i krivičnih djela trgovine ljudima biće još riječi u dijelu ovog priručnika koji se odnosi na krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima.

¹⁰⁰ Član 15. Pravilnika.

¹⁰¹ Član 14. stav 1. i član 16. Pravilnika.

¹⁰² Član 13. Pravila.

¹⁰³ Član 10. Pravilnika.

¹⁰⁴ Član 54. stav 1. tačka a) Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu.

¹⁰⁵ Članovi 11-13 Pravilnika.

II. Krivični postupak zbog krivičnih djela trgovine ljudima

II.1. Identifikacija slučajeva trgovine ljudima

Identifikacija slučajeva trgovine ljudima se može vršiti u različite svrhe: radi prevencije budućih slučajeva, radi primjene mjera zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima ili radi krivičnog gonjenja i kažnjavanja trgovaca ljudima. Te različite namjene ne podrazumijevaju potpuno autonomne procese identifikacije slučajeva trgovine ljudima tako da se rezultati do kojih se došlo radi ostvarenja jedne od namjena mogu koristiti i u identifikaciji trgovine ljudima za druge namjene.

S obzirom na različite svrhe u koje se vrši identifikacija slučajeva trgovine ljudima, brojni su subjekti koji vrše tu identifikaciju (policajci, granični policajci, inspektori rada, socijalni radnici, zdravstveni radnici, nevladine organizacije).

Međutim, konačnu identifikaciju trgovine ljudima kao krivičnog djela ovlaštenu su i dužni vršiti samo nadležni organi – tužiteljstva i sudovi, u zavisnosti od stadija krivičnog postupka.

Međutim, u sam proces identifikacije krivičnog djela trgovine ljudima kao i drugih krivičnih djela može biti uključen veliki broj organa i pojedinaca.

Prema zakonima o krivičnom postupku, **tužitelj** ima pravo i dužnost da odmah po saznanju da postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo preduzme potrebne mjere u cilju njegovog otkrivanja i provođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom kao i radi upravljanja aktivnostima ovlaštenih službenih osoba vezanih za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza.¹⁰⁶ Ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo s propisanom kaznom zatvora preko pet godina (dakle, i krivično djelo trgovine ljudima), **ovlaštena službena osoba** je dužna odmah o tome obavijestiti tužitelja i pod njegovim nadzorom preduzeti mjere da se pronađe učinitelj, da se spriječi bjekstvo ili skrivanje osumnjičenog ili saučesnika, da se otkriju i sačuvaju tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, te da se prikupe sve informacije koje mogu biti korisne u krivičnom postupku.¹⁰⁷ Također, **službene i odgovorne osobe u svim organima vlasti, javnim preduzećima i ustanovama i drugim pravnim osobama** dužne su da prijave krivična djela o kojima su obaviještene ili za koja saznaju na drugi način, te da preduzmu mjere kojima će sačuvati tragove i dokaze i da o njima obavijeste tužitelja ili ovlaštenu službenu osobu.¹⁰⁸ **Zdravstveni radnici, nastavnici, vaspitači, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe koje su ovlaštene ili dužne da pružaju zaštitu i pomoć maloljetnim osobama**, da vrše nadzor, odgajanje i vaspitanje maloljetnika, a koji saznaju ili o cijene

¹⁰⁶ Član 35. stav 2. tačka a) ZKP BiH, član 45. stav 2. tačka a) ZKP FBiH, član 43. stav 2. tačka a) ZKP RS i član 35. stav 2. tačka a) ZKP BD BiH.

¹⁰⁷ Član 218. stav 1. ZKP BiH, član 233. stav 1. ZKP FBiH, član 226. stav 1. ZKP RS i član 218. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁰⁸ Član 213. stav 1. ZKP BiH, član 228. stav 1. ZKP FBiH, član 221. stav 1. ZKP RS i član 213. stav 1. ZKP BD BiH.

da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužni su o toj sumnji da odmah obavijeste ovlaštenu službenu osobu ili tužitelja.¹⁰⁹ Na kraju, **svaki građanin** ima pravo prijaviti krivično djelo, a opća dužnost prijavljivanja krivičnih djela postoji onda kada neprijavlivanje krivičnog djela predstavlja krivično djelo.¹¹⁰

Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine propisano je da, u slučaju **kada bilo koja institucija u BiH ili ovlaštena organizacija, fizička ili pravna osoba imaju sumnju ili saznanje da je neka osoba predmetom trgovine ljudima**, obavezne su o tome, bez odlaganja, obavijestiti Državnu agenciju za istrage i zaštitu (SIPA) i Tužiteljstvo BiH, a obavijest o sumnji i saznanju se može dostaviti i nadležnim entitetskim tužiteljstvima i policiji i u BD BiH. Također, punoljetna osoba ili dijete mogu zatražiti pomoć ili **same se identificirati kao žrtva** ili svjedok žrtva u bilo kojoj nadležnoj instituciji ili ovlaštenoj organizaciji u BiH. U ime djeteta žrtve ili svjedoka žrtve prijavu može podnijeti roditelj ili staratelj ili druga odgovorna osoba kojoj je dijete povjereno na brigu.¹¹¹

Prema tome, prepoznavanje krivičnih djela trgovine ljudima je obaveza širokog kruga osoba, pa i onih kojima otkrivanje i istraživanje krivičnih djela i krivično gonjenje učinitelja nije profesionalna dužnost i koje, stoga, često nemaju potrebna znanja o krivično-pravnom pojmu trgovine ljudima. Stoga je za uspješno prepoznavanje krivičnih djela trgovine ljudima neophodno kontinuirano provoditi kampanje širenja svijesti o pojavnim oblicima trgovine ljudima i njenim pokazateljima, kako bi svaki građanin o tome imao osnovna znanja i mogao doprinijeti otkrivanju krivičnih djela trgovine ljudima. Krivično-pravnu ocjenu dobivenih prijava odnosno ocjenu njihove sadržine, izvršiće nadležni tužitelj kao organ koji je ovlašten i dužan da preduzima krivično gonjenje učinitelja krivičnih djela.

U pravilu, identifikacija slučajeva trgovine ljudima započinje identifikacijom njenih žrtava. Mnoge institucije i organizacije, vladine i nevladine, nacionalne i internacionalne, izradile su liste indikatora trgovine ljudima – određenih stanja, pojava, ponašanja, situacija koje mogu biti pokazatelji trgovine ljudima.¹¹² Značaj utvrđenih lista indikatora za identifikaciju tj. otkrivanje, istraživanje, dokazivanje i utvrđivanje krivičnih

¹⁰⁹ Član 213. stav 2. ZKP BiH, član 228. stav 2. ZKP FBiH, član 221. stav 2. ZKP RS i član 213. stav 2. ZKP BD BiH.

¹¹⁰ Član 214. ZKP BiH, član 229. ZKP FBiH, član 222. ZKP RS i član 214. ZKP BD BiH.

¹¹¹ Član 4. Pravila.

¹¹² Vidjeti, naprimjer: „Smjernice za postupanje centara za mentalno zdravlje“, Prilog 4. Indikatori za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, dostupno na

http://www.novageneracija.org/literatura/praktikumi/smjernice_za_postupanje_centara_za_mentalno_zdravlje_s_a_zrtvama_trgovine_ljudima.pdf, pristupljeno 15.08.2015. godine.

„Regionalne smjernice za identifikaciju trgovanih osoba - Priručnik za Jugoistočnu i Istočnu Evropu“, Ariadne network, 2012., dostupno na http://ariadnet.net/pdfs/ARIADNE%20MANUAL_ZENA%20BiH.pdf, pristupljeno 25.07.2015. godine.

Pokazatelje trgovine ljudima sačinio je i UN Ured za drogu i kriminal, dostupni na stranici https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_6-4.pdf, pristupljeno 15.08.2015. godine.

Pokazatelje trgovine u svrhu eksploatacije radne snage Međunarodne organizacije rada vidjeti u „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije – Referentni materijal s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, OSCE, juli 2011. godine, dostupno na <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>, pristupljeno 25.07.2015. godine.

djela trgovine ljudima proizilazi i iz činjenice da su one sačinjene uzimanjem u obzir zakonskog opisa krivičnog djela trgovine ljudima.

U Pravilniku o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima propisano je da su nadležni organi, **u postupku identifikacije žrtve trgovine ljudima dužni da cijene ove pokazatelje:** samoidentifikaciju, mjesto i uvjete gdje je stranac potencijalna žrtva trgovine ljudima pronađena, ograničenje lične slobode, psiho-fizičko stanje osobe, dob osobe, posebno ako su u dobi do 18 godina, način i svrhu ulaska u BiH, status, kretanje i boravak osobe u BiH, posjedovanje putne isprave, posjedovanje finansijskih sredstava i druge okolnosti relevantne za pravilnu identifikaciju.¹¹³ Organizacione jedinice Ministarstva sigurnosti, Služba za poslove sa strancima, Granična policija, tužiteljstva, policijski organi u BiH, inspeksijski organi i nadležni organi socijalne zaštite su dužni, u slučaju postojanja osnova sumnje da se radi o žrtvi trgovine ljudima-strancu, bez odlaganja pismeno obavijestiti organizacionu jedinicu Službe za poslove sa strancima radi osiguranja prihvata i smještaja.¹¹⁴ Iako navođenje pokazatelja (indikatora) u ovom aktu ima za cilj olakšanje identifikacije žrtava trgovine ljudima u cilju osiguranje njihovog prihvata i smještaja, te pružanja ostalih vidova pomoći i podrške, oni su od značaja i za utvrđenje postojanja osnova sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima. Upravo zbog toga, pomenuti pravilnik propisuje da će inspektor za strance, nakon što obavi intervju sa potencijalnom žrtvom trgovine ljudima i utvrdi činjenice koje su označene kao pokazatelji da se radi o žrtvi trgovine, dostaviti odgovarajuću informaciju nadležnom tužiteljstvu.¹¹⁵

Pribavljanjem dokaza na zakonom propisani način o okolnostima koje su omogućile takvu preliminarnu identifikaciju žrtve trgovine ljudima, a koje se odnose na radnje učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima, sredstva učinjenja i svrhe iskorištavanja omogućava se dokazivanje krivičnog djela trgovine ljudima u krivičnom postupku.

Međutim, prepoznavanje slučajeva trgovine ljudima ne može se zasnivati samo na otkrivanju žrtava trgovine ljudima. U mnogim slučajevima, žrtve trgovine ljudima nisu vidljive ni nadležnim institucijama ni građanima. Stoga se identifikacija slučajeva trgovine ljudima mora vršiti i **prepoznavanjem trgovaca odnosno pojedinih radnji učinjenja, sredstava učinjenja ili same eksploatacije.** Slučajevi trgovine ljudima mogu se naime identificirati i istraživanjem aktivnosti koje po svojoj sadržini predstavljaju, naprimjer, vrbovanje žrtava trgovine ljudima (primjera radi, oglašavanja na internetu, u novinama ili na drugim mjestima kojima se nude različiti poslovi) ili eksploataciju žrtava ljudima (primjera radi, rada u građevinarstvu, u domaćinstvima, u raznim vrstama barova ili radionica, gdje, po pravilu, radnici žive i rade na istom mjestu).

Prema tome, za identifikaciju slučajeva trgovine ljudima u smislu pribavljanja podataka i dokaza o njoj neophodno je primijeniti **metode i reaktivne i proaktivne istrage.**

¹¹³ Član 6. stav 2. Pravilnika.

¹¹⁴ Član 7. Pravilnika.

¹¹⁵ Član 8. Pravilnika.

II.2. Istraživanje slučajeva trgovine ljudima

Evropski sud za ljudska prava je u slučaju Rancev protiv Kipra i Ruske Federacije zaključio da trgovina ljudima po sebi, onako kako je shvaćena u Protokolu UN i Konvenciji VE, spada u djelokrug člana 4. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹¹⁶ „... član 4. takođe podrazumijeva procesnu obavezu istraživanja slučajeva moguće trgovine ljudima. Obaveza sprovođenja istrage ne zavisi od prijave žrtve ili njenog najbližeg srodnika: kad su vlasti u saznanju relevantnih činjenica one moraju postupati po sopstvenoj inicijativi... Zahtjev za postupanjem bez odlaganja ... se podrazumijeva u svim slučajevima, ali kada postoji mogućnost neposrednog uklanjanja nekog lica iz opasne situacije, istraga se mora preduzeti kao stvar hitnosti. Žrtva ili njen najbliži srodnik moraju biti uključeni u postupak u mjeri koja je neophodna da bi se zaštitili njihovi legitimni interesi...“¹¹⁷

S obzirom na **načelo legaliteta krivičnog gonjenja**,¹¹⁸ koje važi u našem krivičnom postupku,¹¹⁹ tužitelj je dužan provesti istragu ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima.¹²⁰

Tužitelj donosi **naredbu o provođenju istrage** čiji zakonski sadržaj obavezuje tužitelja da pažljivo razmotri prikupljene podatke i dokaze i da planira buduće aktivnosti kako bi se ostvario cilj istrage – utvrđivanje da li postoje uvjeti za podizanje optužnice protiv određenog osumnjičenog za određeno krivično djelo.¹²¹

Zakoni o krivičnom postupku određuju da tužitelj u toku istrage može preduzeti sve istražne radnje, uključujući ispitivanje osumnjičenog i saslušanje oštećenog i svjedoka, vršenje uviđaja i rekonstrukcije događaja, preduzimanje posebnih mjera koje osiguravaju sigurnost svjedoka i informacija i naređivanje potrebnih vještačenja.¹²² Sve radnje u postupku, za koje je po zakonu ovlašten tužitelj, preduzima sam ili preko osoba koje su po zakonu obavezne da postupaju po njegovom zahtjevu u krivičnom postupku.¹²³ Ukoliko je riječ o prikupljanju izjava od osoba od strane ovlaštenih službenih osoba, zapisnici o prikupljenim izjavama mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku samo ako su ovlaštene službene osobe postupale u skladu sa odredbama zakona o krivičnom postupku o ispitivanju osumnjičenog i saslušanju

¹¹⁶ Presuda u predmetu Rancev protiv Kipra i Ruske Federacije od 07.01.2010. godine, § 282.

¹¹⁷ Presuda u predmetu Rancev protiv Kipra i Ruske Federacije od 07.01.2010. godine, § 288.

¹¹⁸ Član 17. ZKP BiH, član 18. ZKP FBiH, član 17. ZKP RS i član 17. ZKP RS.

¹¹⁹ Zakoni o krivičnom postupku predviđaju određene izuzetke od ovog načela, između ostalog, i u krivičnom postupku protiv pravnih osoba.

¹²⁰ Član 216. stav 1. ZKP BiH, član 231. stav 1. ZKP FBiH, član 224. stav 1. ZKP RS i član 216. stav 1. ZKP BD BiH.

¹²¹ Član 216. stav 2. ZKP BiH, član 231. stav 2. ZKP FBiH, član 224. stav 2. ZKP RS i član 216. stav 2. ZKP BD BiH.

¹²² Član 217. stav 1. ZKP BiH, član 232. stav 1. ZKP FBiH, član 225. stav 1. ZKP RS i član 217. stav 1. ZKP BD BiH.

¹²³ Član 36. ZKP BiH, član 47. ZKP FBiH, član 44. ZKP RS i član 36. ZKP BD BiH.

svjedoka.¹²⁴ Međutim, postoje i radnje dokazivanja koje tužitelj nije ovlašten da preduzima bez prethodne naredbe ili odobrenja suda.

Prema tome, i u toku istrage krivičnih djela trgovine ljudima, tužitelju stoje na raspolaganju sve radnje dokazivanja propisane zakonima o krivičnom postupku: pretresanje stana, prostorija i osoba, privremeno oduzimanje predmeta, naredba banci ili drugoj pravnoj osobi, naredba operateru telekomunikacija, postupanje sa sumnjivim stvarima, ispitivanje osumnjičenog, saslušanje svjedoka, prepoznavanje, uviđaj, rekonstrukcija događaja, vještačenje i posebne istražne radnje.

Pripremanje i izvođenje ovih radnji dokazivanja mora biti prilagođeno specifičnostima krivičnih djela trgovine ljudima, njihovim žrtvama i učiniteljima.

Tako, prilikom saslušanja svjedoka, a naročito žrtava kao svjedoka, potrebno je naročitu pažnju posvetiti **preduzimanju posebnih mjera koje osiguravaju sigurnost svjedoka**.¹²⁵ One podrazumijevaju prethodno upoznavanje sa podacima i činjenicama koje omogućavaju procjenu rizika za svjedoka zbog njegovog učešća u krivičnom postupku i, u skladu sa tim, primjenu određenih mjera za osiguranje fizičkog integriteta svjedoka. Osim toga, svjedoka je potrebno upoznati sa mogućnostima koje pružaju zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka i razmotriti primjenu nekih od mjera predviđenih tim zakonima.

Takođe, u skladu sa ranije pomenutom načelnom odredbom o pouci o pravima, tužitelj je prilikom saslušanja svjedoka, a naročito žrtve kao svjedoka dužan poučiti ih o pravima koja im pripadaju po zakonima o krivičnom postupku i o posljedicama propuštanja radnji. S obzirom da su prava žrtava trgovine ljudima propisana i nekim drugim zakonima kao i podzakonskim aktima, o kojima je već bilo riječi, i da su na postupanje u skladu sa njima obavezani i tužiteljstva i sudovi ukoliko te odredbe nisu u suprotnosti sa važećim zakonima, tužitelj je dužan, u skladu sa tim propisima, žrtve trgovine ljudima poučiti i o ostalim pravima koje one imaju samo na osnovu statusa žrtava trgovine ljudima ali i svjedoka žrtava trgovine ljudima.

Uz pouku o pravima koja su navedena u odjeljku I.5. ovog priručnika, tužitelj je prilikom saslušanja oštećenog kao svjedoka dužan pitati ga da li želi da u krivičnom postupku ostvari **imovinskopravni zahtjev**.¹²⁶ Ova obaveza tužitelja implicira njegovu obavezu da oštećenog upozori i na njegovu dužnost da, u tom slučaju, određeno označi svoj zahtjev i podnese dokaze.¹²⁷ Takva obaveza oštećenog ne isključuje **obavezu samog tužitelja da prikuplja dokaze o imovinskopravnom zahtjevu vezanom za**

¹²⁴ Član 219. stav 3. ZKP BiH, član 234. stav 3. ZKP FBiH, član 227. stav 3. ZKP RS i član 219. stav 3. ZKP BD BiH.

¹²⁵ Član 217. stav 1. ZKP BiH, član 232. stav 1. ZKP FBiH, član 225. stav 1. ZKP RS i član 217. stav 1. ZKP BD BiH.

¹²⁶ Član 86. stav 10. ZKP BiH, član 100. stav 10. ZKP FBiH, član 151. stav 10. ZKP RS i član 86. stav 10. ZKP BD BiH.

¹²⁷ Član 195. stav 3. ZKP BiH, član 209. stav 3. ZKP FBiH, član 105. stav 3. ZKP RS i član 195. stav 3. ZKP BD BiH.

krivično djelo.¹²⁸ Zakonima o krivičnom postupku je propisana i mogućnost donošenja privremenih mjera radi osiguranja imovinskopravnog zahtjeva oštećenog.¹²⁹

Specifičnosti radnje dokazivanja saslušanja svjedoka u toku istrage krivičnih djela trgovine ljudima mogu se ogledati u samom načinu preduzimanje te radnje kao i u sadržini samog saslušanja.

Najprije, žrtve trgovine ljudima su, u pravilu, traumatizirane (psihički i fizički) pa je, **pri njihovom saslušanju, potrebno postupati veoma obzirno i obazrivo.** Iako, za razliku od odredbe koja se odnosi na ispitivanje osumnjičenog, zakoni o krivičnom postupku ne sadrže odredbu koja obavezuje organe krivičnog postupka da prilikom saslušanja svjedoka u punoj mjeri poštuju ličnost oštećenog, odredbe relevantnih međunarodnih dokumenta kao i domaći propisi koji se odnose na zaštitu žrtava trgovine ljudima, obavezuju organe krivičnog postupka na takav opći pristup prilikom saslušanja žrtava trgovine ljudima kao svjedoka.

Međutim, postoje i izričite odredbe zakona o krivičnim postupcima koje je posebno potrebno imati u vidu prilikom saslušanja žrtava trgovine ljudima kao svjedoka. Tako, kao što je već rečeno, ti zakoni propisuju da, **s obzirom na životnu dob, tjelesno i duševno stanje ili druge opravdane interese,** svjedok se može saslušati putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branitelj mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se svjedok nalazi.¹³⁰ Takođe, **oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela,** a ako je takvo ispitivanje obavljeno – na takvom iskazu se ne može zasnivati sudska odluka.¹³¹ **Prilikom saslušanja maloljetne osobe,** naročito ako je ona oštećena krivičnim djelom, **postupit će se obazrivo da saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika,** a saslušanje maloljetne osobe će se izvršiti **uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe.**¹³² Saslušanje svjedoka se može snimati audio ili audio-vizuelnim sredstvima u svim fazama postupka, a **saslušanje se mora snimiti** u slučajevima kada se radi o maloljetnim osobama koje nisu navršile šesnaest godina života i koje su oštećene krivičnim djelima, kao i ako postoje osnove za bojazan da se svjedok neće moći saslušati na glavnom pretresu.¹³³ Zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku propisuju način saslušanja kao svjedoka djeteta ili mlađeg maloljetnika oštećenog taksativno nabrojanim krivičnim djelima putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, te mogućnost njegovog saslušanja u stanu ili drugom

¹²⁸ Član 197. stav 1. ZKP BiH, član 211. stav 1. ZKP FBiH, član 107. stav 1. ZKP RS i član 197. stav 1. ZKP BD BiH.

¹²⁹ Član 202. ZKP BiH, član 316. ZKP FBiH, član 112. ZKP RS i član 202. ZKP BD BiH.

¹³⁰ Član 86. stav 6. ZKP BiH, član 100. stav 6. ZKP FBiH, član 151. stav 6. ZKP RS i član 86. stav 5. ZKP BD BiH.

¹³¹ Član 86. stav 5. ZKP BiH, član 100. stav 5. ZKP FBiH, član 151. stav 5. ZKP RS i član 86. stav 5. ZKP BD BiH.

¹³² Član 86. stav 4. ZKP BiH, član 100. stav 4. ZKP FBiH, član 151. stav 4. ZKP RS i član 86. stav 4. ZKP BD BiH. Međutim, član 187. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 186. istoimenih zakona RS i BD BiH propisuju da se saslušanje djeteta ili maloljetnika, po pravilu, obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe.

¹³³ Član 90. ZKP BiH, član 104. ZKP FBiH, član 155. ZKP RS i član 90. ZKP BD BiH.

prostoru u kojem boravi ili centru za socijalni rad.¹³⁴ Zaštiti maloljetnih žrtava krivičnih djela namijenjene su i odredbe ovih zakona kojima se zabranjuje suočenje sa osumnjičenim odnosno optuženim takvog maloljetnog svjedoka koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je krivično djelo učinjeno ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja,¹³⁵ te kojima se propisuje da će se, kada maloljetni oštećeni ili svjedok vrši prepoznavanje, takvo prepoznavanje vršiti na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni odnosno optuženi vidi maloljetnu osobu¹³⁶.

S obzirom na karakteristike žrtava trgovine ljudima i izraženiju mogućnost njihovog napuštanja teritorije BiH prije okončanja krivičnog postupka, usljed čega ne bi bile dostupne sudu, prilikom saslušanja žrtava trgovine ljudima potrebno je uvijek imati u vidu i odredbu o **sudskom osiguranju dokaza**.¹³⁷

U slučajevima kada postoje osnove sumnje da je žrtva trgovine ljudima bila predmet zlostavljanja, nužno je razmotriti, u cilju prikupljanja relevantnih materijalnih dokaza, potrebu **vršenje tjelesnog pregleda i drugih radnji** (naprimjer, uzimanje krvi i druge liječničke radnje).¹³⁸ Takve radnje trebalo bi da prati određivanje odgovarajućeg **vještačenja**.¹³⁹

Kada je u pitanju sadržina saslušanja žrtava trgovine ljudima ona ne bi trebala da se ograniči na konstitutivne elemente krivičnog djela trgovine ljudima nego bi trebala da obuhvati širi kontekst dešavanja – utvrđivanje ličnih, porodičnih i socijalnih prilika žrtve prije preduzimanja radnje učinjenja kao i odnosa žrtve sa drugim osobama tokom samog procesa trgovine, a i po njegovom završetku. To bi moglo doprinijeti rasvjetljavanju okolnosti značajnih za utvrđivanje odlučnih činjenica.

Veliku pažnju treba posvetiti **pretresu žrtve, prostorija u kojima je boravila i njenih pokretnih stvari**¹⁴⁰ radi pronalazjenja dokaza koji bi se odnosili ne samo na radnje učinitelja nego i sredstva učinjenja i svrhu eksploatacije. Radnje pretresanja, u pravilu, neće se moći ni trebati ograničiti na pretresanje žrtve, prostorija u kojima je ona boravila i njenih pokretnih stvari nego će često biti neophodno izvršiti pretres i drugih osoba s kojima je ona bila u kontaktu, prije svega, osumnjičenih kao i drugih prostora.

Također, **uviđaj**¹⁴¹ će morati obuhvatiti, osim užeg mjesta učinjenja krivičnog djela, i sve druge lokacije za koje postoje indicije da bi se na njima mogli pronaći tragovi krivičnog djela i predmeti važni za krivični postupak.

¹³⁴ Član 187. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 186. istoimenih zakona RS i BD BiH.

¹³⁵ Član 188. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 187. istoimenih zakona RS i BD BiH.

¹³⁶ Član 189. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, te član 188. istoimenih zakona RS i BD BiH.

¹³⁷ Član 223. ZKP BiH, član 238. ZKP FBiH, član 231. ZKP RS i član 223. ZKP BD BiH.

¹³⁸ Član 109. ZKP BiH, član 123. ZKP FBiH, član 174. ZKP RS i član 109. ZKP BD BiH.

¹³⁹ Član 96. ZKP BiH, član 110. ZKP FBiH, član 161. ZKP RS i član 96. ZKP BD BiH.

¹⁴⁰ Član 51. i 52. ZKP BiH, član 65. i 66. ZKP FBiH, član 115. i 116. ZKP RS i član 51. i 52. ZKP BD BiH.

¹⁴¹ Član 92. ZKP BiH, član 106. ZKP FBiH, član 157. ZKP RS i član 92. ZKP BD BiH.

Za istragu krivičnih djela trgovine ljudima su veoma značajne i **posebne istražne radnje**: nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnjenje podataka, nadzor i tehničko snimanje prostorija, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba, transportnih sredstava i predmeta koji stoje u vezi sa njima, korištenje prikrivenih istražitelja i korištenje informatora, simulirani i kontrolirani otkup predmeta i simulirano davanje potkupnine, te nadzirani prijevoz i isporuka robe.¹⁴² Ove radnje može odrediti svojom pismenom naredbom samo sudija za prethodni postupak ako postoje osnovi sumnje da je određena osoba sudjelovala ili sudjeluje u učinjenju krivičnog djela i ako se na drugi način ne mogu pribaviti dokazi ili bi njihovo pribavljanje bilo povezano s nesrazmjernim teškoćama i to na obrazloženi prijedlog tužitelja.¹⁴³ Zakonima o krivičnom postupku su određeni uvjeti pod kojima se izvršenju navedenih radnji može pristupiti na osnovu usmene naredbe sudije za prethodni postupak.¹⁴⁴

Pri korištenju prikrivenih istražitelja i informatora te izvršenju simuliranog i kontroliranog otkupa predmeta i simuliranog davanja potkupnine, policijski organi i druge osobe ne smiju preduzimati aktivnosti koje predstavljaju podstrekavanje na učinjenje krivičnog djela.¹⁴⁵ U protivnom, ta okolnost isključuje krivično gonjenje podstrekavane osobe za krivično djelo koje je izvršeno u vezi s tim radnjama.¹⁴⁶

Istovremeno sa istragom krivičnog djela trgovine ljudima kojoj je cilj pribavljanje dokaza o krivičnom djelu i učinitelju, potrebno je vršiti i **finansijsku istragu**. Njen cilj je pribavljanje dokaza o prihodima koji su stečeni učinjenjem krivičnog djela. Tokom finansijske istrage pribavljaju se neposredni i posredni dokazi o prihodima koji su stečeni preduzimanjem samih radnji učinjenja, ali i onih koji su stečeni eksploatacijom žrtava trgovine ljudima. Finansijska istraga treba da obuhvati i radnje dokazivanja kojima se pribavljaju podaci o iznosu i vrsti zakonitih prihoda osumnjičenog, njegovim životnim troškovima i stvarnoj vrijednosti imovine kojom raspolaže. Tokom istrage potrebno je pribaviti i podatke o raspolaganju imovinom od strane osumnjičenog kako bi se spriječilo da onim čime raspolaže osumnjičeni osujeti izricanje i izvršenje mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Stoga je u istrazi krivičnog djela trgovine ljudima nužno uvijek razmotriti **primjenu privremenih mjera osiguranja oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom** i kod suda inicirati njihovo donošenje.¹⁴⁷

¹⁴² Član 116. stav 2. ZKP BiH, član 130. stav 2. ZKP FBiH, član 234. stav 2. ZKP RS i član 116. stav 2. ZKP BD BiH.

¹⁴³ Član 116. stav 1. i 118. stav 1. ZKP BiH, član 130. stav 1. i 132. stav 1. ZKP FBiH, član 234. stav 1. i 236. stav 1. ZKP RS i član 116. stav 1. i 118. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁴⁴ Član 118. stav 2. ZKP BiH, član 132. stav 2. ZKP FBiH, član 236. stav 2. ZKP RS i član 118. stav 2. ZKP BD BiH.

¹⁴⁵ O kriterijima koje je razvio Evropski sud za ljudska prava da bi napravio razliku između podstrekavanja na učinjenje krivičnog djela i dopuštenog ponašanja, vidjeti presudu tog suda od 04.11.2010. godine u predmetu Bannikova protiv Rusije.

¹⁴⁶ Član 116. stav 5. ZKP BiH, član 130. stav 5. ZKP FBiH, član 234. stav 5. ZKP RS i član 116. stav 5. ZKP BD BiH.

¹⁴⁷ Član 395. ZKP BiH, član 416. ZKP FBiH, član 389. ZKP RS i član 395. ZKP BD BiH.

Inače, u toku istrage **branitelj ima pravo da razmatra spise i razgleda pribavljene dokaze koji idu u korist osumnjičenog**, ali mu se to pravo može uskratiti ako je riječ o spisima i predmetima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage. Međutim, tužitelj je dužan istovremeno s prijedlogom za određivanje pritvora sudiji za prethodni postupak, odnosno sudiji za prethodno saslušanje, dostaviti i dokaze bitne za procjenu zakonitosti pritvora i radi obavještanja branitelja.¹⁴⁸

Prema zakonima o krivičnom postupku, tužitelj okončava istragu kad nađe da je stanje stvari dovoljno razjašnjeno da se može podići optužnica, ali da se ona ne može podići ako osumnjičeni nije bio ispitan.¹⁴⁹ Kada će tužitelj u toku istrage **ispitati osumnjičenog** stvar je njegove procjene, pod uvjetom da je osumnjičeni na slobodi. Ako je riječ o oblicima krivičnog djela trgovine ljudima za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, osumnjičeni mora imati branitelja već prilikom prvog ispitivanja.¹⁵⁰ Osumnjičenom se mora dati prilika da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Osumnjičeni nije dužan iznijeti svoju odbranu.¹⁵¹ Ako osumnjičeni iznese svoju odbranu to stvara za tužitelja obavezu da iskaz osumnjičenog razmotri i po potrebi ispita neke činjenice ili pribavi nove dokaze. Time tužitelj izvršava svoju zakonsku dužnost da s jednakom pažnjom ispituje i utvrđuje kako činjenice koje terete osumnjičenog tako i one koje mu idu u korist.¹⁵² Osim toga, time tužitelj provjerava svoj zaključak o postojanju osnovane sumnje da je osumnjičeni učinio krivično djelo i da su ispunjeni uvjeti za podizanje optužnice.

II.3. Dokazivanje slučajeva trgovine ljudima

Dokazivanje je proces izvođenja dokaza i utvrđivanja činjenica putem dokaza. Centralni dio glavnog pretresa kao glavnog stadija krivičnog postupka predstavlja upravo dokazni postupak. Dokazni postupak je reguliran odredbama zakona o krivičnom postupku i nepoštivanje tih odredbi može predstavljati bitne povrede odredbi krivičnog postupka koje su najznačajniji razlog ukidanja prvostepenih presuda u žalbenom postupku. Stoga se dokazni postupak u svakom krivičnom postupku mora odvijati u skladu sa odnosnim zakonskim odredbama. Prilagođavanje dokaznog postupka specifičnostima pojedinih krivičnih djela ili oblika njihovog učinjenja mora se kretati u okvirima normi zakona o krivičnom postupku. To se prilagođavanje uglavnom ogleda u većoj ili manjoj primjeni pojedinih zakonskih odredbi u odnosu na dokazni postupak za većinu ostalih krivičnih djela. Iz toga razloga će se i ovaj dio priručnika

¹⁴⁸ Član 47. stav 1. i 2. ZKP BiH, član 61. stav 1. i 2. ZKP FBiH, član 55. stav 1. i 2. ZKP RS i član 47. stav 1. i 2. ZKP BD BiH.

¹⁴⁹ Član 225. stav 1. i 3. ZKP BiH, član 240. stav 1. i 3. ZKP FBiH, član 233. stav 1. i 3. ZKP RS i član 225. stav 1. i 3. ZKP BD BiH.

¹⁵⁰ Član 45. stav 1. ZKP BiH, član 59. stav 1. ZKP FBiH, član 53. stav 1. ZKP RS i član 45. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁵¹ Član 6. ZKP BiH, član 6. ZKP FBiH, član 6. ZKP RS i član 6. ZKP BD BiH.

¹⁵² Član 14. stav 2. ZKP BiH, član 15. stav 2. ZKP FBiH, član 14. stav 2. ZKP RS i član 14. stav 2. ZKP BD BiH.

ograničiti na ukazivanje na pojedine odredbe zakona o krivičnom postupku koje se odnose na ovaj njegov stadij i čija primjena omogućava izvjesno prilagođavanje dokaznog postupka specifičnostima krivičnog djela trgovine ljudima.

Prvo pitanje koje se nameće pri razmatranju dokazivanja krivičnih djela trgovine ljudima je pitanje ko može predložiti izvođenje dokaza na glavnom pretresu. **Prijedloge za izvođenje dokaza**, prema zakonima o krivičnom postupku, **moгу podnijeti stranke i branitelj**.¹⁵³ **Domaći zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju pravo oštećenog odnosno žrtve krivičnog djela na podnošenje dokaznih prijedloga**. To je u suprotnosti sa nekim osnovnim međunarodnim standardima o pravu žrtava krivičnog postupka. Stoga je na tužitelju da u kontaktu sa žrtvom, odnosno oštećenim, sazna za njena viđenja neophodnosti izvođenja određenih dokaza na glavnom pretresu i, u skladu sa svojom procjenom relevantnosti tog dokaza, podnošenjem dokaznih prijedloga osigura da i viđenja žrtve o potrebi izvođenja pojedinih dokaza budu iznesena na glavnom pretresu.

Sud nije dužan prihvatiti dokazne prijedloge stranaka i branitelja. Sud je, naime, ovlašten i dužan da cijeni neophodnost izvođenja predloženih dokaza za utvrđivanje pravno relevantnih činjenica. Sud, dakle, može odbiti pojedine dokazne prijedloge stranaka, ali je dužan da takvu svoju odluku obrazloži iznošenjem kratkih razloga razmatranih činjenica u zapisniku o glavnom pretresu¹⁵⁴ te u obrazloženju pismeno izrađene presude¹⁵⁵.

Međutim, kada su u pitanju krivična djela trgovine ljudima, pri odlučivanju o dokaznim prijedlozima stranaka, sud je dužan voditi računa o još nečemu. Naime, **domaći zakoni o krivičnom postupku propisuju da u slučajevima učinjenja krivičnog djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, pristanak žrtve se ne može upotrijebiti u prilog odbrane optuženog**.¹⁵⁶ Takođe, **oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom spolnom životu prije učinjenog krivičnog djela koje je predmet postupka, te niti jedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije spolno iskustvo, ponašanje ili spolnu orijentaciju oštećenog neće se prihvatiti**.¹⁵⁷ Iako se ove odredbe nalaze u članu koji nosi naziv Posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata, njihova sadržina jasno ukazuje da se one ne odnose isključivo na „čiste“ seksualne delikte.

Za postupak dokazivanja na glavnom pretresu uopće, a posebno za krivična djela kao što je trgovina ljudima koja po svojoj prirodi predstavljaju ozbiljna kršenja osnovnih ljudskih prava, značajno je da uloga suda u procesu odlučivanja o tome koji će se dokazi izvesti na glavnom pretresu nije ograničena na odlučivanje o dokaznim prijedlozima

¹⁵³ Član 261. stav 1. ZKP BiH, član 276. stav 1. ZKP FBiH, član 276. stav 1. ZKP RS i član 261. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁵⁴ Član 239. stav 4. ZKP BiH, član 254. stav 4. ZKP FBiH, član 254. stav 4. ZKP RS i član 239. stav 4. ZKP BD BiH.

¹⁵⁵ Član 290. stav 7. ZKP BiH, član 305. stav 7. ZKP FBiH, član 304. stav 7. ZKP RS i član 290. stav 7. ZKP BD BiH.

¹⁵⁶ Član 264. stav 3. ZKP BiH, član 279. stav 3. ZKP FBiH, član 279. stav 3. ZKP RS i član 264. stav 3. ZKP BD BiH.

¹⁵⁷ Član 264. stav 1. ZKP BiH, član 279. stav 1. ZKP FBiH, član 279. stav 1. ZKP RS i član 264. stav 1. ZKP BD BiH.

stranaka i branitelja. Domaći zakoni o krivičnom postupku, naime, predviđaju **moćnost da sud naloži izvođenje dokaza**.¹⁵⁸ Sud je ovlašten da naloži izvođenje nekog dokaza uvijek kada smatra da je to neophodno za svestrano pretresanje predmeta. Radi se o odredbi koja također može kompenzirati propust zakonodavca da omogući žrtvi krivičnog djela iznošenje dokaznih prijedloga. Ona, naime, omogućava sudu da pažljivim praćenjem ispitivanja žrtve na glavnom pretresu i, po potrebi, **postavljanjem pitanja svjedoku**,¹⁵⁹ sazna za viđenja žrtve o tome koji dokazi mogu biti izvor saznanja o određenim činjenicama o kojima se ona izjašnjava i sam naloži izvođenje takvih dokaza.

Prilagođavanje dokaznog postupka procesuiranju krivičnih djela trgovine ljudima omogućava i ovlaštenje suda da, kada ocijeni da je to u interesu pravde, **promijeni zakonom propisani redosljed izvođenja dokaza**¹⁶⁰ odnosno **da odstupi od redovnog toka raspravljanja zbog posebnih okolnosti, a naročito zbog broja optuženih, broja krivičnih djela i obima dokaznog materijala**¹⁶¹. Navedene odredbe se mogu primijeniti, između ostalog, radi zaštite žrtve kao svjedoka od dodatne traumatizacije.

Prilagođavanje dokaznog postupka specifičnostima dokazivanja krivičnih djela trgovine ljudima mogu doprinijeti i odredbe zakona o **saslušanju van sudnice**. One, naime, omogućavaju da se, na način propisan zakonom i pod uvjetima propisanim zakonom, svjedok ispita van sudnice ukoliko njegovo svjedočenje sud smatra važnim. Značajno je istaći da zakoni izričito propisuju da se, osim stranaka i branitelja, uvijek poziva i oštećeni da prisustvuje tom ispitivanju.¹⁶² Osim toga, zakoni omogućavaju da se na glavnom pretresu, **prilikom ispitivanja maloljetnika**, primijene odredbe koje se odnose na njegovo saslušanje u istrazi – ispitivanje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branitelj mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se svjedok nalazi odnosno slušanjem audio ili audio-vizuelnog zapisa njegovog iskaza iz istrage.¹⁶³

Nadalje, ukoliko je **svjedok saslušan u istrazi u postupku sudskog osiguranja dokaza**, na zahtjev stranke, odnosno branitelja taj se iskaz može uzeti o obzir kao dokaz na glavnom pretresu, ukoliko dokažu da je, i pored svih uložениh napora da se osigura prisustvo svjedoka na glavnom pretresu, svjedok ostao nedostupan.¹⁶⁴ Odredba je naročito značajna za krivične postupke zbog krivičnog djela trgovine ljudima zbog česte nedostupnosti žrtava svjedoka u vrijeme glavnog pretresa.

¹⁵⁸ Član 261. stav 2. tačka e) ZKP BiH, član 276. stav 2. tačka e) ZKP FBiH, član 276. stav 2. tačka d) ZKP RS i član 261. stav 2. tačka e) ZKP BD BiH.

¹⁵⁹ Član 261. stav 3. i član 262. stav 1. ZKP BiH, član 276. stav 3. i član 277. stav 1. ZKP FBiH, član 276. stav 3. i član 277. stav 1. ZKP RS i član 261. stav 3. i član 262. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁶⁰ Član 261. stav 2. ZKP BiH, član 276. stav 2. ZKP FBiH, član 276. stav 2. ZKP RS i član 261. stav 2. ZKP BD BiH.

¹⁶¹ Član 240. ZKP BiH, član 255. ZKP FBiH, član 255. ZKP RS i član 240. ZKP BD BiH.

¹⁶² Član 272. ZKP BiH, član 287. ZKP FBiH, član 287. ZKP RS i član 272. ZKP BD BiH.

¹⁶³ Član 272. stav 4. ZKP BiH, član 287. stav 4. ZKP FBiH, član 287. stav 4. ZKP RS i član 272. stav 4. ZKP BD BiH.

¹⁶⁴ Član 223. stav 2. ZKP BiH, član 238. stav 2. ZKP FBiH, član 231. stav 2. ZKP RS i član 223. stav 2. ZKP BD BiH.

Iskazi iz istrage, i kada nisu uzeti u postupku sudskog osiguranja dokaza, mogu se koristiti **kao dokaz na glavnom pretresu** u situacijama koje su precizno određene u zakonima o krivičnom postupku. Oni su dopušteni kao dokaz na glavnom pretresu i mogu biti korišteni prilikom direktnog ili unakrsnog ispitivanja, ili pobijanja iznesenih navoda, ili u odgovoru na pobijanje ili za dodatno ispitivanje, nakon čega se prilažu kao dokazni materijal. U tom slučaju će se osobi o čijem se iskazu radi dati mogućnost da objasni ili pobije svoj prethodni iskaz.¹⁶⁵ Odredba je značajna jer omogućava unošenja iskaza iz istrage u dokazni materijal i u slučaju kada ispitivana osoba na glavnom pretresu odstupa od iskaza datog u toku istrage.

Osim toga, zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu se po odluci sudije, odnosno vijeća, pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu u slučaju kada su ispitane osobe umrle, duševno oboljele ili se ne mogu pronaći, ili je njihov dolazak pred sud nemoguć, ili je znatno otežan iz važnih uzroka, ili ako bez zakonskih razloga neće da daju iskaz na glavnom pretresu.¹⁶⁶

S obzirom na značaj **posebnih istražnih radnji** za istraživanje slučajeva trgovine ljudima, neophodno je ukazati da se **tehničke snimke, isprave i predmeti pribavljeni pod uvjetima i na način propisan zakonima o krivičnom postupku**, mogu koristiti kao dokazi u krivičnom postupku. Prikriveni istražitelj i informator kao i osobe koje su provele posebnu istražnu radnju simuliranog i kontroliranog otkupa predmeta i simuliranog davanja potkupnine mogu se saslušati kao svjedoci ili kao zaštićeni svjedoci (na način propisan posebnim zakonom) o toku provođenja radnji ili o drugim važnim okolnostima.¹⁶⁷

Osim toga, potrebno je istaći da se **saučinitelji, koji su osuđeni na osnovu sporazuma o priznanju krivnje**, mogu saslušati kao svjedoci u krivičnim postupcima koji se vode protiv drugih učinitelja krivičnog djela.

Efikasnom dokazivanju krivičnog djela trgovine ljudima mogu doprinijeti i zakonske odredbe koje propisuju **mogućnost oslobođenja od kazne pripadnika grupe za organizirani kriminal koji otkrije tu grupu**, a o čemu je ranije bilo riječi. To se isto može reći i za institut **saradnika pravosuđa**, koji je uveden Zakonom o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine.¹⁶⁸ Osim toga, zakoni o krivičnom postupku propisuju **mogućnost davanja imuniteta svjedoku** koji koristi pravo da ne odgovara na pojedina pitanja jer bi ga istinit odgovor izložio krivičnom gonjenju.¹⁶⁹

Za efikasno provođenje dokaznog postupka na glavnom pretresu u slučajevima trgovine ljudima i zaštitu žrtava svjedoka značajne su i odredbe zakona koje se odnose

¹⁶⁵ Član 273. stav 1. ZKP BiH, član 288. stav 1. ZKP FBiH, član 288. stav 1. ZKP RS i član 273. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁶⁶ Član 273. stav 2. ZKP BiH, član 288. stav 2. ZKP FBiH, član 288. stav 2. ZKP RS i član 273. stav 2. ZKP BD BiH.

¹⁶⁷ Član 122. ZKP BiH, član 136. ZKP FBiH, član 240. ZKP RS i član 122. ZKP BD BiH.

¹⁶⁸ Vidjeti članove 12-19. Zakona o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine.

¹⁶⁹ Član 84. ZKP BiH, član 98. ZKP FBiH, član 149. ZKP RS i član 84. ZKP BD BiH.

na **dužnosti sudije, odnosno predsjednika vijeća**, da se stara o održavanju reda u sudnici, dostojanstvu suda i procesnoj disciplini učesnika postupka, a o kojima je više riječi bilo ranije.¹⁷⁰

Također sudija, odnosno predsjednik vijeća, je dužan da u odgovarajućoj mjeri kontrolira način i redoslijed ispitivanja svjedoka i izvođenja dokaza, vodeći računa da ispitivanje i izvođenje dokaza bude efikasno za utvrđivanje istine, da se izbjegne nepotrebno gubljenje vremena i **zaštite svjedoci od uznemiravanja i zbunjivanja**.¹⁷¹

Osim toga, sudija odnosno predsjednik vijeća, na način koji je opisan u odjeljku o pravima žrtve u krivično-pravnom sistemu, **dužan je zaštititi svjedoka od vrijeđanja, prijetnje i napada**.¹⁷²

Važno je napomenuti da zakoni o krivičnom postupku, radi osiguranja i neometanog odvijanja glavnog pretresa i prava učesnika krivičnog postupka, pa i žrtve trgovine ljudima, ali i javnog interesa, predviđaju **mogućnost isključenja javnosti sa glavnog pretresa**, između ostalog, i zbog zaštite osobnog i intimnog života oštećenog ili zaštite interesa maloljetnika ili svjedoka. Odluku o isključenju javnosti sud donosi po službenoj dužnosti ili na prijedlog stranaka i branitelja, ali uvijek po njihovom saslušanju.¹⁷³ Zakoni ne predviđaju mogućnost donošenja takve odluke po prijedlogu oštećenog. Međutim, kako tu odluku može donijeti sud i po službenoj dužnosti, ništa ne sprečava sud da prije donošenja te odluke omogući izjašnjenje i oštećenom o isključenju javnosti sa glavnog pretresa. Kada je donijeta odluka o isključenju javnosti sa glavnog pretresa iz navedenih ili drugih zakonom predviđenih razloga, isključenje javnosti se ne odnosi na stranke, branitelja, oštećenog, zakonskog zastupnika i punomoćnika.¹⁷⁴

Zaštiti ličnog ili privatnog života žrtve moguće je doprinijeti i odgovarajućom primjenom zakonskih odredbi o dostavljanju. Zakoni o krivičnom postupku predviđaju mogućnost dostavljanja svih ili pojedinih pismena, osim u stanu primatelja ili na radnom mjestu, i neposredno kod organa krivičnog postupka ili putem telefona.¹⁷⁵

Dati pregled pojedinih odredbi naših procesnih zakona pokazuje da one omogućavaju efikasno dokazivanje i u krivičnim postupcima zbog krivičnih djela trgovine ljudima.

¹⁷⁰ Član 241. stav 2. i član 242. stav 1. i 2. ZKP BiH, član 256. stav 2. i član 257. stav 1. i 2. ZKP FBiH, član 256. stav 2. i 257. stav 1. i 2. ZKP RS, član 241. stav 2. i član 242. stav 1. i 2. ZKP BD BiH.

¹⁷¹ Član 262. stav 3. ZKP BiH, član 277. stav 3. ZKP FBiH, član 277. stav 3. ZKP RS i član 262. stav 3. ZKP BD BiH.

¹⁷² Član 267. ZKP BiH, član 282. ZKP FBiH, član 282. ZKP RS i član 267. ZKP BD BiH.

¹⁷³ Član 235. ZKP BiH, član 250. ZKP FBiH, član 251. ZKP RS i član 235. ZKP BD BiH.

¹⁷⁴ Član 236. stav 1. ZKP BiH, član 251. stav 1. ZKP FBiH, član 252. stav 1. ZKP RS i član 236. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁷⁵ Član 168-177. ZKP BiH, član 182-191. ZKP FBiH, član 79-88. ZKP RS i član 168-177. ZKP BD BiH.

II.4. Poštivanje i zaštita prava žrtava i optuženih

U odjeljku koji je posvećen istraživanju krivičnih djela trgovine ljudima bilo je riječi o pojedinim pravima osumnjičenih i žrtava, odnosno oštećenih, tokom istrage, koja su od posebnog značaja za procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima.

U ovom dijelu biće riječi o takvim njihovim pravima tokom glavnog pretresa.

Optuženi je stranka u postupku i u toku glavnog pretresa on je nositelj funkcije odbrane. On ima **pravo da se** na glavnom pretresu kao i tokom cijelog trajanja krivičnog postupka **služi maternjim jezikom ili jezikom koji razumije**, te ima pravo na prevođenje onoga što se iznosi na glavnom pretresu i pisanog dokaznog materijala. Prevođenje obavlja sudski tumač. Sud je dužan optuženog poučiti o ovom pravu.¹⁷⁶

Optuženi ima pravo da se brani sam ili uz pomoć branitelja, a kada je riječ o krivičnim djelima za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od deset godina ili teža, kao što je krivično djelo trgovine ljudima, **optuženi mora imati branitelja** u vrijeme dostavljanja optužnice.¹⁷⁷ Zakoni o krivičnom postupku propisuju način postavljanja branitelja optuženom ako on sam ne uzme branitelja ili to za njega ne učine osobe koje su to po zakonu ovlaštene.¹⁷⁸ Ako je riječ o oblicima krivičnog djela trgovine ljudima, za koja je u zakonu propisana blaža kazna, branitelj će biti postavljen optuženom ako je to zbog složenosti predmeta, njegovog mentalnog stanja ili drugih okolnosti u interesu pravde.¹⁷⁹ U zakonima o krivičnom postupku propisani su i uvjeti za postavljanje optuženom branitelja zbog slabog imovnog stanja.¹⁸⁰

Ako se **optuženi** nalazi u pritvoru, on **ima pravo komunicirati s braniteljem**, usmeno ili pismeno.¹⁸¹

Osim ove formalne odbrane, **optuženi ima pravo i na tzv. materijalnu odbranu**. On ima pravo da se na glavnom pretresu izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Ipak, optuženi nije dužan da iznese svoju odbranu niti da odgovara na postavljena pitanja.¹⁸² Osim o navedenom, sudija, odnosno predsjednik vijeća je dužan optuženog poučiti i o pravu da

¹⁷⁶ Član 8. ZKP BiH, član 9. ZKP FBiH, član 8. ZKP RS i član 8. ZKP BD BiH.

¹⁷⁷ Član 45. stav 3. ZKP BiH, član 59. stav 3. ZKP FBiH, član 53. stav 3. ZKP RS i član 45. stav 3. ZKP BD BiH.

¹⁷⁸ Član 45. stav 4. ZKP BiH, član 59. stav 4. ZKP FBiH, član 53. stav 4. ZKP RS i član 45. stav 4. ZKP BD BiH.

¹⁷⁹ Član 45. stav 5. ZKP BiH, član 59. stav 5. ZKP FBiH, član 53. stav 5. ZKP RS i član 45. stav 5. ZKP BD BiH.

¹⁸⁰ Član 46. ZKP BiH, član 60. ZKP FBiH, član 54. ZKP RS i član 46. ZKP BD BiH.

¹⁸¹ Član 48. ZKP BiH, član 62. ZKP FBiH, član 56. ZKP RS i član 48. ZKP BD BiH.

¹⁸² Član 6. ZKP BiH, član 6. ZKP FBiH, član 6. ZKP RS i član 6. ZKP BD BiH.

postavlja pitanja saoptuženim, svjedocima i vještacima i da daje obrazloženje u vezi sa njihovim iskazima.¹⁸³

Svoj iskaz o činjenicama optuženi može dati isključivo u svojstvu optuženog ili u svojstvu optuženog kao svjedoka. U ovom drugom slučaju, sudija odnosno predsjednik vijeća će ga poučiti da će, ako se odluči da u tom svojstvu da iskaz, biti podvrgnut direktnom i unakrsnom ispitivanju te će mu saopćiti pouke i upozorenja koja se inače daju svjedoku prije njegovog ispitivanja. U pogledu ovog prava, optuženi ima pravo da se konsultuje sa svojim braniteljem, a ukoliko nema branitelja, sud će pažljivo razmotriti da li mu je branitelj potreban.¹⁸⁴

Kako bi optuženi mogao da se koristi ovim pravima, on mora biti podrobno obaviješten o djelu za koje se tereti i o razlozima optužbe. **Optuženi, dakle, ima pravo biti upoznat sa činjenicama za koje se tereti, dokazima u vezi tih činjenica i pravnoj kvalifikacija djela za koje se tereti.**¹⁸⁵ Zato se potvrđena optužnica dostavlja optuženom, a glavni pretres počinje čitanjem optužnice. Ukoliko u toku dokaznog postupku tužitelj izmijeni optužnicu jer nađe da izvedeni dokazi na glavnom pretresu ukazuju da se izmijenilo činjenično stanje izneseno u optužnici, optuženi ima pravo da se izjasni o izmijenjenoj optužnici. Ukoliko mu je to potrebno radi pripremanja odbrane, optuženi ima pravo da traži da se glavni pretres odgodi.¹⁸⁶

Da bi **optuženi** djelotvorno vršio svoju funkciju odbrane, on **nakon podizanja optužnice ima pravo uvida u sve spise i dokaze.**¹⁸⁷

Optuženi u toku glavnog pretresa ima pravo predlagati izvođenje dokaza,¹⁸⁸ **te ima pravo ispitivati svjedoke i vještake optužbe, kao i svjedoke i vještake odbrane**¹⁸⁹.

Propisujući navedena prava optuženog tokom glavnog pretresa, zakoni o krivičnom postupku su istovremeno propisali i dužnost suda i ostalih učesnika krivičnog postupka da poštuju propisana prava optuženog.¹⁹⁰ Kršenje zakonskih odredbi koje se odnose na osnovna prava optuženih vodi bitnim povredama odredbi krivičnog postupka i posljedičnom ukidanju prvostepenih presuda povodom izjavljenih žalbi.

U odjeljku posvećenom dokazivanju ukazano je da ne postoji apsolutno pravo optuženog da predlaže i ispituje svjedoke odbrane. Kad je riječ o dokazima optužbe, oni obično moraju biti predstavljeni na glavnom pretresu u prisustvu optuženog kako bi

¹⁸³ Član 259. stav 1. ZKP BiH, član 274. stav 1. ZKP FBiH, član 274. stav 1. ZKP RS i član 259. stav 1. ZKP BD BiH.

¹⁸⁴ Član 259. stav 2. ZKP BiH, član 274. stav 2. ZKP FBiH, član 274. stav 2. ZKP RS i član 259. stav 2. ZKP BD BiH.

¹⁸⁵ Član 6. stav 3. tačka a) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

¹⁸⁶ Član 275. ZKP BiH, član 290. ZKP FBiH, član 290. ZKP RS i član 275. ZKP BD BiH.

¹⁸⁷ Član 226. stav 2. ZKP BiH, član 241. stav 2. ZKP FBiH, član 241. stav 2. ZKP RS i član 226. stav 2. ZKP BiH.

¹⁸⁸ Član 262. i član 276. ZKP BiH, član 277. i član 291. ZKP FBiH, član 277. i član 291. ZKP RS, član 262. i član 276. ZKP BD BiH.

¹⁸⁹ Član 262. ZKP BiH, član 277. ZKP FBiH, član 277. ZKP RS i član 262. ZKP BD BiH.

¹⁹⁰ Član 1. ZKP BiH, član 1. ZKP FBiH, član 1. ZKP RS i član 1. ZKP BD BiH.

optuženi mogao da ispita svjedoke optužbe. Međutim, potrebe zaštite svjedoka ne mogu biti potpuno podređene pravu optuženog na odbranu. Stoga je Evropski sud za ljudska prava u svojoj judikaturi istakao da navedeno pravo optuženog može trpjeti izvjesna ograničenja pod uvjetom da se nadomjeste teškoće koje su time (naprimjer, svjedočenjem anonimnih svjedoka) izazvane odbrani. Međutim, po shvatanju Evropskog suda za ljudska prava, čak ni tada osuda se ne može zasnivati isključivo ili u odlučujućoj mjeri na anonimnom svjedočenju.¹⁹¹

Što se tiče prava žrtava, osim onih o kojima je već bilo govora, Konvencija VE zahtijeva od strana ugovornica da usvoje zakonske i druge mjere neophodne da bi tokom pravne procedure garantovale zaštitu privatnog života žrtava i, kada je to odgovarajuće, njihovog života te sigurnost žrtava i njihovu zaštitu od zastrašivanja, a, kada se radi, o djeci žrtvama, vodeći računa o potrebama djece i osiguravajući njihovo pravo posebnim mjerama zaštite (član 30.).

O zaštiti ličnog ili privatnog života žrtava odnosno oštećenih i njihovoj zaštiti od neprimjerenog publiciteta, već je bilo riječi u odjeljku posvećenom dokazivanju, pri iznošenju razloga za isključenje javnosti sa glavnog pretresa.

Osim zakonskih odredbi o zaštiti ličnog dostojanstva žrtve i njene sigurnosti, o kojima je bilo riječi u odjeljku o dokazivanju, zaštita žrtava ali samo onih koje su istovremeno i svjedoci tokom krivičnog postupka, osigurana je i odredbama **zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka**. Prema tim zakonima, **ugroženi svjedok** je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno dijete i maloljetnik.¹⁹² **Svjedok pod prijetnjom** je onaj čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje¹⁹³ ili svjedok koji smatra da postoji razumna osnova za bojazan da bi takva opasnost vjerovatno proistekla kao posljedica njegovog svjedočenja.¹⁹⁴ Mjere zaštite primjenjuju se samo uz saglasnost svjedoka.¹⁹⁵

Mjere zaštite predviđene zakonima o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka su: osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći uključujući i prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja,¹⁹⁶ saslušanje ugroženog svjedoka u najskorije moguće vrijeme i drugačijim redoslijedom od onog koji je propisan zakonom o krivičnom postupku,¹⁹⁷ kontroliranje u odgovarajućoj mjeri od

¹⁹¹ U pogledu stavova Evropskog suda za ljudska prava o ovim pitanjima, vidjeti presude u predmetu Dorson protiv Holandije od 26.03.1996. godine, Van Mehelen i drugi protiv Holandije od 23.04.1997. godine, Kostovski protiv Holandije od 20.11.1989. godine, Ludi protiv Švajcarske od 15.06.1992. godine,

¹⁹² Član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH (u daljem tekstu: ZZZ BiH), član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH (u daljem tekstu: ZZZ FBiH), član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS (u daljem tekstu: ZZZ RS) i član 3. stav 3. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH (u dalje, tekstu: ZZZ BD BiH).

¹⁹³ Član 3. stav 1. ZZZ FBiH i član 3. stav 1. ZZZ RS

¹⁹⁴ Član 3. stav 1. ZZZ BiH i član 3. stav 3. ZZZ BD BiH.

¹⁹⁵ Član 5a) ZZZ BiH i član 5-a ZZZ BD BiH.

¹⁹⁶ Član 6. ZZZ BiH, član 7. ZZZ FBiH, član 6. ZZZ RS i član 6. ZZZ BD BiH.

¹⁹⁷ Član 7. ZZZ BiH, član 8. ZZZ FBiH, član 7. ZZZ RS i član 7. ZZZ BD BiH.

strane sudije, odnosno predsjednika vijeća, načina ispitivanja ugroženog svjedoka u cilju njegove zaštite od uznemiravanja i zbunjivanja a u izuzetnim okolnostima, uz saglasnost stranaka i branitelja, saslušanje svjedoka na taj način što će mu sud direktno postavljati pitanja u ime stranaka i branitelja,¹⁹⁸ svjedočenje ugroženog svjedoka putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način na koji stranke i branitelj mogu postavljati pitanja a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom,¹⁹⁹ udaljšavanje optuženog iz sudnice kada postoji opravdana bojazan da će prisustvo optuženog utjecati na sposobnost svjedoka da svjedoči potpuno i tačno,²⁰⁰ čitanje zapisnika o iskazima ugroženog svjedoka datim u istrazi i korištenje kao dokaza na glavnom pretresu (izuzeci od neposrednog izvođenja dokaza),²⁰¹ ograničenje prava optuženog i njegovog branitelja da pregleda spise i dokumentaciju,²⁰² dodatne mjere kojima se osigurava neotkrivanje identiteta svjedoka²⁰³ i zaštićeni svjedok²⁰⁴.

Pri primjeni mjere zaštite svjedoka označene kao izuzeci od neposrednog izvođenja dokaza i saslušanju zaštićenog svjedoka, potrebno je imati u vidu da pomenuti zakoni, u cilju zaštite prava optuženog, propisuju da sud ne može zasnovati presudu isključivo na osnovu tih dokaza²⁰⁵ odnosno isključivo ili u odlučujućoj mjeri.²⁰⁶

Ovi zakoni također propisuju da **svjedok pod prijetnjom i ugroženi svjedok ima pravo na pravnu pomoć**, u skladu sa zakonom²⁰⁷. Odredba se, dakle, može primijeniti na žrtve, ali samo ako imaju svojstvo ugroženog svjedoka ili svjedoka pod prijetnjom.

U vezi sa pravima žrtava trgovine ljudima koja se realiziraju tokom glavnog pretresa, potrebno je istaći da Konvencija VE zahtijeva od strana da predvide, u okviru svog unutrašnjeg prava, pravo da žrtve dobiju odštetu od učinitelja krivičnog djela (član 15. stav 3.).

Već je navedeno da zakoni o krivičnom postupku izričito propisuju da žrtva, odnosno **oštećeni, ima pravo da prijedlog za ostvarivanje u krivičnom postupku imovinskopravnog zahtjeva koji je proizašao iz krivičnog djela podnese do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivično-pravne sankcije**.

Zakoni o krivičnom postupku izričito propisuju da **će se imovinsko-pravni zahtjev, koji je nastao usljed učinjenja krivičnog djela, raspraviti na prijedlog ovlaštene osobe u krivičnom postupku ako se time ne bi znatno odugovlačio ovaj**

¹⁹⁸ Član 8. ZZS BiH, član 9. ZZS FBiH, član 8. ZZS RS i član 8. ZZS BD BiH.

¹⁹⁹ Član 9. ZZS BiH, član 10. ZZS FBiH, član 9. ZZS RS i član 9. ZZS BD BiH.

²⁰⁰ Član 10. ZZS BiH, član 11. ZZS FBiH, član 10. ZZS RS i član 10. ZZS BD BiH.

²⁰¹ Član 11. ZZS BiH, član 12. ZZS FBiH, član 11. ZZS RS i član 11. ZZS BD BiH.

²⁰² Član 12. ZZS BiH, član 13. ZZS FBiH, član 12. ZZS RS i član 12. ZZS BD BiH.

²⁰³ Član 13. ZZS BiH, član 14. ZZS FBiH, član 13. ZZS RS i član 13. ZZS BD BiH.

²⁰⁴ Član 14. ZZS BiH, član 15. ZZS FBiH, član 14. ZZS RS i član 14. ZZS BD BiH.

²⁰⁵ Član 24. ZZS FBiH i član 23. ZZS RS.

²⁰⁶ Član 23. ZZS BiH i član 23. ZZS BD BiH.

²⁰⁷ Član 5. stav 2. ZZS BiH, član 6. stav 2. ZZS FBiH, član 5. stav 2. ZZS RS i član 5. stav 2. ZZS BD BiH.

postupak.²⁰⁸ Drugačije rečeno, imovinskopravni zahtjev neće se raspraviti u krivičnom postupku samo ako bi to znatno odugovlačilo krivični postupak. Samo očekivano znatno odugovlačenje (naprimjer, zbog broja dokaza koje je potrebno pribaviti za to odlučivanje ili zbog poteškoća u vezi sa pribavljanjem dokaza), a ne svako odugovlačenje krivičnog postupka, predstavlja opravdan razlog za sud da u toku krivičnog postupka ne raspravi imovinskopravni zahtjev oštećenog nastao učinjenjem krivičnog djela.

Iz navedenog se može zaključiti da važeće zakonske odredbe omogućavaju zaštitu prava žrtava trgovine ljudima i optuženih tokom glavnog pretresa.

II.5. Kažnjavanje i oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom

Konvencija VE zahtijeva od strana ugovornica da usvoje zakonske i druge mjere koje su neophodne za osiguranje efikasnih, srazmjernih i odvraćajućih sankcija za krivična djela utvrđena u skladu sa članovima 18-21. Konvencije VE (član 23. stav 1.). Konvencija VE također zahtijeva da pravne osobe, koje se smatraju odgovornim u smislu njenog člana 22, podliježu efikasnim, nekrivičnim ili krivičnim sankcijama ili mjerama, srazmjernim i preventivnim, uključujući i novčane sankcije (član 23. stav 2.).

Dati prikaz relevantnih odredbi domaćih krivičnih zakona omogućava donošenje zaključka da su domaći zakonodavci stavili na raspolaganje nadležnim organima efikasne, srazmjerne i odvraćajuće sankcije. Međutim, za uspješno suzbijanje trgovine ljudima neophodno je da takve budu i krivično-pravne sankcije koje se izriču učiniteljima odnosnih krivičnih djela. Taj se cilj može ostvariti samo ukoliko se prilikom izbora vrste i visine krivično-pravne sankcije koja će se izreći optuženom vodi računa o **svrsi krivično-pravnih sankcija**,²⁰⁹ **svrsi kažnjavanja**²¹⁰ i **općoj odredbi o odmjeravanju kazne**²¹¹. U tom smislu, kad je riječ o krivičnom sankcioniranju učinitelja krivičnog djela trgovine ljudima, potrebno je posebno istaći da se kao jedna od svrha krivično-pravnih sankcija u krivičnim zakonima izričito navodi – **zaštita i satisfakcija žrtve krivičnog djela**. Osim toga, krivično-pravne sankcije trebaju zaštititi društvo od činjenja krivičnih djela **preventivnim uticajem na druge da poštuju pravni sistem i ne učine krivična djela, te sprečavanjem učinitelja da učini krivično djelo i poticanjem njegovog prevaspitavanja**. Opća pravila o odmjeravanju kazne zahtijevaju od suda da prilikom odmjeravanja kazne cijeni sve okolnosti koje utiču da kazna bude veća ili manja, pa, između ostalog, i stepen krivnje optuženog, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, te okolnosti pod kojima je djelo učinjeno.

²⁰⁸ Član 193. stav 1. ZKP BiH, član 207. stav 1. ZKP FBiH, član 103. stav 1. ZKP RS i član 193. stav 1. ZKP BD BiH.

²⁰⁹ Član 6 KZ BiH, član 7. KZ FBiH, član 5. KZ RS i član 7. KZ BD BiH.

²¹⁰ Član 39. KZ BiH, član 42. KZ FBiH, član 28. KZ RS i član 42. KZ BD BiH.

²¹¹ Član 48. KZ BiH, član 49. KZ FBiH, član 37. KZ RS i član 49. KZ BD BiH.

Konvencija VE obavezuje strane ugovornice i na usvajanje zakonskih i drugih mjera koje se smatraju neophodnim da se omogući ograničeno ili stalno zatvaranje svakog objekta koji je korišten u svrhu trgovine ljudima te ograničena ili stalna zabrana obavljanja djelatnosti u okviru koje je djelo učinjeno (član 23. stav 4.).

Odredbe krivičnih zakona koje se odnose na krivično djelo trgovine ljudima sadrže i **obavezu „oduzimanja objekata“** iako ta mjera nije propisana u okviru općeg dijela krivičnih zakona.

Među sigurnosnim mjerama krivični zakoni propisuju i **zabranu vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti.**²¹² Ona se može izreći učinitelju koji je krivično djelo učinio vezano uz svoj poziv, djelatnost ili dužnost, ako postoji opasnost da bi takvo obavljanje moglo poticajno djelovati da učini novo krivično djelo vezano uz svoj poziv, djelatnost ili dužnosti.

Konvencija VE zahtijeva od strana ugovornica usvajanje zakonskih ili drugih mjera koje se smatraju neophodnim da bi se mogla zaplijeniti ili oduzeti sredstva i prihodi krivičnih djela ustanovljenih u skladu sa njenim članovima 18. i 20. tačka a) ili imovina čija vrijednost odgovara ovim приходima (član 23. stav 3.).

Svi krivični zakoni u BiH kao posebnu krivično-pravnu mjeru propisuju **oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.** Njeno propisivanje je odraz jednog od osnovnih pravnih načela da niko ne može zadržati protivpravno stečenu imovinsku korist.²¹³ Uz to, u KZ BiH se izričito navodi da niko ne može zadržati prihod, profit ili drugu korist iz imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Imovinska korist (kao i prihod, profit ili druga korist iz imovinske koristi) pribavljena krivičnim djelom oduzima se sudskom odlukom kojom je utvrđeno da je krivično djelo učinjeno.²¹⁴

KZ BiH, KZ FBiH i KZ BD BiH poznaju i **institut proširenog oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.**²¹⁵ On predstavlja mogućnost za sud, ako se postupak vodi za određena krivična djela, da oduzme i onu imovinsku korist za koju tužitelj pruži dovoljno dokaza da se opravdano vjeruje da je ona pribavljena učinjenjem tih krivičnih djela, a učinitelj nije pružio dokaze da je korist pribavljena zakonito. Prema KZ BiH, prošireno oduzimanje imovinske koristi je moguće kada se krivični postupak vodi, između ostalih, za krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, pa, prema tome, i u krivičnom postupku za krivično djelo Međunarodna trgovina ljudima iz člana 186. KZ BiH. Međutim, pošto se nalazi u grupi krivičnih djela protiv polne slobode i morala iz Glave XIX, prošireno oduzimanje imovinske koristi ne može se primijeniti u krivičnom postupku za krivično djelo Trgovina ljudima iz člana 207a. KZ BD BiH.

Osnovna karakteristika ovog instituta je takva da je teret dokazivanja podijeljen između tužitelja i optuženog. On se, naime, može primijeniti u odnosu na onu imovinsku

²¹² Član 73. KZ BiH, član 76. KZ FBiH, član 60. KZ RS i član 76. KZ BD BiH.

²¹³ Član 110. stav 1. KZ BiH, član 114. stav 1. KZ FBiH, član 94. stav 1. KZ RS i član 114. stav 1. KZ BD BiH.

²¹⁴ Član 110. stav 2. KZ BiH, član 114. stav 2. KZ FBiH, član 94. stav 2. KZ RS i član 114. stav 2. KZ BD BiH.

²¹⁵ Član 110a. KZ BiH, član 114a. KZ FBiH i član 114a KZ BD BiH.

korist za koju tužitelj pruži dovoljno dokaza da se opravdano vjeruje da je ona pribavljena učinjenjem određenih krivičnih djela, a učinitelj ne pruži dovoljno dokaza da je korist pribavljena zakonito.

Svi krivični zakoni u BiH određuju da će se **od učinitelja oduzeti novac, predmeti od vrijednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim djelom, a ako oduzimanje nije moguće, učinitelj će se obavezati na isplatu novčanog iznosa srazmjernog pribavljenoj imovinskoj koristi.**²¹⁶ Iz takvih zakonskih odredbi proizilazi da se imovinska korist pribavljena krivičnim djelom oduzima od učinitelja u onom obliku u kojem je i pribavljena krivičnim djelom, a samo ako to nije moguće, od učinitelja se oduzima novčani iznos (a ne i neka druga imovina kako to predviđa odredba člana 23. stav 3. Konvencije VE) koji je srazmjernan pribavljenoj imovinskoj koristi.

KZ BiH propisuje i obavezno **oduzimanje imovinske koristi od osobe na koju je ona prenesena bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti, ako je ona znala ili mogla znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom.**²¹⁷ U KZ FBiH, KZ RS i KZ BD BiH to je propisano samo kao mogućnost.²¹⁸ Time je ostavljeno na procjenu sudu da li će u takvom slučaju imovinsku korist oduzeti od osobe na koju ona prenesena ili će od učinitelja oduzeti novčanu protivvrijednost pribavljene imovinske koristi.

KZ BiH, KZ FBiH i KZ BD BiH uređuju i način **oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom kada je ona sjedinjena sa imovinom koja je zakonito stečena.**²¹⁹ KZ BiH propisuje da će takva imovina biti predmet oduzimanja, ali u mjeri koja ne premašuje procijenjenu vrijednost imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, dok KZ FBiH i KZ BD BiH to propisuju kao mogućnost.

KZ BiH, KZ FBiH i KZ BD BiH sadrže i odredbe koje se odnose na **oduzimanje prihoda ili druge koristi pribavljene krivičnim djelom ili iz imovine u koju je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom pretvorena ili iz imovine s kojom je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom sjedinjena.**²²⁰ KZ BiH propisuje da će ti prihodi i druge koristi biti predmet ove mjere na isti način i u istoj mjeri kao i imovinska korist pribavljena krivičnim djelom. KZ FBiH i KZ BD BiH to propisuju kao mogućnost.

Svi krivični zakoni u BiH daju **primat zaštiti interesa oštećenog u odnosu na izricanje mjere oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom** tako što propisuju da će se imovinska korist pribavljena krivičnim djelom izreći ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinsko-pravni zahtjev oštećenog.²²¹ To znači da će sud, ukoliko je oštećeni postavio imovinskopravni zahtjev, uvijek prvo dosuditi oštećenom imovinskopravni zahtjev.

²¹⁶ Član 111. stav 1. KZ BiH, član 115. stav 1. KZ FBiH, član 95. stav 1. KZ RS i član 115. stav 1. KZ BD BiH.

²¹⁷ Član 111. stav 1. KZ BiH.

²¹⁸ Član 115. stav 1. KZ FBiH, član 95. stav 2. KZ RS i član 115. stav 1. KZ BD BiH.

²¹⁹ Član 111. stav 2. KZ BiH, član 115. stav 2. KZ FBiH i član 115. stav 2. KZ BD BiH.

²²⁰ Član 111. stav 3. KZ BiH, član 115. stav 3. KZ FBiH i član 115. stav 3. KZ BD BiH.

²²¹ Član 112. stav 1. KZ BiH, član 116. stav 1. KZ FBiH, član 96. stav 1. KZ RS i član 116. stav 1. KZ BD BiH.

Domaći zakoni o krivičnom postupku propisuju da se **imovinska korist pribavljena krivičnim djelom utvrđuje u krivičnom postupku po službenoj dužnosti**.²²² Odredba ne važi samo za sud nego i za druge organe koji utvrđuju činjenice u krivičnom postupku, pa, tako i za tužiteljstvo. **Tužitelj je zakonom i izričito obavezan da u toku postupka prikuplja dokaze i izviđa okolnosti koje su od važnosti za utvrđivanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom**.²²³ Pri izricanju ove mjere sud uvijek treba voditi računa o pravu optuženog na odbranu koje podrazumijeva i njegovo pravo da osporava postojanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Stoga bi tužitelj, i kada to nije zakonski elemenat odnosnog krivičnog djela, trebao u činjeničnom opisu djela u optužnici navesti iznos pribavljene imovinske koristi. Ukoliko bi utvrđivanje imovinske koristi bilo povezano s nesrazmjernim teškoćama ili sa znatnim odugovlačenjem postupka, sud visinu imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom utvrđuje po slobodnoj ocjeni.²²⁴

Zakoni o krivičnom postupku uređuju i način oduzimanja imovinske koristi od osobe na koju je ona prenesena i od pravne osobe.²²⁵

Imovinska korist pribavljena krivičnim djelom oduzima se presudom kojom se optuženi oglašava krivim, rješenjem o primjeni vaspitne mjere, te presudom kojom se utvrđuje da je optuženi učinio djelo u stanju neuračunljivosti.²²⁶ Sud je dužan u izreci presude ili rješenja tačno navesti koji se predmeti, odnosno novčani iznosi, oduzimaju.²²⁷

Kada dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, sud će po službenoj dužnosti po odredbama, kako se u zakonima navodi, izvršnog (umjesto parničnog) postupka, odrediti **privremene mjere osiguranja**.²²⁸

U FBiH je na snazi i posebni Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom. Tim se zakonom uređuju uvjeti i postupak oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u FBiH, upravljanje privremeno i trajno oduzetom imovinom i osnivanje nadležnog organa za upravljanje oduzetom imovinom. Prema tom zakonu, odredbe drugih zakona kojima se uređuje utvrđivanje, osiguranje oduzimanja, izvršenje odluka o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i upravljanje oduzetom imovinom primjenjuju se samo ako tim zakonom nije drugačije propisano. Ovaj zakon propisuje i **tzv. poseban postupak za oduzimanje imovinske koristi** koji se vodi kada postoji osnovana sumnja da je učinjenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist a nisu ispunjeni uvjeti za vođenje krivičnog postupka zbog

²²² Član 392. stav 1. ZKP BiH, član 413. stav 1. ZKP FBiH, član 386. stav 1. ZKP RS, član 392. stav 1. ZKP BD BiH.

²²³ Član 392. stav 2. ZKP BiH, član 413. stav 2. ZKP FBiH, član 386. stav 2. ZKP RS, član 392. stav 2. ZKP BD BiH.

²²⁴ Član 394. ZKP BiH, član 415. ZKP FBiH, član 388. ZKP RS, član 394. ZKP BD BiH.

²²⁵ Član 393. ZKP BiH, član 414. ZKP FBiH, član 387. ZKP RS, član 393. ZKP BD BiH.

²²⁶ Član 396. stav 1. ZKP BiH, član 417. stav 1. ZKP FBiH, član 390. stav 1. ZKP RS (i u rješenju o izricanju sudske opomene) i član 396. stav 1. ZKP BD BiH.

²²⁷ Član 396. stav 2. ZKP BiH, član 417. stav 2. ZKP FBiH, član 390. stav 2. ZKP RS i član 396. stav 2. ZKP BD BiH.

²²⁸ Član 395. ZKP BiH, član 416. ZKP FBiH, član 389. ZKP RS i član 395. ZKP BD BiH.

smrti osumnjičenog, odnosno optuženog, ili bjekstva osumnjičenog, odnosno optuženog, a prijeteći opasnost od nastupanja zastare krivičnog gonjenja. Zakon također sadrži odredbe o finansijskoj istrazi, o postupanju suda u redovnom postupku oduzimanja imovinske koristi, o osiguranju oduzimanja imovinske koristi, zaštiti prava treće osobe i izvršenju i upravljanju oduzetom imovinom.

U RS je također donesen poseban **Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela** koji se, između ostalog, primjenjuje i za krivično djelo Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije iz člana 198. KZ RS. Ta je odredba, nakon stupanja na snagu ovog zakona, brisana iz KZ RS, a novom odredbom člana 198a. propisano je krivično djelo Trgovina ljudima. Ovim zakonom je određeno da, ako njegovim odredbama nije posebno propisano, u postupku otkrivanja i oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog djela shodno će se primjenjivati odredbe ZKP RS. Ovim zakonom se uređuju uvjeti, postupak i organi nadležni za otkrivanje, oduzimanje i upravljanje imovinom stečenom izvršenjem krivičnog djela, pa, između ostalog, i finansijska istraga, privremeno oduzimanje imovine, trajno oduzimanje imovine, upravljanje oduzetom imovinom i međunarodna saradnja.

Oba ova zakona sadrže određena odstupanja od odredbi krivičnih zakona i zakona o krivičnom postupku koji se odnose na mjeru oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

II.6. Međunarodna saradnja i uzajamna pravna pomoć

Konvencija VE sadrži odredbe koje se odnose na pravosudnu saradnju država strana u krivičnim stvarima ali i na saradnju u sprečavanju trgovine ljudima i pružanju pomoći i zaštite žrtvama (član 32.). Strane su obavezane na uzajamno prenošenje informacija koje ukazuju da je život, sloboda ili fizički integritet žrtve, svjedoka ili osobe koja saraduje sa pravosudnim organima u neposrednoj opasnosti na teritoriji druge strane radi preduzimanja odgovarajućih mjera zaštite. Stranama je preporučeno da pojačaju saradnju u pronalaženju nestalih osoba, posebno djece, ako informacije ukazuju da su žrtve trgovine ljudima, te da u tom smislu zaključuju bilateralne ili multilateralne ugovore (član 33.). Strane su obavezane da, bez kašnjenja, obavijeste stranu moliteljicu o rezultatu preduzetih mjera, koje se odnose na međusobnu saradnju, te i o okolnostima koje onemogućavaju ili odgađaju izvršenje traženih mjera. Također, strane su podstaknute da, u granicama svog unutrašnjeg prava, prenesu drugoj strani informacije dobivene u okviru vlastitih istraga onda kada ocijene da bi one mogle pomoći drugoj strani u istragama i postupcima vezanim za krivična djela utvrđena u skladu sa Konvencijom VE ili kada bi mogle biti povod zahtjevu za saradnju u skladu sa odredbama ove konvencije. Na zahtjev zainteresirane strane, strane ugovornice su dužne bez odlaganja prosljediti informacije koje su u vezi sa ostvarivanjem prava žrtava na period oporavka i razmišljanja, izdavanje boravišne dozvole i vraćanje u domovinu i povratak žrtava (član 34.).

Ove odredbe Konvencije VE u suštini predstavljaju samo dopunu odredbama postojećih konvencija Vijeća Evrope, koje se odnose na međusobnu saradnju država članica u krivičnim stvarima, a čiji je potpisnik i BiH: Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima²²⁹ i njenih dodatnih protokola, Evropske konvencije o ekstradiciji,²³⁰ Evropske konvencije o prenošenju postupka u krivičnim stvarima,²³¹ Konvencije o pranju novca, otkrivanju, privremenom oduzimanju i konfiskaciji dobiti stečene kriminalnim radnjama i o finansiranju terorizma²³², u skladu sa kojima se odvija međusobna saradnja i pružanje pravne pomoći u krivičnim stvarima između strana.

U BiH, način i postupak pružanja međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima uređen je pomenutim Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima (u daljem tekstu: ZMPP). Njegove odredbe se primjenjuju samo ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno ili ako međunarodni ugovor ne postoji.²³³

ZMPP propisuje način pružanja općih vidova pravne pomoći koji se odnose na izvršenje pojedinih procesnih radnji (dostavljanje poziva pojedinim učesnicima krivičnog postupka, dostavljanje pismenog materijala i predmeta koji su u vezi sa krivičnim postupkom u državi moliteljici, privremeno oduzimanje predmeta i njihova predaja državi moliteljici, saslušanje okrivljenog, svjedoka, vještaka, obavljanje uviđaja, pretresa prostorija i osoba, kontroliranje isporuke, nadzor i telefonsko prisluškivanje i razmjenu informacija i obavještenja) kao i posebnih vidova pravne pomoći (izručenje osumnjičenih, optuženih i osuđenih osoba, ustupanje i preuzimanje krivičnog gonjenja i priznanje i izvršenje stranih sudskih odluka).

Međunarodna pravna pomoć u skladu sa ZMPP se pruža i traži **na osnovu zamolnice** stranih pravosudnih organa odnosno domaćih pravosudnih organa stranim organima koje se primaju i prosljeđuju putem Ministarstva pravde BiH. Međutim, **u hitnim slučajevima** zamolnice se mogu primati i dostavljati posredstvom Eurojusta – Agencije Evropske unije za policijsku i pravosudnu saradnju u krivičnim stvarima, te, kada je to predviđeno međunarodnim ugovorom, i posredstvom Interpola. Također, kada je to predviđeno međunarodnim ugovorom, domaći pravosudni organ može zamolnicu za pravnu pomoć dostaviti direktno stranom pravosudnom organu.²³⁴ Drugi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima²³⁵ je jedan od međunarodnih ugovora koji propisuje slučajeve u kojima je moguće direktna komunikacija pravosudnih organa dvije zemlje prilikom pružanja pravne pomoći.

O dozvoljenosti i načinu izvršenja radnje međunarodne pravne pomoći koja je predmet zamolnice stranog pravosudnog organa odlučuje nadležni domaći pravosudni

²²⁹ Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 4/2005.

²³⁰ Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 4/2005.

²³¹ Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 4/2005.

²³² Službeni glasnik BiH-Međunarodni ugovori, broj 14/2007.

²³³ Član 1. ZMPP.

²³⁴ Član 4. ZMPP.

²³⁵ Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 10/2007.

organ prema domaćim propisima, osim ako tim zakonom ili međunarodnim ugovorom nije drugačije propisano.²³⁶

U skladu sa članom 34. Konvencije VE, ZMPP propisuje da domaći pravosudni organi mogu, ne utičući na vlastite istrage i krivične postupke i pod uvjetom reciprociteta, bez prethodne zamolnice, nadležnim stranim pravosudnim organima **dostavljati podatke koji se odnose na krivična djela, a koji su prikupljeni prilikom vlastitih istraga**, ako smatraju da bi to moglo pomoći pokretanju istrage ili krivičnog postupka ili bi moglo dovesti do podnošenja zamolnice za pravnu pomoć.²³⁷

Pojedini vidovi međunarodne pravne pomoći predviđeni u ZMPP mogu biti posebno korišteni u krivičnim postupcima zbog krivičnog djela trgovine ljudima. To se, naprimjer, odnosi na **mogućnost formiranja zajedničkih istražnih timova** ako to opravdavaju okolnosti konkretnog slučaja. Zajednički istražni tim se formira sporazumom nadležnog tužiteljstva u BiH s nadležnim pravosudnim organima strane države radi vođenja određene istrage na teritoriji jedne ili više ugovornica koje formiraju zajednički istražni tim za ograničeni vremenski period. Prema ZMPP, zajednički istražni tim se može formirati kada: a) istraga krivičnih djela, koja se vodi u jednoj državi, zahtijeva složenu i opsežnu istragu, povezanu s drugim državama, b) više strana vodi istrage o krivičnim djelima, čija priroda zahtijeva preduzimanje koordiniranih i usklađenih radnji umiješanih država i c) istražne radnje treba provoditi naizmjenično u BiH i drugoj državi odnosno u više država. Ovim zakonom reguliran je postupak formiranja zajedničkih istražnih timova, predmet reguliranja sporazumom, opći uvjeti djelovanja zajedničkih istražnih timova na teritoriji BiH, ovlaštenja vođe tima kao i domaćih i stranih članova zajedničkog istražnog tima i korištenje informacija do kojih se dođe u toku rada u zajedničkom istražnom timu.²³⁸

Također, za procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima značajno je da ZMPP propisuje mogućnost **saslušanja svjedoka i vještaka putem videokonferencije**, na zahtjev pravosudnih organa druge države, **ispitivanja osumnjičenih i optuženih osoba putem videokonferencije**, te **saslušanja svjedoka i vještaka putem telefonske konferencije**.²³⁹

U pogledu posebnih istražnih radnji, ZMPP propisuje da država moliteljica može zahtjevom upućenim posredstvom Ministarstva pravde BiH zatražiti od nadležnog tužiteljstva u BiH odobrenje da njeni policijski organi na teritoriji BiH prate osobu za koju se sumnja da je sudjelovala u izvršenju krivičnog djela koje podliježe izručenju ili osobu za koju se vjeruje da će zasigurno dovesti do identificiranja i pronalaženja te osobe. Taj zahtjev je nadležno tužiteljstvo u BiH dužno ispitati. Ako zahtjev ispunjava uvjete propisane ovim zakonom, tužitelj će na osnovu njega sačiniti prijedlog za određivanje posebne istražne radnje – **tajno praćenje i tehničko snimanje osoba, transportnih sredstava i predmeta koji su u vezi s njima**, te ga uputiti nadležnom sudu na dalji postupak. ZMPP propisuje i uvjete pod kojima pripadnici organa unutrašnjih poslova države moliteljice provode mjere praćenja. Također, nadležno

²³⁶ Član 6. ZMPP.

²³⁷ Član 26. ZMPP.

²³⁸ Član 24. ZMPP.

²³⁹ Članovi 16a., 16b. i 16c. ZMPP.

tužiteljstvo u BiH može, posredstvom Ministarstva pravde BiH, uputiti zahtjev nadležnom organu druge države radi davanja odobrenja policiji BiH za praćenje na teritoriji te države.²⁴⁰

ZMPP određuje i da strani pravosudni organ može, posredstvom Ministarstva pravde BiH ili neposredno nadležnom tužiteljstvu u BiH ako je to predviđeno međunarodnim ugovorom, podnijeti zahtjev za dozvolu kontrolirane isporuke odnosno za primjenu istražne radnje – **nadzirani prijevoz i isporuka predmeta krivičnog djela** na teritoriju BiH. Zakon propisuje način postupanja po tom zahtjevu. Predviđena je i međunarodna pravna pomoć u provođenju posebne istražne radnje – **korištenje prikriivenih istražitelja i informatora**.²⁴¹

ZMPP propisuje, s ciljem zaštite principa *ne bis in idem*, i obavezu nadležnog pravosudnog organa u BiH, kada sazna da se u drugoj državi protiv istih osoba za iste događaje i ista krivična djela vodi krivični postupak koji vodi i pravosudni organ u BiH, da odmah obavijesti Ministarstvo pravde BiH o postojećem **paralelnom vođenju krivičnih postupaka**, te način postupanja Ministarstva pravde nakon prijema takve obavijesti.²⁴²

Za međunarodnu saradnju i uzajamnu pravnu pomoć u krivičnim stvarima koje se odnose na krivično djelo trgovine ljudima, značajno je i da ZMPP predviđa obavezu organa pred kojim se vodi krivični postupak zbog krivičnog djela trgovine ljudima, za koje je optužen stranac, da bez odlaganja dostavi Ministarstvu pravde BiH podatke o krivičnom djelu i učinitelju, a prvostepeni sud i pravosnažnu presudu.²⁴³ Organi nadležni za vođenje kaznenih evidencija u BiH dužni su voditi kaznene evidencije za državljane BiH osuđene u inozemstvu.²⁴⁴ Također, propisan je i način postupanja Ministarstva pravde BiH sa zahtjevom stranog pravosudnog organa za dostavljanje podataka o fizičkim i pravnim osobama.²⁴⁵

Na ovaj način osigurana je međunarodna saradnja i uzajamna pravna pomoć koji su neophodni za uspješno procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima.

²⁴⁰ Član 24a. ZMPP.

²⁴¹ Članovi 24b. i 24c. ZMPP.

²⁴² Član 92a. ZMPP.

²⁴³ Član 29. ZMPP.

²⁴⁴ Član 30. ZMPP.

²⁴⁵ Član 28. ZMPP.

III. Institucionalni okvir i politika za suprotstavljanje trgovini ljudima

III.1. Nacionalni referalni mehanizam

Nacionalni referalni mehanizam je sistem aktivnosti i mjera koje preduzimaju nadležne institucije i ovlaštene organizacije u slučaju postojanja osnova sumnje da je neka osoba žrtva trgovine ljudima, a i mehanizam za njihovu koordinaciju. Izvršavanjem tih aktivnosti se takve osobe upućuju nadležnim organima i ovlaštenim organizacijama radi pružanja mjera zaštite, podrške i pomoći. Te se radnje i mjere razlikuju u zavisnosti od toga da li se radi o strancu žrtvi trgovine ljudima ili domaćem državljaninu.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu propisao je **moćnost odobravanja privremenog boravka iz humanitarnih razloga osobi koja je žrtva trgovine ljudima** i onda kada ta osoba ne ispunjava opće uvjete za odobrenje privremenog boravka i to s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja je prihvata. Ako je strancu – žrtvi trgovine ljudima takav privremeni boravak odobren zbog toga što je njegov boravak u BiH neophodan zbog saradnje s nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima, on ima pravo na adekvatan i siguran smještaj, pristup hitnoj medicinskoj zaštiti, psihološku pomoć, informiranje o pravnom statusu, pravnu pomoć u toku krivičnog postupka i drugih postupaka u kojima ostvaruje druga prava, pristup tržištu rada pod uvjetima koji se primjenjuju prema strancu kao i pristup profesionalnoj obuci i edukaciji. Dijete koje ima odobren privremeni boravak kao žrtva trgovine ljudima ima i pristup obrazovanju.²⁴⁶

Pravila i način postupanja u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom stranca žrtve trgovine ljudima propisana su Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Za njihovu primjenu nadležne su sve organizacione jedinice Ministarstva sigurnosti BiH, Služba za poslove sa strancima, Granična policija BiH, tužiteljstva, policijski organi, inspekcijski organi i nadležni organi socijalne zaštite.²⁴⁷ **Ovi su organi dužni postupati sa strancem za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine ljudima kao sa žrtvom trgovine ljudima sve dok postoje takvi osnovi sumnje.** Pravilnik sadrži pokazatelje koje su nadležni organi dužni cijeniti pri procjeni da li se radi o žrtvi trgovine ljudima.²⁴⁸ Čim utvrde da postoje osnove sumnje da je stranac žrtva trgovine ljudima, nadležni organi su dužni, bez odlaganja, o tome pismeno obavijestiti

²⁴⁶ Član 54. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu.

²⁴⁷ Član 2. tačka g) Pravilnika.

²⁴⁸ Član 6. Pravilnika.

nadležnu organizacionu jedinicu Službe za poslove sa strancima, a u cilju osiguranja njegovog prihvata i smještaja.²⁴⁹ Inspektor za strance nadležne organizacione jedinice Službe za poslove sa strancima je potom dužan obaviti intervju sa strancem kojeg je prethodno dužan upoznati sa pravima i obavezama utvrđenim Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu, o mogućnosti korištenja nezavisne pravne pomoći u svim fazama postupka kao i o pravu da tok postupka prati na jeziku koji razumije. Organizaciona jedinica Službe je pak dužna dostaviti odgovarajuću informaciju nadležnom tužiteljstvu.²⁵⁰ Nakon obavljenog intervjua, uz pisanu saglasnost stranca za kojeg postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine ljudima, te uz konsultacije s tužiteljem, organizaciona jedinica Službe upućuje stranca u sklonište radi pružanja pomoći i zaštite te sprečavanja njegove dalje eksploatacije i zlostavljanja. Ukoliko postoje razlozi za vjerovanje da se radi o djetetu, stranac će se tretirati kao dijete sve do utvrđivanja njegove starosne dobi, te se o njemu obavještava nadležni organ socijalnog staranja u cilju osiguranja privremenog staratelja. Uprava skloništa je dužna da ovim osobama osigura prava propisana u članu 14. Pravilnika.²⁵¹ Osoba za koju postoje osnovi sumnje da je žrtva trgovine ljudima, smještajem u skloništu stiče status zaštićene osobe na period od 30 dana od dana prijema. Taj period se smatra periodom oporavka i razmišljanja u kojem stranac, bez uticaja učinitelja krivičnog djela i na osnovu pravih informacija, treba da donese odluku da li će saradivati sa nadležnim organima radi istrage i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima. Za to vrijeme protiv stranca se neće pokretati niti izvršavati mjere protjerivanja iz BiH. Međutim, status zaštićene osobe ne dovodi u pitanje radnje koje provode nadležni organi u primjeni zakonskih odredbi, posebno u postupku istrage i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima.²⁵² Dok uživa status zaštićene osobe stranac-žrtva trgovine ljudima može nadležnoj organizacionoj jedinici Službe za poslove sa strancima podnijeti zahtjev za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga.²⁵³ Žrtvi trgovine ljudima može se odobriti privremeni boravak iz humanitarnih razloga po osnovu a) pružanja pomoći u oporavku i povratku u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja ga prihvata ili b) saradnje sa nadležnim organima radi istrage i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima. U ovom drugom slučaju, privremeni boravak može biti odobren ako je a) nadležno tužiteljstvo izdalo preporuku o neophodnosti boravka žrtve trgovine ljudima na teritoriji BiH radi istrage i procesuiranja krivičnog djela trgovine ljudima i b) žrtva trgovine ljudima dala pisanu izjavu o jasnoj namjeri da saraduje sa nadležnim organom.²⁵⁴ U cilju osiguranja posebne zaštite i pomoći u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom, žrtvi trgovine ljudima koja je smještena u skloništu, obezbjeđuju se: adekvatan i siguran smještaj, zdravstvena zaštita, informiranje o njenom pravnom statusu i savjetovanje o njenim pravima i obavezama i to na jeziku koji razumije, pravna pomoć u toku krivičnog postupka i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava, informacije o načinu pristupa diplomatsko-konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka, informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije i različiti vidovi treninga i edukacije u zavisnosti od finansijskih mogućnosti. Ako je riječ o žrtvi kojoj je odobren privremeni boravak, ona ima pravo i na pristup tržištu rada pod

²⁴⁹ Član 7. Pravilnika.

²⁵⁰ Član 8. Pravilnika.

²⁵¹ Član 9. Pravilnika.

²⁵² Član 10. Pravilnika.

²⁵³ Član 11. Pravilnika.

²⁵⁴ Član 12. Pravilnika.

uvjetima koji se primjenjuju prema strancu i pristup profesionalnoj obuci i edukaciji. Dijete koje ima odobren privremeni boravak ima i pravo na pristup obrazovanju.²⁵⁵ Pravilnikom je propisan i postupak repatrijacije.²⁵⁶ Također, Pravilnikom je posebno propisan i postupak zaštite djece žrtava trgovine ljudima. **Djeca imaju pravo na specijalni tretman i zaštitu** koji podrazumijeva osiguranje smještaja na sigurno mjesto, poštivanje mišljenja djeteta, pravo na povjerljivost i diskreciju, pravo na informaciju, efikasno vođenje postupka, procjenu pojedinačnog slučaja, pronalaženje i primjenu trajnog rješenja, uz poštivanje najboljeg interesa djeteta.²⁵⁷ Pravilnik predviđa potpisivanje protokola o saradnji između Ministarstva sigurnosti i nevladinih organizacija o korištenju njihovih kapaciteta kao skloništa za smještaj i zbrinjavanje žrtava trgovine ljudima ali i osiguranja pomoći žrtvi.²⁵⁸

Kada **postoji sumnja ili saznanje da je domaći državljanin žrtva trgovine ljudima**, Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine propisuju dužnost bilo koje institucije ili ovlaštene organizacije, fizičke ili pravne osobe da o tome bez odlaganja obavijeste SIPA-u i Tužiteljstvo BiH. Obavijest o tome može se dostaviti i nadležnim entitetskim tužiteljstvima i policiji i u Brčko Distriktu BiH. Osim toga, punoljetna osoba ili dijete mogu sami zatražiti pomoć i identificirati se kao žrtva ili svjedok žrtva u bilo kojoj nadležnoj instituciji ili ovlaštenoj organizaciji.²⁵⁹ Sve institucije u BiH, organizacije, pravne i fizičke osobe, koje na bilo koji način dođu u dodir sa djetetom koje je izloženo nekom od oblika eksploatacije i nasilja dužni su, bez odlaganja, dostaviti obavijest o povredi prava djeteta organu starateljstva. Ukoliko je u pitanju punoljetna žrtva i svjedok žrtva, nadležno tužiteljstvo ili policijska služba informiraju službu ili centar za socijalni rad, samo uz pristanak žrtve i svjedoka žrtve.²⁶⁰ Međutim, sve nadležne institucije i ovlaštene organizacije su o saznanju za žrtvu ili svjedoka žrtvu trgovine ljudima, bez obzira na njen pristanak, dužne obavijestiti tužiteljstvo ili policijsku službu. U postupku identifikacije žrtve od strane nadležne institucije ili ovlaštene organizacije, tokom intervjua, provjerava se saglasnost žrtve punoljetne osobe za prihvatanje zaštite dok se u slučaju identifikacije djeteta žrtve obavezno pokreće postupak njegove zaštite u saradnji sa centrom ili službom za socijalni rad, njegovim roditeljem ili starateljem. Pravila propisuju da će nadležne institucije i ovlaštene organizacije, prije obavljanja saslušanja ili intervjua, zatražiti procjenu stanja žrtve i svjedoka žrtve od zdravstvene institucije nadležne za primarnu zdravstvenu zaštitu i Centra za mentalno zdravlje. U toku krivičnog postupka, o zaštiti žrtve i svjedoka žrtve odlučuje tužiteljstvo u saradnji sa policijskom službom.²⁶¹ Pravilima se domaćim žrtvama i svjedocima žrtvama trgovine ljudima osiguravaju slijedeći oblici zaštite: fizička zaštita, zaštita privatnosti i identiteta, pravna pomoć, socijalna (obrazovanje i resocijalizacija) i zdravstvena zaštita, posebna zaštita djece i zaštita ugroženih kategorija kao i osiguranje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtvi.²⁶² Mjere pojačane fizičke zaštite

²⁵⁵ Član 14-17. Pravilnika.

²⁵⁶ Član 18. Pravilnika.

²⁵⁷ Član 2. tačka f) i član 19-21. Pravilnika.

²⁵⁸ Član 9. i 14. Pravilnika.

²⁵⁹ Član 4. Pravila.

²⁶⁰ Član 5. Pravila.

²⁶¹ Član 7. Pravila.

²⁶² Član 8. Pravila.

procjenjuje i odobrava nadležni tužitelj u saradnji s osobljem koje zbrinjava žrtvu i svjedoka žrtvu, a u situaciji nepokretanja krivičnog postupka, postupak zaštite odobrava i pokreće služba ili centar za socijalnu zaštitu koji mogu pomoć zatražiti od nadležne policijske službe.²⁶³ Žrtvama i žrtvama svjedocima nadležne institucije i ovlaštene organizacije dužne su pružiti informacije o relevantnim sudskim i upravnim postupcima i osigurati pravnu pomoć.²⁶⁴ Nadležne institucije za socijalnu zaštitu dužne su žrtvama i svjedocima žrtvama osigurati zaštitno zbrinjavanje i stanovanje, novčanu pomoć, savjetodavno-terapijski rad i stručnu pomoć u smislu uključivanja u program resocijalizacije.²⁶⁵ Zdravstvene službe entiteta i Brčko Distrikta BiH provode zdravstvenu zaštitu žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima²⁶⁶ a žrtve i žrtve svjedoci mogu biti uključeni u programe odvikavanja odnosno liječenja ovisnosti²⁶⁷. Mjere zaštite djece dužan je po službenoj dužnosti preduzimati organ starateljstva na osnovu neposrednog saznanja ili obavijesti o povredi djetetovog prava.²⁶⁸ Sve navedene mjere zaštite planiraju se i provode u saradnji s nadležnom službom ili centrom za socijalni rad i uz dobrovoljni pristanak žrtve i svjedoka žrtve trgovine ljudima, a kad su u pitanju djeca, u saradnji sa roditeljima-porodicom, starateljem i nadležnom službom ili centrom za socijalni rad. Tužiteljstvo i policija imaju obavezu osigurati fizičku zaštitu žrtava i svjedoka, te im pružiti obavijesti o sudskim i upravnim postupcima kako bi im bilo omogućeno da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka. Centar ili služba za socijalni rad, u slučaju potrebe za smještajem žrtava i svjedoka žrtava, osigurava im adekvatan smještaj u okviru skloništa odnosno sigurne kuće, smještaja u drugu porodicu odnosno u hraniteljsku porodicu ako je riječ o maloljetniku, smještaja u ustanovu socijalne i dječje zaštite ili u stambene objekte za socijalno ugrožene. Također, centar ili služba za socijalni rad može zatražiti besplatnu pravnu pomoć za žrtve ili svjedoke žrtve od ovlaštene organizacije za pružanje besplatne pravne pomoći. U cilju osposobljavanja za dalji život i rad žrtava i svjedoka žrtava, centar ili služba za socijalni rad tražit će trajno rješenje planiranjem i provođenjem individualnog programa resocijalizacije u skladu s potrebama žrtve ili svjedoka žrtve.²⁶⁹ I Pravila predviđaju potpisivanje protokola o saradnji između Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i nevladinih organizacija o njihovom učešću u zbrinjavanju i pojedinim oblicima zaštite žrtava trgovine ljudima. Zbog toga što za identifikaciju žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima čini odgovornim brojne institucije i organizacije, Pravila propisuje da su one obavezne međusobno razmjenjivati informacije o žrtvama²⁷⁰ i primjenjivati multidisciplinarni pristup koji podrazumijeva njihovu međusobnu saradnju u svim fazama postupka radi pronalaženja najboljih rješenja za žrtve²⁷¹.

S obzirom da suprotstavljanje trgovini ljudima i zaštita njenih žrtava pretpostavlja učešće brojnih aktera, vladinih i nevladinih, stvorene su i strukture za njihovu saradnju i koordinaciju.

²⁶³ Član 10. Pravila.

²⁶⁴ Član 11. Pravila.

²⁶⁵ Član 12. Pravila.

²⁶⁶ Član 13. Pravila.

²⁶⁷ Član 14. Pravila.

²⁶⁸ Član 15. Pravila.

²⁶⁹ Član 17. Pravila.

²⁷⁰ Član 5. Pravila.

²⁷¹ Član 3. Pravila.

III.2. Udarne grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane ilegalne imigracije

Odlukom Vijeća ministara BiH od 30.10.2003. godine formirana je **Udarne grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije**²⁷² (u daljem tekstu: Udarne grupa).

Udarne grupa je formirana u cilju uspostavljanja i unaprjeđenja saradnje i koordinacije rada na najvišem mogućem nivou između državnih i entitetskih organa kao i organa Brčko Distrikta BiH i to: Tužiteljstva BiH, Federalnog tužiteljstva Federacije Bosne i Hercegovine, Republičkog javnog tužilaštva Republike Srpske, Javnog tužiteljstva Brčko Distrikta BiH, Državne granične službe Bosne i Hercegovine, Agencije za informacije i zaštitu (SIPA), Ministarstva unutarnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Policije Brčko Distrikta BiH, Uprave za neizravno/indirektno oporezivanje BiH, Porezne uprave Federacije Bosne i Hercegovine i Porezne uprave Republike Srpske kao i drugih državnih i entitetskih organa i organa Brčko Distrikta BiH. U sastav Udarne grupe ulazi najviše do dva predstavnika ovih organa.

U radu Udarne grupe sudjeluju i po jedan predstavnik Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva civilnih poslova, Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije, Interpola, Nacionalne tačke prvog dodira i oficira za vezu BiH pri SECI centru (od oktobra 2011. SELEC) u Bukureštu²⁷³ i to u slučajevima kada Udarne grupa razmatra pitanja iz nadležnosti ovih ministarstava ili kada joj treba pružiti određenu pomoć posebno na međunarodnom nivou.

Udarne grupa radi pod direktnom nadležnošću Glavnog tužitelja Tužiteljstva BiH koji je i njen zvanični rukovodilac.

Osnovna nadležnost Udarne grupe je obezbjeđenje saradnje i koordinacije rada između nadležnih organa koji učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima te provođenje istraživanja u cilju suzbijanja trgovine ljudima i vezane ilegalne imigracije u BiH. U tom cilju **ona može obrazovati operative istražne timove** koji će neposredno saradivati u istraživanju pojedinih slučajeva trgovine ljudima sa mjesno i stvarno nadležnim organima BiH, entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Osim toga, Udarne grupa je **nadležna za prikupljanje podataka i informacija o svim otkrivenim slučajevima trgovine ljudima.**

²⁷² Službeni glasnik BiH, broj 3/04. Izmjene i dopune Odluke objavljene su u Službenom glasniku BiH, broj 103/06.

²⁷³ Više informacija o SELEC-u se može naći na <http://www.selec.org/>.

Također, Udarne grupa koordinira rad sa Državnim kordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije i drugim organima čiji predstavnici mogu sudjelovati u radu Udarne grupe kada se zahtijeva interakcija sa međunarodnim organizacijama uključenim u borbu protiv trgovine ljudima i sa nevladinim organizacijama u BiH koje se bave zaštitom žrtava trgovine ljudima.

Udarne grupa je samostalna i nezavisna u svom radu i operativnom djelovanju u skladu sa zakonima i drugim propisima BiH, FBiH, RS i Brčko Distrikta BiH, a dužna je, putem Ministarstva sigurnosti BiH, najmanje jedanput godišnje izvijestiti Vijeće ministara BiH o svom radu i stanju u borbi protiv trgovine ljudima.

Također, članovi Udarne grupe su nezavisni u svom radu i za svoj rad odgovaraju Glavnom tužitelju Tužiteljstva BiH kao i rukovoditelju operativnog istraživanja tima u čijem sastavu budu djelovali.

Sredstva za finansiranje rada Udarne grupe osiguravaju se preko Tužiteljstva BiH iz budžeta BiH.

III.3. Regionalni monitoring timovi

Regionalni monitoring timovi inicijalno su formirani u cilju sprovođenja Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine na regionalnoj razini. Uspostavljeni su, u skladu sa članom 22. stav 2. Pravila, po načelu organizacije SIPA-e, regionalni timovi za Sarajevo, Mostar, Banja Luku i Tuzlu. Pomenutom odredbom propisano je da u njihov sastav ulaze predstavnici SIPA-e, entitetskih policija i tužiteljstava, općinskih centara za socijalni rad i zdravstvenih službi kao i ovlaštenih (nevladinih) organizacija koje pripadaju ovim regijama. Ovi timovi, iz svog sastava, imenuju po jednog regionalnog koordinatora.²⁷⁴

Prema Pravilima, **osnovni zadatak regionalnih monitoring timova je, da u skladu sa individualnim potrebama svake žrtve, izrade programe zaštite i upućivanja žrtve i svjedoka žrtve.**²⁷⁵

Kako bi se olakšao rad regionalnih monitoring timova, Ministarstvo sigurnosti BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH izradili su 2011. godine **Smjernice za rad regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima** (u daljem tekstu: Smjernice). Smjernice se sastoje iz dva dijela – općih smjernica za rad timova i posebnih smjernica za organe vlasti i nevladine organizacije koje su uključene u rad regionalnih monitoring timova.

Iz dijela Smjernica koji se odnose na rad regionalnih monitoring timova proizilazi da je njihova svrha **jačanje funkcionalnih veza između organa vlasti i nevladinih**

²⁷⁴ Član 22. stav 3. Pravila.

²⁷⁵ Član 22. stav 4. Pravila.

organizacija koje djeluju na lokalnoj i regionalnoj razini, a koji sudjeluju u aktivnostima suprotstavljanja trgovini ljudima. Oni bi trebali da doprinesu efikasnoj borbi protiv trgovine ljudima prikupljanjem i analiziranjem informacija o trendovima trgovine ljudima na odnosnim područjima i vršenjem procjene adekvatnosti pravnog i institucionalnog okvira za suprotstavljanje trgovini ljudima, razvijanjem kapaciteta institucija i organizacija uključenih u borbu protiv trgovine ljudima, provođenjem preventivnih aktivnosti usmjerenih na smanjenje viktimizacije i reviktimizacije žrtava, te planiranjem i koordiniranjem aktivnosti u kreiranju individualnih programa rehabilitacije, reintegracije i resocijalizacije identificiranih potencijalnih žrtava trgovine ljudima kao i zajedničke provedbe tih programa.

Prema tome, njihova uloga je proširena u odnosu na član 22. stav 2. Pravila. To je učinjeno u skladu sa Operativnim planom za provođenje Državnog akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u BiH 2008-2012., koji je, u okviru postavljenog cilja poboljšanja institucionalne koordinacije, utvrdio obavezu uspostave regionalnih radnih grupa sa ciljem koordiniranja, monitoringa i provođenja aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima na lokalnom nivou. U skladu sa proširenjem zaduženja, proširen je i sastav regionalnih monitoring timova tako da su u njihov rad uključeni: sa nivoa BiH - predstavnici Ministarstva sigurnosti, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstva pravde, Ministarstva civilnih poslova, Agencije za ravnopravnost polova, Tužiteljstva BiH, Državne agencije za istrage i zaštitu, Granične policije, Službe za poslove sa strancima; sa nivoa entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH – predstavnici entitetskih i kantonalnih tužiteljstava i tužiteljstva Brčko Distrikta BiH, entitetskih ministarstava pravde, entitetskih i kantonalnih ministarstava unutarnjih poslova i Policije Brčko Distrikta, entitetskih i kantonalnih ministarstava nadležnih za rad i socijalnu politiku, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje; sa nivoa općina – predstavnici centara i službi za socijalni rad, te predstavnici nevladinih organizacija koje su uključene u preventivne aktivnosti i u pružanje direktne asistencije žrtvama i svjedocima žrtvama trgovine ljudima.

Regionalni monitoring timovi se sastaju u užem i širem sastavu. Širi sastav čine predstavnici svih institucija i ovlaštenih organizacija koje sudjeluju u borbi protiv trgovine ljudima na području koje pokriva tim. Uži sastav čine predstavnici regionalne kancelarije SIPA-e, Granične policije, Službe za poslove sa strancima, entitetskog ministarstva unutarnjih poslova, nadležnog tužiteljstva, nadležnih ministarstava rada i socijalne politike i/ili centara za socijalni rad, obrazovanja, zdravstva i nevladinog sektora.

Regionalne monitoring timove koordinira predstavnik Ministarstva sigurnosti BiH iz Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima u saradnji sa predstavnikom regionalnog ureda SIPA-e.

Osim uputa koje se odnose na način rada samih regionalnih monitoring timova, Smjernice sadrže i upute o načinu postupanja pojedinih institucija i ovlaštenih organizacija, čiji predstavnici ulaze u njihov sastav, pri otkrivanju i prijavljivanju slučajeva trgovine ljudima, planiranju i provedbi mjera zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima, razmjeni informacija i međusobnoj saradnji.

III.4. Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima

Vijeće ministara BiH je 17.07.2003. godine donijelo Odluku o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini i uspostavljanju funkcije **državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu**²⁷⁶. Njome je, radi provođenja zajedničke politike i procedura nadležnih organa u BiH u oblasti sprečavanja trgovine ljudima i ilegalne imigracije i koordinacije aktivnosti koje su utvrđene zakonima BiH a u nadležnosti su različitih institucija BiH, uspostavljena funkcija državnog koordinatora za BiH. Državnog koordinatora imenuje Vijeće ministara BiH na period od četiri godine, a na prijedlog Ministra sigurnosti BiH.

Radi ostvarenja tog cilja, Državni koordinator je **zadužen za koordinaciju aktivnosti u vezi sa trgovinom ljudima sa relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama i organizacijama**, kao i za **usmjeravanje aktivnosti i uspostavljanje kontakata sa ostalim ministarstvima na nivou Bosne i Hercegovine i entiteta, a, po potrebi, i sa lokalnim organima**. Osim toga, Državni koordinator inicira aktivnosti na prikupljanju relevantnih informacija za pripremu izvještaja za Bosnu i Hercegovinu i praćenje realizacije Akcionog plana za sprečavanje trgovine ljudima u BiH.

Državni koordinator je dužan svakog mjeseca održavati sastanke sa ovim imenovanim službenicima za koordinaciju. U saradnji s njima, Državni koordinator je naročito zadužen za: predlaganje mjera Ministru sigurnosti u vezi sa sprečavanjem trgovine ljudima i ilegalne imigracije; pripremu, praćenje i provođenje Akcionog plana za sprečavanje trgovine ljudima u BiH; kontinuirano izvještavanje, putem Ministarstva sigurnosti BiH, Vijeća ministara BiH o stanju u oblasti trgovine ljudima i ilegalne imigracije; pripremu godišnjih izvještaja i informacija i finansijskog plana za realizaciju planiranih aktivnosti; usaglašavanje programa i projekata kojima se realizuju ciljevi utvrđeni Akcionim planom za sprečavanje trgovine ljudima u BiH; te organizovanje i održavanje, svaka tri mjeseca, nacionalnih referalnih sastanaka sa svim domaćim i međunarodnim organizacijama i institucijama koje su uključene u aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH.

Osim navedenog, prema Odluci o usvajanju Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine²⁷⁷, koju je donijelo Vijeće ministara BiH dana 5.07.2007. godine, Državni koordinator, u saradnji s koordinatorima koji su imenovani od strane pomenutih ministarstava, **prati primjenu Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine**, te provodi i koordinira aktivnosti utvrđene Pravilima.

Ured Državnog koordinatora djeluje u okviru Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima, koji je organizaciona jedinica Sektora za međunarodnu saradnju i evropske integracije Ministarstva sigurnosti BiH.

²⁷⁶ Službeni glasnik BiH, broj 24/03. Izmjene i dopune Odluke objavljene su u Službenom glasniku BiH, broj 37/2004.

²⁷⁷ Službeni glasnik BiH, broj 66/2007.

III.5. Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i Akcioni plan 2013-2015

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 26.03.2013. godine usvojilo **Strategiju i Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini (2013-2015)**.

Uz konstataciju da je trgovina ljudima kriminalna pojava, ali ujedno i teško kršenje ljudskih prava garantiranih međunarodnim i domaćim pravom, u Strategiji su izričito navedeni **vodeći principi u njenom kreiranju i provođenju aktivnosti na suprotstavljanju trgovini ljudima**: poštivanje ljudskih prava, učešće i odgovornost vlasti, interdisciplinarni i multisektorski pristup, nediskriminacija, uključivanje šire društvene zajednice, održivost, međunarodna i regionalna saradnja, zaštita i poštivanje prava djece i rodno specifičan pristup.

U Strategiji je data sažeta analiza trenutne situacije u pogledu trgovine ljudima u BiH. Istaknuto je da statistički podaci, koji se odnose na period 2006.-2011. godina, pokazuju trend smanjenja registriranog broja učinitelja i žrtava. Međutim, ukazano je i na nedostatnost tih podataka za utvrđivanje stvarnog stanja zbog fenomenoloških promjena u oblicima trgovine ljudima, usljed kojih je sve teže otkriti slučajeve trgovine ljudima. Konstatirano je da je sve veći broj domaćih žrtava trgovine ljudima, naročito djece, a da se sama trgovina ljudima izmješta sa javno dostupnih mjesta u privatne prostore. Stoga je naglašena neophodnost proaktivnog djelovanje nadležnih organa ali i nevladinih institucija u otkrivanju trgovine ljudima, njihove edukacije kako bi se osposobili za uspješno suprotstavljanje trgovini ljudima, ali i akcije na širem društvenom planu kako bi se razvila opća sposobnost društva u prepoznavanju trgovine ljudima.

Nakon što je izvršena analiza implementacije Državnog akcionog plana za 2008-2012. godinu, u Strategiji su razrađeni strateški ciljevi za period 2013-2015. godina (Podrška, Prevencija, Procesuiranje, Proaktivna zaštita, Partnerstvo) i veoma brojne pripadajuće mjere.

Kao **strateški cilj A** označena je – **Podrška** i podrazumijeva organiziranje održivog sistema podrške u tretiranju problematike trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini putem različitih sistemski usmjerenih aktivnosti od kojih su najvažnije: unapređenje institucionalnih okvira i koordinacije, izgradnja kapaciteta, osiguranje potrebnih finansijskih sredstava i provođenje kontinuiranog procesa praćenja i evaluacije provedbe Strategije.

Kao **strateški cilj B** označena je – **Prevencija** i podrazumijeva stvaranje uvjeta za pravilnu reakciju organa formalne socijalne kontrole na osnaživanju društveno prihvatljivih ponašanja i razvijanje sistema ranog upozoravanja na slučajeve trgovine ljudima. U okviru ovog strateškog cilja predviđeno je provođenje kampanja u cilju podizanja svijesti građana o trgovini ljudima i smanjenja potražnje za uslugama žrtava trgovine ljudima, iniciranje proaktivnih metoda otkrivanja slučajeva nezakonite trgovine ljudskim organima, prevencija prisilnog prosjačenja i prisilnog rada kao sastavnog dijala

kriminalnih aktivnosti i iniciranje efikasne obuke za organe „prve instance“ (granična policija, služba za odnose sa strancima, policija, inspekcije, socijalni radnici, pedagozi i psiholozi u školama, zdravstveni radnici, tužitelji, sudije) u odgovoru na trgovinu ljudima.

Kao **strateški cilj C** označeno je – **Procesuiranje** i podrazumijeva unapređenje sistema otkrivanja, razjašnjavanja, dokazivanja i krivičnog gonjenja, kako se navodi u Strategiji, u konvencionalnim i nekonvencionalnim oblicima trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. U okviru ovog strateškog cilja je i harmoniziranje pozitivnog krivičnog i srodnog zakonodavstva u BiH u pogledu trgovine ljudima, unapređenje prakse prepoznavanja slučajeva trgovine ljudima i, kako se navodi u Strategiji - neutralisanje prakse krivičnog gonjenja počinioca po drugim krivičnim osnovama, unapređenje saradnje sa nadležnim službama u zemljama okruženja i drugim međunarodnim organizacijama u cilju suzbijanja svih vidova trgovine ljudima, inoviranje prakse procesuiranja slučajeva korištenja usluga žrtava trgovine ljudima, unapređivanje prakse otkrivanja i procesuiranja slučajeva radne eksploatacije, slučajeva „dislociranja“ trgovine ljudima iz ugostiteljskih i drugih javnih objekata u privatne prostore, saučesništva i korupcije povezanih sa trgovinom ljudima, te intenziviranje primjene instituta oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom trgovine ljudima uz ekstenzivnu primjenu instituta „proširenog oduzimanja imovinske koristi“ i unapređenje sistema otkrivanja, oduzimanja i upravljanja oduzetom imovinskom koristi iz ovih krivičnih djela.

Kao **strateški cilj D** označena je - **Proaktivna zaštita** i podrazumijeva osiguranje održivih i efikasnih programa zaštite svjedoka u slučajevima trgovine ljudima, osiguranje efikasnog prepoznavanja i reagiranja u slučajevima ugovorenih brakova, kućnog ropstva i prodaje djece, kontinuirani rad na osiguranju što humanijeg i dostojanstvenijeg povratka domaćih žrtava trgovine ljudima u BiH i stranih žrtava u zemlje uobičajenog boravka, osiguranje regulacije audio-vizuelnih sadržaja na TV-u i radiju, kao i u printanim medijima u kojima se šalju poruke koje omogućavaju „nuđenje seksualnih usluga“ i druge oblike eksploatacije, osiguranje efikasnih mehanizama zaštite od dječje pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja, te zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija, razvijanje standarda pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima u domenu osiguranja pravne pomoći, smještaja, psiho-socijalne zaštite, medicinske skrbi, obrazovanja, obuke za posao, pronalaženja posla kao i reintegracija žrtava trgovine ljudima putem stvaranja mehanizma za rješavanje pitanja stanovanja, obrazovanja, zapošljavanja i ostvarivanja zdravstvene i socijalne zaštite, rješavanja statusnih pitanja i dobivanja neophodnih dokumenata za žrtve trgovine ljudima.

Kao **strateški cilj E** označeno je – **Partnerstvo** i podrazumijeva poboljšanje saradnje između nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija na svim nivoima vlasti u cilju efikasnijeg suprotstavljanja različitim oblicima trgovine ljudima u BiH. U okviru ovog strateškog cilja predviđeno je poboljšanje koordinacije nadležnih službi za provođenje zakona iz oblasti trgovine ljudima kako bi se smanjili paralelizmi u provođenju istrage, unapređenje sistema razmjene operativnih podataka, poboljšanje sistema identifikacije žrtava na graničnim prijelazima, poboljšanje prakse inkluzije

organizacija civilnog društva tokom pružanja asistencije žrtvama trgovine ljudima, te unapređenje starteške saradnje sa međunarodnim partnerima.

Za svaki od navedenih strateških ciljeva i pripadajućih mjera u Akcionom planu su navedene aktivnosti, njihovi nositelji i saradnici nositelja, rok za njihovu realizaciju i izvor finansijskih sredstava.

Formulirani i razrađeni strateški ciljevi i brojne mjere za njihovu realizaciju kao i veoma razgranata mreža nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija uključenih u suprotstavljanje trgovini ljudima, te stvoreni mehanizmi njihove koordinacije čine zadovoljavajuće definiran, ali vrlo složeni, instutucionalni i politički okvir za borbu protiv trgovine ljudima u BiH.

**TRGOVINA LJUDIMA
PRAKTIKUM ZA EDUKATORE**

SADRŽAJ

1. Planiranje i implementacija obuke	3
1.1. Karakteristike uspješne obuke.....	3
1.2. Trening ciklus	3
1.3. Identificiranje potreba učesnika.....	3
1.4. Definiranje ciljeva obuke.....	4
1.5. Planiranje obuke.....	5
1.6. Evaluacija obuke.....	6
2. Iskustveno učenje i principi učenja odraslih	6
2.1. Šta je iskustveno učenje i zbog čega je važno?.....	6
2.2. Iskustveno učenje nasuprot konvencionalnom predavanju.....	7
2.3. Uloga trenera u iskustvenom učenju	7
2.4. Principi učenja odraslih.....	8
3. Interaktivne metode i tehnike obuke	10
3.1. Predavanje.....	10
3.2. Predavanje uz diskusiju	12
3.3. Prezentacija.....	12
3.4. Simulacija kroz igranje uloga (<i>roleplay</i>).....	13
3.5. Učenje kroz saradnju – grupni rad.....	14
3.6. Iznošenje ideja (<i>brainstorming</i>).....	14
3.7. Rješavanje problema.....	15
3.8. Analiza slučaja.....	16
3.9. Multimedijalna pomagala.....	17
3.10. Simulacije.....	17
3.11. Simulacija suđenja (<i>moot court</i>).....	18
4. Plan obuke	20
4.1. Prijedlog planova sesija obuke.....	20
5. Anex	
5.1. Anex 1: Praktični rad 1	26
5.2. Anex 2: Praktični rad 2	27
5.3. Anex 3: Praktični rad 3	28
5.4. Anex 4: Praktični rad 4.....	29
5.5. Anex 5: Praktični rad 5	31

1. Planiranje i implementacija obuke

1.1. Karakteristike uspješne obuke

Obuka predstavlja organiziranu aktivnost sa ciljem prenosa informacija ili instrukcija radi poboljšanja izvršenja radnih aktivnosti ili pomoći prilikom sticanja neophodnih kvalifikacija, znanja ili vještina.

Obuka podrazumijeva podučavanje i razvoj vještina i znanja vezanih za stručne kompetencije. Cilj obuke podrazumijeva razvoj i jačanje mogućnosti, kapaciteta, produktivnosti ili obavljanja radnih zadataka polaznika.

Ključne karakteristike koje vode do uspješne implementacije obuke su:

- razumijevanje potreba polaznika u oblasti u kojoj ih se podučava
- kreiranje prostora i atmosfere za usvajanje znanja i vještina
- komuniciranje poštovanja sa polaznicima, i podsticanje istog među njima
- pristup kvalitetno osmišljenom treningu koji se može jednostavno prilagoditi na osnovu identificiranih potreba
- trener koji je upoznat sa temom, i što je značajnije – trener koji je vješt u oblasti izvođenja obuke
- trener koji poznaje principe iskustvenog učenja i usvajanja znanja odraslih.

1.2. Trening ciklus

Da bi obuka bila uspješna potrebno je ispoštovati sve segmente trening ciklusa, a to su:

Faza 1: Identificiranje potreba polaznika

Faza 2: Definiranje ciljeva obuke na osnovu Faze 1

Faza 3: Planiranje i dizajn obuke na osnovu Faze 1 i Faze 2

Faza 4: Izvedba obuke

Faza 5: Procjena obuke

1.3. Identificiranje potreba polaznika obuke

Analiza potreba je prvi korak u procesu planiranja obuke te uključuje identificiranje potreba učesnika za razvojem vještina i znanja koje će poboljšati njihovu radnu učinkovitost. Sve faze unutar trening ciklusa su važne, međutim, ako se ne identificiraju potrebe polaznika, ili ako se one ne uzmu u obzir prilikom planiranja ili izvedbe, u tom slučaju je moguće da ne ispunite ciljeve obuke.

Prilikom pripreme i izvedbe obuke vrlo je važno imati uvid u potrebe polaznika kako biste prilagodili sadržaj i vježbe radi postizanja maksimalnog učinka i usvajanja znanja. Centar za edukaciju sudija i tužilaca treba da identifikuje potrebe polaznika „Obuke sudija i tužilaca u primjeni krivičnog zakonodavstva na trgovinu ljudima“, te je u tom slučaju neophodno imati ove podatke prilikom pripreme treninga. Na osnovu podataka iz izvršene analize potreba neophodno je identificirati ciljeve obuke i sadržaj kojeg predstavljate tokom obuke.

Podaci iz analize potreba se koriste za:

- **Definiranje ciljeva obuke:** Koji je svukupni cilj obuke? Šta se očekuje kao rezultat održane obuke?
- **Identificiranje potreba i prioriteta vezanih za sadržaj:** Koje oblasti su ključne da se obrade prilikom obuke? Koji pristup i materijali će se koristiti u procesu?
- **Odabir metoda:** Koje metode su najprikladnije za izvedbu obuke?
- **Evaluaciju obuke:** definiranje ključnih parametara koji će se koristiti za procjenu učinkovitosti izvedene obuke.

Potrebe polaznika obuke se mogu podijeliti u tri vrste:

- one koje možete sami predvidjeti
- one koje proizilaze iz analize potreba
- one koje se utvrde tokom treninga

Sve tri vrste su važne prilikom pripreme i izvedbe obuke. Predviđanje potreba na osnovu iskustva i poznavanja materije i sadržaja je ključno. Ali svakako je neophodno uzeti u obzir individualne potrebe polaznika kako bi usmjerili sadržaj i metode obuke. Vrlo je vjerovatno da se tokom treninga pokažu i druge potrebe koje polaznici identificiraju, a koje nisu predviđene potrebe. U tom slučaju važno je ostaviti prostora za razmjenu iskustva, razgovor i pronalazak zajedničkog rješenja.

1.4. Definiranje ciljeva obuke

Nakon detaljne analize potreba, sljedeći korak je odrediti cilj obuke i ciljeve koji se odnose na to šta se očekuje od polaznika da usvoje kao rezultat obuke. Kako bi osigurali uspjeh obuke potrebno je da vam je sasvim jasno šta želite postići i koji vam je glavni cilj. Šta želite da polaznici usvoje kao rezultat pohađanja obuke? Uvid u glavni cilj pomaže vam da odaberete sadržaj, eliminirate ono što nije neophodno, usmjerite razgovor na važne teme i istaknete relevantan sadržaj. Jasni ciljevi obuke pomažu da se fokusirate na bitno, te da implementirate obuku koja je fokusirana i efektna.

CILJ Obuke sudija i tužilaca u primjeni krivičnog zakonodavstva na trgovinu ljudima: Efikasnije prepoznavanje krivičnog djela trgovine ljudima od strane sudija i tužilaca.

CILJEVI (šta se očekuje da polaznici usvoje kao rezultat treninga):

- upoznavanje sa pojmom trgovine ljudima
- upoznavanje sa međunarodnim normama i standardima trgovine ljudima: Protokol Ujedinjenih Naroda (Protokol UN), Konvencija Vijeća Evrope (Konvencija VE), Direktiva Evropske Unije (Direktiva EU)
- upoznavanje sa pravnim okvirom za borbu protiv trgovine ljudima u BiH
- upoznavanje sa radnjama učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima
- upoznavanje sa dokazivanjem slučajeva trgovine ljudima
- upoznavanje sa zaštitom prava optuženih
- upoznavanje sa pravima žrtava krivičnog djela trgovine ljudima i nacionalnim referalnim mehanizmom
- praktična primjena znanja kroz analizu slučajeva trgovine ljudima.

1.5. Planiranje obuke

Priprema i planiranje obuke je važan segment i od pripreme zavisi da li će obuka biti uspješna ili ne. Prilikom pripreme sesija i obuke potrebno je znati sljedeće:

- Ko su polaznici i koliko će ih prisustvovati na obuci?

Najveći dio interaktivnih trening kurseva čine diskusije i vježbe. Što je veći broj učesnika, provest će se više vremena tokom svake diskusije ili aktivnosti. Ako imate previše polaznika nećete uspjeti obuhvatiti cijeli sadržaj. Iskustva pokazuju da je grupa od 6 do 12 polaznika idealna za ovakve obuke.

Potrebno je da imate dovoljno učesnika za grupni rad i za učešće u diskusijama kako bi se kreirala prilika za razmjenu iskustava. Ukoliko imate više od 12 učesnika mogućnost za interakciju je znatno manja.

- Šta je potrebno da usvoje/nauče (analiza potreba)?
- Šta i koliko toga već znaju (analiza potreba)?

Potrebno je da znate koliko su polaznici obuke upoznati sa sadržajem i koliko imaju iskustva u oblasti. To vam pomaže da odaberete adekvatan sadržaj za obuku, ispustite suvišne dijelove i da se fokusirate na one dijelove koji su najznačajniji za polaznike.

- Gdje će se održati obuka?
- Koji su ciljevi obuke?

- Šta vam je potrebno da održite trening?

Kao treneri, važno je da pripremite prostor u zavisnosti od toga kako ste isplanirali obuku i sesije, i potrebno je da pripremite sve što vam je neophodno za trening, kao što su radni materijali, laptop, oprema i ostalo.

Organizacija je važna. Način na koji koristite opremu i materijale je dio vašeg trenerskog rada te će vas polaznici na osnovu toga posmatrati i podsvjesno ili svjesno ocjenjivati.

- Na koji način ćete uraditi procjenu uspješnosti obuke?

1.6. Evaluacija obuke

Nakon što identifikirate potrebe polaznika i postavite jasne ciljeve potrebno je odrediti na koji će se način ocijeniti postignuće ciljeva obuke. Evaluacija obuke nije jednosmjerna aktivnost, te postoje smjernice kako i na koji način je sprovesti. Mogu se koristiti zadaci nakon kursa, upitnici, te pisane i usmene evaluacije kako bi se odredilo koliko su polaznici usvojili ili unaprijedili svoje vještine i znanje nakon kursa.

Moguće je koristiti sljedeće tipove evaluacije:

- **Procjena znanja:** koristite usmene ili pismene testove koji mogu biti u obliku pitanja sa više odgovora od čega je samo jedan odgovor tačan, ili pitanja na koja učesnici odgovaraju sa vlastitim mišljenjem o temi.
- **Procjena stava:** koristite posmatranje ili upitnike.

2. Iskustveno učenje i principi učenja odraslih

Reci mi i zaboravit ću, pokaži mi možda ću se sjetiti, uključi me i shvatit ću.

Konfučije

2.1. Šta je iskustveno učenje i zbog čega je važno?

Iskustveno učenje podrazumijeva podučavanje koje u obzir uzima potrebe svakog od pojedinačnih polaznika obuke. Pri tome je važno učesnicima predstaviti sadržaj u kontekstu, sadržaj koji je vrlo blizak stvarnim situacijama, te naglasiti šta u svakoj od tih situacija funkcionira, a šta ne. Usvajanje znanja kroz iskustvo i simulacije stvarnih

situacija pomaže učesnicima da u potpunosti shvate i usvoje sadržaj. Ukoliko se polaznicima sadržaj predstavi samo kroz usmeno predavanje, postoji mogućnost da sadržaj ostane neshvaćen i da ciljevi obuke ne budu postignuti.

Kroz iskustveno učenje, polaznik se ohrabruje da bude u potpunosti uključen kroz simulacije i praktični rad, radije nego da bude pasivni posmatrač koji apsorbira informacije. Na taj način je više vjerovatno da će shvatiti sadržaj i primijeniti stečeno iskustvo u budućnosti. Principi iskustvenog učenja podrazumijevaju da polaznik preuzme inicijativu prilikom obuke, da bude znatiželjan za različite interaktivne metode podučavanja, te da sazna šta je to što najbolje funkcioniše za njega i da na kraju procjeni svoj rad dok prolazi kroz iskustvo u stvarnom životu.

2.2. Iskustveno učenje nasuprot konvencionalnom predavanju

Tradicionalne tehnike podučavanja su pretežno u obliku predavanja sa velikim brojem učesnika. Od polaznika se većinom očekuje da pažljivo slušaju i da tako shvate sadržaj. Veliki je broj naučnih studija koje pokazuju da ovakav način podučavanja nije sasvim učinkovit, a ovo su neki od razloga:

- Proces učenja je usporen, trener mora da ponovi sadržaj nekoliko puta da bi ga polaznici u potpunosti razumjeli.
- Prilikom tradicionalnog podučavanja trener je taj koji najviše doprinosi, najviše govori i razmišlja dok učesnici pasivno slušaju. Mnoge studije pokazuju da je koncentracija kod čovjeka mnogo manja nego što je trajanje klasičnog predavanja. U takvim slučajevima, učesnici će najvjerovatnije odlutati, sanjariti ili zaostati u praćenju sadržaja, ili vrlo često izgubiti interes za predavanje.
- Tok informacija je jednosmjernan, i ide od trenera ka učesnicima. Učesnici u tom slučaju nisu ohrabreni da uče jedni od drugih, a trener nema priliku da shvati sa kojim segmentom predavanja učesnici imaju najviše poteškoća ili u kojim oblastima im je potrebna obuka.

2.3. Uloga trenera u iskustvenom učenju

Trener bi u procesu iskustvenog učenja trebao da ima ulogu fasilitatora – osobe koja promovira i ohrabruje učenje, kreira uslove za partnersko učenje sa i među polaznicima. U tom slučaju fokus obuke je na polaznicima. Ovo ne znači da se treba zapostaviti uloga

trenera prilikom objašnjavanja, usmjeravanja i organizacije, ali iskustveno učenje znači da ja učesnik odgovoran za usvajanje znanja. Od polaznika se očekuje da u potpunosti učestvuju u obuci i da prepoznaju da će usvojeno znanje biti od koristi za njih u stvarnom poslu. Dužnost trenera je pružiti mogućnosti za individualno učenje i učenje u grupi.

Postoje mnoge tehnike i metode za uspješan trening baziran na iskustvenom učenju:

- Dozvoliti polaznicima da samostalno istraže sadržaj;
- Koristiti interaktivne metode poput simulacija stvarnih suđenja ili analize slučaja. Na taj način se polaznici upoznaju sa stvarnim situacijama, analiziraju najbolje metode rješavanja slučajeva i to osigurava moguću primjenu ovako usvojenog znanja u stvarnom radu;
- Skratiti monotona predavanja i zamijeniti ih materijalima koji konstantno potiču polaznike da razmišljaju i ocjenjuju njihovo postojeće znanje;
- Potaknuti učesnike da samostalno riješe problem radije nego da pasivno slušaju.

2.4. Principi učenja odraslih

Andragogija (učenje odraslih) je teorija koja govori o načinima na koje odrasli usvajaju znanje. Fokus andragogije jeste proces učenja i zasniva se na pristupu podučavanja baziranom na rješavanju problema i kolaborativnom učenju radije nego didaktičkom, te ističe saradnju i jednakost između predavača i polaznika.

Malcolm Knowles je američki teoretičar učenja odraslih koji definira andragogiju kao „umijeće i nauku koja pomaže učenju kod odraslih“.

Šest je principa učenja odraslih koje pominje Malcolm Knowles, a to su:

1. Odrasli imaju unutarnju motivaciju, samostalni su i samousmjereni prilikom učenja
2. Odrasli u proces učenja unose životno iskustvo i znanje
3. Odrasli su usmjereni na postizanje ciljeva
4. Odrasli su usmjereni na ono što im je relevantno
5. Odrasli su praktični
6. Odrasli polaznici žele da ih se poštuje

Ovi principi govore o tome da odrasli odbijaju usvajati znanje ukoliko im se informacije, ideje ili zadaci nameću. Neophodno je da trener uspostavi „rapport“ (dobar odnos i razumijevanje radi efikasnije komunikacije) sa učesnicima te da podstakne pitanja i istraživanje sadržaja. Trener treba da pokaže interesovanje za mišljenje polaznika, da aktivno i pažljivo sluša pitanja koja postavljaju. Potrebno je polaznike potaknuti na pitanja prije nego što im se dâ odgovor ili ih se obaspe mnoštvom činjenica. Ohrabrite učesnike da sami koriste izvore informacija kao što su biblioteke, žurnali ili internet.

S obzirom da odrasli polaznici u proces učenja unose svoje iskustvo i znanje, potrebno ih je potaknuti da ih koriste prilikom rješavanja problema ili slučajeva. Osvrti i razmišljanja na određenu temu, nakon izvršenog zadatka ili riješenog problema, su vrlo važni, jer na taj način polaznici propituju svoje dotadašnje stavove i navike bazirane na životnom iskustvu, te ih se navodi na nova shvatanja o prezentiranim informacijama.

Odrasli su spremni da uče kada im je dodatno znanje potrebno kako bi bili spremni nositi se sa stvarnim poslovnim zadacima. Zadatak trenera je da podstakne spremnost učesnika da uče kroz rješavanje problema i da im podigne svijest o potrebi za usvajanjem novih znanja i vještina. Postavljajte pitanja koja podstiču razmišljanje i dodatno istraživanje.

Za odraslog učesnika vrlo je važna relevantnost sadržaja i cilj učenja. Stoga su podaci iz analize podataka i pažljiva obzervacija tokom treninga vrlo važni da bi se postigli sveukupni ciljevi treninga. Vrlo je vjerovatno da će, ukoliko odrasli polaznici ne smatraju da je prezentirani sadržaj relevantan za njih lično oni u tom slučaju izgubiti interes za prezentirani sadržaj ili čak odustati od treninga. Zadatak trenera je da identificira relevantan sadržaj za polaznike treninga te da na osnovu toga bira sadržaj koji će predstaviti tokom treninga.

Odrasli vole da sami upravljaju onim što uče, da budu aktivni učesnici u procesu učenja i da rade na onom što njih interesuje i zadovoljava njihove osobne ciljeve. Također oni žele da mogu da praktično primjene stečeno znanje i vještine na radnom mjestu.

Poštivanje svakog od polaznika tokom treninga je izuzetno važan element za uspješan trening. To podrazumijeva pokazivanje interesovanja za svakog učesnika, priznavanje bogatog iskustva kojeg polaznici nose sa sobom, te ohrabivanje iznošenja ideja i komentara u svakoj prilici.

3. Interaktivne metode i tehnike obuke

Prilikom pripreme i izvedbe obuke, postoji niz metoda koje možete koristiti kako biste prenijeli znanje i vještine polaznicima. Instrukcijska metoda (metoda podučavanja) je proces koji se koristi kako bi podučili učesnike o određenoj temi ili sadržaju. Svaka od instrukcijskih metoda ima svoju svrhu u procesu podučavanja i edukacije, te treba pažljivo promisliti i odrediti koja metoda je prikladna i relevantna u određenom kontekstu. Nije preporučljivo koristiti stalno istu instrukcijsku metodu, već se preporučuje kombinacija metoda u zavisnosti od ciljeva trening sesije.

Korištenje instrukcijskih metoda također zavisi od sveukupnog cilja i na koji način želite da vaši polaznici usvajaju znanje. Tako da je svaka od instrukcijskih metoda pogodna za određeni stil u učenju. Instrukcijske metode, koje se pominju dalje u tekstu, mogu se koristiti same ili u kombinaciji sa drugim metodama kako bi se postigli određeni ciljevi obuke.

3.1. Predavanje

Opis i ciljevi
<ul style="list-style-type: none">• Nadograditi postojeće znanje• Uvezati nove informacije sa postojećim znanjem kroz primjere i ilustracije• Detaljna priprema, pažljivi odabir tematskog redosljeda, odabir odgovarajućih pomagala i upečatljiva izvedba• Educirati učesnike na prikladnom nivou i držati zainteresiranima tokom cijelog predavanja. Pravilno uskladiti brzinu predavanja.

Upotreba

- Predavanja koristite kada je potrebno da prezentirate više tema velikom broju učesnika.
- Predavanja vam pomažu da brzo predstavite novi sadržaj, a potom da podstaknete učesnike da dodatno istražuju temu poslije predavanja.
- Predavanja su posebno korisna za učesnike kojima je tema potpuno nepoznata.
- Koristite raznovrsna pomagala prilikom predavanja kao što su *power point* prezentacije, ilustracije, video materijal, poster i itd.

Dodatne informacije:

- Jedna od najvećih mana predavanja je nemogućnost trenera da brzo razazna da li ga učesnici pažljivo prate i da li je sadržaj na pravom nivou.
- S obzirom da ova metoda većim dijelom nije interaktivna, vrlo je vjerovatno da će polaznici brzo da zaborave sadržaj ukoliko ga ne budu izučavali poslije predavanja.
- Predavanje za učesnike može brzo postati dosadno ukoliko sadržaj nije relevantan za njih.
- Predavanja nisu u potpunosti korisna za poticanje razmišljanja na višem nivou jer učesnike stavljaju u pasivan položaj.

3.2. Predavanje uz diskusiju

Opis i upotreba metode

- Metoda predavanja uz diskusiju i kratka pitanja i odgovore
- Koristi se kako bi se polaznici podstakli na učešće i aktivnost. Preporučuje se da se koristi u intervalima tokom predavanja ili na kraju predavanja.
- Podstiče polaznike da postavljaju pitanja, jer tako učesnicima sadržaj postaje jasniji.
- Pitanja i odgovore možete naizmjenično koristiti uz metodu predavanja kako bi se povećala zainteresiranost polaznika.

Kada je nije poželjno upotrijebiti

- Kad nemate dovoljno vremena za pitanja i diskusije.
- Kad zbog brojnosti grupe postoji opasnost da postavljeno pitanje ne interesira ostatak grupe pa mogu izgubiti zanimanje za ostatak predavanja.
- Kad diskusija može da se odalji od teme predavanja što može zbuniti učesnike. Ovo se najčešće dešava sa velikim grupama stoga vam je potrebno više vremena da vratite fokus predavanja.

3.3. Presentacija

Opis i upotreba metode

- Cilj prezentacija jeste brzo i efikasno podići svijesti kod učesnika o određenoj temi.
- Prilikom prezentacije ne podučavajte učesnike detaljno
- Prezentacija ne treba da traje duže od 20 minuta kako bi učesnike zainteresirali za temu i podstakli ih da je samostalno istraže.

Kada je nije poželjno koristiti

- Ne koristite ovu metodu ukoliko je potrebno da učesnici detaljno nauče sadržaj.
- Ne očekujte od učesnika da se sjete detalja prezentacije nakon određenog vremena. Očekujte samo kratkotrajne rezultate.

3.4. Simulacija kroz igranje uloga (*roleplay*)

Opis i upotreba metode

- Prilikom simulacije kroz igranje uloga učesnici moraju da razmišljaju i donose odluke u trenutku, da „odglume“ situaciju i povežu je sa prethodnim iskustvom ili sa trenutno usvojenim sadržajem.
- Ova metoda znatno podstiče proces učenja jer se kroz ovakvo iskustvo bolje pamti i usvaja praktično znanje.
- Vrlo korisna metoda za podizanje svijesti.
- Koristite ovu metodu kada želite da podstaknete diskusiju i ohrabrite učesnike da podijele svoja iskustva.
- Ova metoda omogućava direktan fokus na stvarne situacije i probleme.
- Simulacije kroz igranje uloga su vrlo podsticajne za učesnike. Kada polaznici jednom izvedu simulaciju postanu puni samopouzdanja da urade zadatak u stvarnim situacijama.

Preporuke

Neki polaznici ne vole učestvovati u simulacijama kroz igranje uloga, najčešće zbog toga što se ne žele naći u nepoznatoj situaciji, ili ne vole javno prezentirati. U takvim situacijama je preporučljivo zadati zadatak za rad u grupi ili u paru.

3.5. Učenje kroz saradnju – grupni rad

Opis i upotreba metode
<ul style="list-style-type: none">• Uključuje grupne diskusije i vježbe.• Koristite je kako bi ohrabрили razmjenu iskustava, mišljenja i ideja među učesnicima i podstakli učesnike da pomažu jedni drugima prilikom rješavanja zadataka.

Preporuke
Neki učesnici su prirodno sramežljivi i neće učestvovati u potpunosti. Ako koristite ovu metodu potrebno je podstaći učešće svih učesnika kroz monitoring grupa i postavljanje pitanja.

3.6. Iznošenje ideja (*brainstorming*)

Opis i upotreba metode
<ul style="list-style-type: none">• Iznošenje ideja ili <i>brainstorming</i> je grupni rad prilikom kog učesnici nude ideje kako bi riješili određenu situaciju ili problem, a trener ih obično zapisuje na <i>flip-chart</i> ili na tablu.• Ideje se spontano generišu, diskutuju i procjenjuju kako bi se pronašlo najbolje rješenje.• Uloga trenera je da vodi ovaj proces, postavi pravila i nadgleda poštivanje tih pravila.• Važno je da prilikom ovog procesa jedna individualna ideja ne dominira već je cilj da se zajedno ispita problem i postigne konsenzus.• Koristi se kako bi se podstaklo samostalno razmišljanje ili da se prikupi veći broj rješenja za određeni problem.• Koristi se kako bi svi učesnici bili uključeni u trening.• Iznošenje ideja je posebno korisno kako bi se povezale različite ideje i podstakla kreativnost.

Preporuke

Proces iznošenja ideja ne bi trebao da traje duže od 10 minuta kako bi se izbjegla dugotrajna procedura i kako se ne bi skrenuo proces sa željenog pravca.

3.7. Rješavanje problema**Opis i upotreba metode**

- Učesnicima se zadaje problem koji je potrebno riješiti istraživanjem, prikupljanjem informacija, a potom prezentirati objašnjenje ili rješenje.
- Ova metoda podstiče strateško razmišljanje i posebno je efektivna pri razvijanju kognitivnih vještina.
- Koristite ovu metodu kada učesnici već imaju određeno iskustvo i znanje o temi/zadatku.
- Prilikom prezentacije rješenja zadatka ili problema vrlo je važno dati povratne informacije učesnicima kako bi se riješile i pojasnile nedoumice.

Preporuke

S obzirom da je ovaj proces vremenski zahtjevan, potrebno je da imate dovoljno vremena za implementiranje ove metode.

3.8. Analiza slučaja

Opis i upotreba metode

- Učesnici zajedničkim radom rješavaju slučaj koji može biti zasnovan na stvarnom događaju ili namjenski osmišljen za edukaciju kako bi se podučile određene vještine. Ova metoda podstiče učesnike da usvajaju znanje kroz iskustva stečena analiziranjem stvarnog scenarija.
- Kako bi analiza slučaja bila učinkovita potrebno je uključiti pitanja koja sumiraju glavne zaključke, te ohrabrivati sve polaznike da učestvuju. Zatim, možete da predstavite rješenja koja učesnici nisu pomenuli.
- Potrebno je pažljivo pripremiti analizu slučaja i znati koja područja je potrebno obuhvatiti nakon što svaka osoba ili grupa prezentira svoju analizu.
- Analiza slučaja se može dati kao zadatak tokom trening sesije ili kao zadaća.
- Preporuka je da se ova metoda koristi kako bi se ohrabrio analitički pristup i kako bi pomogli učesnicima da vježbaju dijagnostičke vještine.
- Koristite analizu slučaja kako biste pokazali kako nešto funkcionira ili ne funkcionira u stvarnom životu.

Preporuke

- Uspješnost ove metode zavisi od kvalitete slučaja kojeg se analizira. Ponekad je izazov pronaći dobar slučaj za analizu. Preporuka je da je bolje ne koristiti loše prezentiran slučaj kako se učesnici ne bi zbunili ili da ne biste protratili vrijeme.
- Izbjegavajte slučajeve koji su previše generalni i nisu fokusirani na specifičnu temu ili situaciju.
- Hipotetički slučajevi mogu biti previše nerealni i ograničeni.
- Neki slučajevi za analizu su previše idealistički te kao takvi nepraktični u stvarnim situacijama.

3.9. Multimedijalna pomagala

Opis i upotreba metode

- Koristite video sadržaje, sadržaje sa interneta i mogućnosti učenja putem interneta kako biste učesnicima približili sadržaj i prezentirali velike količine sadržaja.
- Multimedijalna pomagala obično stimuliraju sve osjetila pa se tako materija lakše usvaja.

Preporuke

- Multimedijalna pomagala mogu lako odvratiti pozornost, te ih se stoga mora pažljivo koristiti sa fokusom na željeni cilj.
- Ovu metodu koristite samo ukoliko imate dovoljno vremena za diskusiju i osvrt nakon pređenog sadržaja.

3.10. Simulacije

Opis i upotreba metode

- Ovom metodom učesnici su stavljeni u vještačko okruženje – simulaciju koja je slična stvarnoj situaciji. Ova metoda je vrlo interaktivna, izvedba učesnika se može vrlo brzo procijeniti i na osnovu nje ocijeniti gdje je učesnicima potrebna dodatna pomoć.
- Brzina izvedbe zadatka ovisi o učesnicima te je važno da grupa sadrži učesnike različitih nivoa.
- S obzirom da su sva čula uključena usvajanje znanja je značajno i dugotrajno.

3.11. Simulacija suđenja (*moot court*)

Pod pojmom „*moot court*“ najčešće podrazumijevamo simulaciju postupka pred žalbenim vijećem drugostepenog ili trećestepenog suda. Vijeće sudija, razmatra žalbu na odluku nižeg suda. Svjedoci se ne pozivaju, niti se osporava činjenično stanje. Argumenti o pravnim pitanjima su pripremljeni i prezentiraju se. S obzirom da *moot court* ne uzima u obzir kredibilitet svjedoka, učinkovita je strategija da se učesnici fokusiraju na temeljna pravna pitanja.

Procedura za simulaciju *moot court*:

1. Odaberite slučaj i prilagodite informacije kako bi odgovarale polaznicima i temi.
2. Pročitajte, analizirajte i pojasnite činjenice iz slučaja. Polaznici u parovima razmatraju slijedeća pitanja:
 - Šta se dogodilo u ovom slučaju?
 - Ko su pravne i fizičke osobe uključene u slučaj?
 - Kako je niži sud presudio o ovom slučaju?
3. Polaznici identificiraju glavne činjenice vezane za slučaj:
 - Šta je predmet optužbe?
 - Ko su sudionici?
 - Ko su oštećeni/žrtve?
4. Odaberite neparan broj polaznika koji će biti sudije.
5. Ostale učesnike podijelite u dva tima. Jedan tim će predstavljati podnosioca žalbe. Drugi tim predstavlja drugu stranku.
6. Oba tima se sastaju i pripremaju argumente. Timovi biraju jednog ili dva predstavnika da prezentiraju argumente sudu.
7. Sudije se sastaju da diskutiraju slučaj. Pripremaju 5 pitanja za obje strane kako bi mogli donijeti odluku. Sudije biraju jednog učesnika koji je predsjednik vijeća. Predsjednik vijeća rukovodi postupkom, i poziva obje strane da prezentiraju slučaj.
8. Učesnici uzimaju u obzir sve činjenice donesene tokom suđenja. Timovi ne mogu razmatrati tačnost činjenica.
9. Sudije zauzimaju mjesta, predstavnici timova sjede ispred sudija, ostali članovi timova sjede iza svojih advokata.
10. Glavni sudija poziva strane da prezentiraju argumente ovim redom:
 - Prvo izlaganje (podnosilac žalbe)
 - Prvo izlaganje (druga strana)
 - Pobjanje argumenata (podnosilac žalbe)
 - Pobjanje argumenata (druga stranka)

Sudije mogu postaviti pitanje u bilo kom momentu.

11. Svaki tim ima od 3-5 minuta za prvo izlaganje i 2 minute za pobijanje argumenata.
12. Tokom ili nakon svakog izlaganja, sudije mogu i trebalo bi da ispituju predstavnike timova kako bi pojasnili argumente. Predstavnici timova mogu tražiti da se konsultuju sa drugim članovima tima prije nego odgovore na pitanja. Ovo vrijeme je uključeno u ukupno vrijeme određeno za izlaganje.
13. Nakon što su svi argumenti prezentirani sudije se okupljaju kako bi donijeli odluku. Ostatak učesnika može sjediti i slušati raspravu o odluci ali ne smiju pričati niti prekinuti prosuđivanje.
14. Sudije diskutuju o argumentima i glasaju o odluci. Svaki sudija treba da da obrazloženje za donesenu odluku.
15. Predsjednik vijeća sabira glasanje i objavljuje odluku suda i najubjedljivije argumente.
16. Zaključak uz raspravu svih učesnika o odluci i postupku.

4. Plan edukacije

4.1. Uvodne napomene

U ovom dijelu dat je primjer jednodnevne obuke sudija i tužilaca iz oblasti trgovine ljudima. Ovaj primjer plana obuke za ciljnu grupu ima sudije i tužioce koji nemaju iskustva u radu na predmetima koji se tiču trgovine ljudima. Navedeni plan obuke se sastoji od tri tematske sesije. Prva sesija je posvećena krivičnom okviru za borbu protiv trgovine ljudima i konstitutivnim elementima krivičnog djela trgovine ljudima. Druga se bavi procesnim specifičnostima dokazivanja krivičnog djela trgovine ljudima i zaštiti prava optuženih, dok je treća sesija posvećena pravima žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u krivičnom postupku i nacionalnom referalnom mehanizmu. U tabeli 1. prezentovan je primjer jednodnevnog plana obuke, identifikovani njegovi ciljevi i trajanje pojedinih sesija. U narednim tabelama razrađeni su planovi obuke po svakoj sesiji. Osnovni cilj ovog primjera edukacije je da posluži kao inspiracija edukatorima u planiranju i izvođenju vlastitih obuke. Budućim edukatorima se svakako savjetuje da planiranje obuke koju budu izvodili izvrše u skladu sa procjenom potreba polaznika konkretne obuke.

PRIMJER JEDNODNEVNOG PLANA EDUKACIJE

Tema obuke: Obuka sudija i tužilaca u primjeni krivičnog zakonodavstva na krivična djela trgovine ljudima

Cilj: Efikasnije prepoznavanje krivičnog djela trgovine ljudima od strane sudija i tužilaca

TEMA SESIJE	CILJEVI	TRAJANJE	MATERIJALI
<p>Krivičnopravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima i konstitutivni elementi različitih oblika krivičnog djela trgovine ljudima</p>	<ul style="list-style-type: none"> -upoznavanje sa definicijom trgovine ljudima -upoznavanje sa primjenjivim međunarodnim normama i standardima u borbi protiv trgovine ljudima -upoznavanje sa pravnim okvirom za borbu protiv trgovine ljudima u BiH -upoznavanje sa zakonskim elementima krivičnog djela trgovine ljudima 	<p>120 min.</p>	<p>-Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH</p> <p>- Praktikum za edukatore Aneks 1-5 (Praktični rad 1-5 analiza slučajeva)</p>
<p>Procesne specifičnosti dokazivanja krivičnog djela trgovine ljudima i zaštita prava optuženih</p>	<p>-upoznavanje sa specifičnostima dokazivanja slučajeva trgovine ljudima - zaštita pojedinih prava optuženih osoba</p>	<p>90 min.</p>	<p>-Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH</p>
<p>Prava žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u krivičnom postupku i nacionalni referalni mehanizam</p>	<p>-upoznavanje sa pravima žrtava krivičnog djela trgovine ljudima i nacionalnim referalnim mehanizmima</p>	<p>60 min.</p>	<p>-Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH</p> <p>-analize slučajeva (Praktični rad 1-5)</p> <p>-Video <i>The Tree Workers Case</i></p>

4.3. Prijedlog planova sesija obuke

Plan sesije 1

TEMA: Krivičnopravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima i konstitutivni elementi različitih oblika krivičnog djela trgovine ljudima

TRAJANJE: 120 min.

TEME I AKTIVNOSTI	METODE	MATERIJALI	VRIJEME
Uvod u obuku i upoznavanje sa/među polaznicima. Predstaviti se grupi, zatim pružiti priliku učesnicima da se predstave i da iznesu razloge i motivaciju za učešće na obuci. Predstaviti sve tematske cjeline obuke i dati kratak pregled i ciljeve obuke.	Kratko predavanje/prezentacija s ciljem upoznavanja učesnika i uvoda u tematske oblasti	<i>Power Point</i> slajdovi	10 min.
Pojam trgovine ljudima. Edukator prezentira pojam trgovine ljudima i daje prostor učesnicima za razmjenu mišljenja/diskusiju.	Prezentacija uz diskusiju	Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH <i>Power Point</i> slajdovi	10 min.
Primjenljive međunarodne norme i standardi o trgovini ljudima. Predavanje o primjenljivim međunarodnim standardima i normama u borbi protiv trgovine ljudima.	Predavanje/Prezentacija	Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH <i>Power Point</i> slajdovi	15 min.
Pravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u BiH. Predavanje uz diskusiju o pravnom okviru za borbu protiv trgovine ljudima u BiH (prethodno pripremiti pitanja za diskusiju)	Predavanje/Prezentacija	Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH <i>Power Point</i> slajdovi	10 min.
Značenje pojedinih elemenata krivičnog djela trgovine ljudima. Predavanje uz diskusiju.	Predavanje/prezentacija	Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH	15 min.
Analiza slučajeva Praktični rad 1-5 Učesnike podijeliti u grupe. Svaka grupa analizira jedan od slučajeva i odgovara na pitanja. (15 min.) Diskusija/analiza sa svim učesnicima. (15 min.)	Slučajevi: Aneks 1-5	Praktikum za edukatore Aneks 1-5	60 min.

Plan sesije 2

TEMA: Procesne specifičnosti dokazivanja krivičnog djela trgovine ljudima i zaštita prava optuženih

TRAJANJE: 90 min.

TEME I AKTIVNOSTI	METODE	MATERIJALI	VRIJEME
<p>Uvod u sadržaj (teme, ciljevi i kratak opis rada tokom sesije)</p> <p>Specifičnosti dokazivanja slučajeva trgovine ljudima i zaštita prava optuženih Podijeliti učesnike u 3-4 grupe i svakoj grupi dati jednu sekciju praktikuma na temu „Dokazivanje slučajeva trgovine ljudima“ i „Zaštita prava optuženih“. Učesnici u grupi iščitavaju zadate djelove praktikuma i planiraju desetominutnu prezentaciju na <i>flipchart</i> papiru. Pažljivo nadgledati grupe i usmjeravati diskusiju. Potrebno je da se učesnici fokusiraju samo na glavne dijelove sadržaja.</p>	<p>Prezentacija</p> <p>Grupni rad</p> <p>Prezentacija</p>	<p><i>Power Point</i> slajdovi</p> <p><i>Flipchart</i> papir</p> <p>Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH</p>	<p>10 min.</p> <p>35 min.</p>
<p>Prezentacije: odabrati po jednog predstavnika iz grupe koji će prezentirati sadržaj u 10 min. Nakon prezentacije slijedi grupna diskusija.</p>	<p>Prezentacije</p> <p>Diskusija</p>	<p><i>Flipchart</i> papiri sa prezentacijama koje su prethodno pripremili učesnici</p>	<p>35 min.</p>
<p>Zaključak: prezentirati glavne zaključke o temi ili odabrati jednog ili dva predstavnika iz grupe da sumiraju sesiju.</p>	<p>Prezentacija</p>		<p>10 min.</p>

Plan sesije 3

TEMA: Prava žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u krivičnom postupku i nacionalni referalni mehanizam

TRAJANJE: 60 min.

TEME I AKTIVNOSTI	METODE	MATERIJALI	VRIJEME
Uvod u sadržaj (teme, ciljevi i kratak opis rada tokom sesije)	Prezentacija	<i>Power Point</i> slajdovi	5 min.
Prava žrtava krivičnog djela trgovine ljudima Predavanje uz diskusiju o pravima žrtava krivičnog djela. Pripremiti pitanja za diskusiju.	Predavanje uz diskusiju	Praktikum: „Trgovina ljudima“, Ljiljana Filipović, mr.sc., Vrhovni sud FBiH <i>Power Point</i> slajdovi	30 min.
Video <i>The Tree Workers Case</i>: prepoznavanje učinjenja krivičnog djela trgovine ljudima Učesnicima prikazati dijelove filma radi prepoznavanja krivičnog djela trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.	Video, diskusija	Video: <i>The Tree Workers Case</i>	30 min.
Evalvacija treninga		Evalvacijski formulari	10 min.

4. Literatura

1. Ellis, M. Johnson C. 1994. *Teaching Business English*. Oxford: Oxford University Press.
2. <http://www.skillsconverged.com/>
3. <http://www2.maxwell.syr.edu/plegal/crit3/a4.html>
4. <https://en.wikipedia.org/wiki/Andragogy>

Aneks 1

Praktični rad 1

Sve je počelo prije pola godine. Na poziv prijatelja sa kojim sam već radio u Rusiji, došao sam sa još 25 radnika u Moskvu krajem jula mjeseca. Već prvog dana sam stupio u kontakt sa radnicima koji su na istom gradilištu radili oko 2 mjeseca i koji su bili prevareni. Oni su mi ispričali kako i od koga su prevareni. Nas 25 je na gradilištu u Moskvi dočekaao naš čovjek iz Beograda D.A. preko koga smo i došli na posao. On je bio naš načelnik na gradilištu koga su vodili Tadžikistanci, koje je predvodio izvjesni S. Obećan nam je posao na kvadrat, tri obroka i akontacija. Dobili smo posao koji niko nije želio da radi, užasnu hranu, smještaj pun raznih insekata po sobi i zidovima, i za dvije nedjelje akontaciju od 1000 rubalja. Kada smo zatražili dodatni novac, rekao je da još nismo zaradili ono što je uložio u nas. Vidjeli smo da ćemo i mi biti prevareni, pa smo pokušali da nađemo izlaz. Dva radnika su našli posao i otišli dok smo nas desetero stupili u kontakt sa našim D.B., rodom iz Zrenjanina, a koji živi u Rusiji. Zamolili smo D. da nas spasi od Tadžikistanca, da kod njega odradimo nekoliko dana da bi sakupili pare za put. D. je pristao na to i iz Moskve kombijem nas 10 odlazimo za Razan, dok pet radnika iz Bosne bježi na aerodrom plašeći se osвете S., gdje provode pet dana čekajući da im se pošalju pare za avionsku kartu. Ostali radnici su takođe pobjegli na gradilišta po Moskvi. U Raznu je nas 10 dočekaao D.B, naš "spasitelj", uz puno lažnih obećanja, stan, dobre dnevnice, plata na 15 dana, akontacije. Smješteni smo na vojnom gradilištu gdje smo i radili u zapuštenim barakama. Prva dva dana smo dobijali po 300 rubalja, odnosno 750 dinara za hranu. Nakon toga bi imali po 200, dalje 100 i posle dvije nedjelje, kada se totalno izgubio D.B., koji nam je iz soba pokrao pasoše da bi nam uradio prelaz, nismo dobijali ni rublju. Nekoliko dana smo živjeli samo od jabuka iz kasarne. Uz sve to nismo imali pasoše, a na gradilištu su nas tjerali da radimo da nas ne izbace iz kontejnera na ulicu. Konstantno smo preko šefova na gradilištu tražili da nam se vrate pasoši, da stupe u kontakt sa D. Dobijali smo razne informacije, da su pasoši u drugom gradu, Voronjezu, da će ih donijeti za nekoliko dana prvo K., pa poslije par dana S., pa načelnica N. To je trajalo tri nedjelje, bez pasoša i para, dok nisam poslao mejl ambasadi Srbije sa brojem telefona načelnice N. Ona se za tri dana pojavila sa pasošima ali tek kasno uveče. Prvo su nas sve iselili iz soba, pa smo ostali dužni, jer su sve pare isplatili D.B. i rekli su da kada ga pronađu, onda će i nas isplatiti. Pored svega toga načelnica N. je željela da nas svu desetericu radnika prebaci u Voronjez na njeno gradilište. Nas troje se pobunilo i za pare i za dalju agoniju, pa smo zamalo svi bili izbačeni na ulicu uz prijetnju vojnom policijom. Noć smo proveli smrzavajući se na ulazu na gradilište. Ujutru sam na račun dobio malo para od prijatelja, pa smo nas troje pobjegli za Moskvu, a sedam radnika nisu imali gdje, pa su otišli u Voronjez, u dalju agoniju, iz koje se ni dan danas nisu izvukli. Nemaju ni uredne papire ni novca. U kontaktu sam sa njima, savjetovao sam ih da traže pomoć ambasade. Ne znam šta će da urade.

Sačinjeno na osnovu članka objavljenog na:

<http://www.telegraf.rs/vesti/1255080-ispovest-srpskog-radnika-iz-rusije-kako-sam-postao-zrtva-trgovine-ljudima-foto>, pristupljeno 18.08.2015. godine

Razgovarati o tome:

- Postoje li osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima?
- Ako postoje osnovi sumnje, iz kojih podataka oni proizilaze?
- Na koja zakonska obilježja krivičnog djela trgovine ljudima upućuju podaci iz ove izjave?
- Koje je činjenice potrebno rasvijetliti tokom istrage?
- Koje radnje dokazivanja se mogu poduzeti radi dokazivanja odlučujućih činjenica?

Aneks 2

Praktični rad 2

Bilo mi je 13 godina kada me majka prodala gastarbajteru iz okoline P. Dao joj je 500 eura i boks cigareta. Odveo me je u kuću. Bila sam gladna. Odmah me je silovao. Vrištala sam, a on me je tukao. I tako, svakoga dana naredne tri godine. A onda me prodao za 600 eura, bratu od strica, a ovaj vlasniku striptiz bara u okolini B. Nisam imala dokumenta. Ne znam kako smo prešli granicu. Našla sam se u nekom ćumezu. Sve je smrdilo na alkohol i duhan. I znoj. Bila sam umorna. Vlasnik bara je imao veliki zlatan lanac i grube ruke. Pomilovao me po glavi, dao mi da jedem i upoznao me sa djevojkama. Većina su bile strankinje. Poslije sam saznala da su Moldavke i Ukrajinke. Bilo je i naših. Čudno su se osmjevale i bile su zle. Jedna mi je zaprijetila da će me ubiti ako joj „skinem“ mušteriju. Te noći silovao me vlasnik bara. Naredne večeri bila sam s trojicom muškaraca, sljedeće s petoricom. Davali su mi neko piće od koga se dugo ostaje budan. Vjerovatno i drogu. Kako je vrijeme prolazilo, nikakav bol nisam osjećala. Po danu sam spavala, uveče radila. Zaradu je uzimao vlasnik sa zlatnim lancem. Jednom me pretukao kad sam bakšiš zadržala za sebe. Tri dana sam povraćala krv. Jednog jutra probudio me urlik iz susjedne sobe. Uletjela sam i vidjela strašan prizor. Djevojka je ležala u lokvi krvi. Znala je da je prethodne noći u bar došao „neki važan klijent“, koji je tražio „posebne usluge“. Dobro je platio. Gazda nam je pripremio da će ubiti svaku od nas ako pisnemo o ovom događaju. Dvije sestre iz B. pokušale su da pobjegnu. Ali su ih brzo vratili gazdini ljudi u uniformi. Jedna sestra je popila kutiju tableta. Tada sam prvi put vidjela gazdu zabrinutog. Ubrzo su došli neki ljudi, ovog puta u bijelom. Djevojka nije umrla. Ali je poludjela. A druga sestra se zaljubila u gazdu. Bila je spremna sve da uradi za njega - da ima najviše mušterija, da nas cinkari, maltretira. A on, kad je htio da je pohvali, pozivao je kod sebe u sobu. Izlazila je sva važna, moćna. Još gora i opasnija. A onda, jedne noći, u bar je došao Lale. Imao je kovrdžavu kosu i majicu na tregere s likom Mika Džegera. Smijala sam se. Nije bio surov, kao drugi. Odabrao je baš mene iako mu je gazda nudio Moldavku „sa šipke“. U sobi je htio da

pričamo. Nisam znala o čemu. Rekao mi je da sam drugačija i da će mi pomoći da pobjegnem. Nisam znala ni gdje da bježim, ni da li to zaista želim. Iskrala sam se iz sobe. Smjestio me u prtljažnik kamiona, prekrio starim ćebetom i preveo preko granice. Dovezao me do B., dao joj 500 dinara i rekao da idem u policiju.

Sačinjeno na osnovu članka objavljenog na:

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:383044-Majka-me-prodala-za-500-evra>, pristupljeno 18.08.2015. godine

Razgovarati o tome:

- Postoje li osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima?
- Ako postoje osnovi sumnje, iz kojih podataka oni proizilaze?
- Na koja zakonska obilježja krivičnog djela trgovine ljudima upućuju podaci iz ove izjave?
- Koje je činjenice potrebno rasvijetliti tokom istrage?
- Koje radnje dokazivanja se mogu poduzeti radi dokazivanja odlučujućih činjenica?

Aneks 3

Praktični rad 3

Anina (11) majka je prostitutka. Rodila ju je u BiH. Nije znala ko je Anin otac. Bebu nije željela, ostavila ju je nakon porođaja. O Ani se počela brinuti baka.

Zapravo, nije se brinula o njoj. Zanimarivala ju je i hranila tek toliko da može preživjeti. Ali baka joj je bila jedino živo biće koje je imala na ovom svijetu pa je voljela baku. Rasla je uz nju u siromaštvu i prošnji.

S vremenom, kako je Ana odrastala, a bila je predivna curica prekrasne smeđe kose, baka je, zahvaljujući Ani, počela više zarađivati. Ljudi su voljeli Anino milo lice pa bi uvijek udijelili više novca. No nije samo prosila...

„Za nas su baka i Ana bile strankinje koje smo u Hrvatskoj zatekli u prošnji. Curica je bila gotovo nepismena, ali vrlo inteligentna i prelijepa“, svjedoče nam istražitelji, koji su baku i Anu lani uhvatili dok su prosile. Ana kao da je odahnula. Kao da je shvatila da su patnje završile. Ne zbog prosjačenja, nego zbog onoga što su psiholozi poslije otkrili vještačenjem. Više od godinu dana Anu su u Bosni i Hercegovini držali zarobljenu, izgladnjivali, tukli, silovali. Imala je manje od 10 godina. To nije rekla liječnicima. Nacrtala im je svoje patnje. Crteži su to koji, kad ih vidite, mislite da su predložak za film strave i

užasa. Baka, koju su na kraju protjerali iz Hrvatske, morala je znati što su zvijeri činili njenoj unučici. No nije reagirala.

„Ona ju je koristila za prosjačenje i samo joj je to bilo bitno. Od dražesne curice pretvarala ju je u još dražesniju samo radi svoje koristi“, kažu istražitelji.

Zločincima iz naše zemlje policija još nije ušla u trag. Baka, nažalost, nikoga nije odala. Vratila se u BiH bez svoje male curice, kako joj je lažno tepala.

Ani je Hrvatska odobrila četvrti privremeni boravak iz humanitarnih razloga.

Sačinjeno na osnovu članka objavljenog na:

<http://www.avaz.ba/clanak/181787/prica-djevojke-iz-bih-od-koje-cete-se-slediti-dnevno-sam-odradivala-50-muskaraca?url=clanak/181787/prica-djevojke-iz-bih-od-koje-cete-se-slediti-dnevno-sam-odradivala-50-muskaraca/>

pristupljeno 18.08.2015. godine

Razgovarati o tome:

- Postoje li osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima?
- Ako postoje osnovi sumnje, iz kojih podataka oni proizilaze?
- Na koja zakonska obilježja krivičnog djela trgovine ljudima upućuju podaci iz ove izjave?
- Koje je činjenice potrebno rasvijetliti tokom istrage?
- Koje radnje dokazivanja se mogu poduzeti radi dokazivanja odlučujućih činjenica?

Aneks 4

Praktični rad 4

Kad sam imala 15 godina ponovno smo se preselili, ovoga puta u Michigan. Svaki put mi je bilo sve teže pronaći prijatelje, i bila sam ljuta na potez mojih roditelja. Većina učenika u novoj školi bili su ili židovi ili irački Kaldejci te nekolicina muslimana. Ja sam bila starija od svih i oni su se međusobno poznavali otprije. Fascinirala me kaldejska kultura i što sam više učila o tome to mi je bilo zanimljivije. Htjela sam se sprijateljiti s njima jer su kao i ja katolici i jako vezani uz obitelj. Zaljubila sam se u Daniela, crne kose, tamnih očiju i prekrasnog osmijeha. Vozio je vlastiti automobil i bio moderno odjeven. Međusobna privlačnost rasla je iz dana u dan. Mogla sam osjetiti njegov pogled na sebi. Jednom

prilikom me pitao želim li prijevoz do kuće. Ushićeno sam pristala i sjela u auto, a on je odjednom skrenuo u krivu ulicu. Zaustavio se kraj velike kuće i kazao kako mora nešto uzeti te pitao hoću li s njim. Bila sam zaljubljena i nisam mislila da bi mi se moglo dogoditi nešto loše. Sjeli smo na njegov krevet i moje srce je zakucalo brzo jer sam znala da će me poljubiti. Tada je postao agresivan i ja sam odgurivala njegovo tijelo s mogeg. Molila sam ga da prestane, no on me silovao. Nikada mi nije palo na pamet reći majci što se dogodilo. Bilo me sram jer sam to dopustila. Daniel me nekoliko puta nazvao no ja sam ga ignorirala. Tada me zaustavio na školskom hodniku i rekao da mora razgovarati sa mnom. Kazao mi je da se tog dana dogodilo nešto strašno. Da je mislio da smo sami u kući, no da su nas njegovi rođaci uslikali. „Kazali su da će dati fotografije tvom tati ako isto ne učiniš njima. Pokušao sam ih odgovoriti no morat ćeš surađivati kako bi dobila nazad slike“, kazao mi je i pokazao mi fotografiju na kojoj izgleda kao da se radilo o vođenju ljubavi, a ne silovanju. „Žele se naći s tobom večeras i spavati s tobom. Napravi onako kako ti kažu i dat će ti slike. Kazali su da će nauditi tvojoj braći ako to ne učiniš“, rekao mi je. Priča se nastavila naredne dvije godine. Svaki put drugi muškarac bi me zatvorio u sobu velikih luksuznih kuća i bila bi s njima satima. Nikad nisam saznala njihova imena. Bili su to muškarci različitih godina, punih džepova i s jakim arapskim naglaskom. Nitko me nije pitao zašto sam tamo, koliko imam godina niti mogu li mi pomoći. Nikad nisam sudjelovala u činu i nikad mi nisu za to dali novac. Bila sam ropkinja koja je pokušavala dobiti natrag fotografije. Nisam znala što činiti. Svaki put kad bih ignorirala telefonski poziv, mrtva ptica ili miš bili bi mi ostavljeni u poštanskom sandučiću. Automobilom bi slijedili mog brata i mene na putu iz škole. Nakon dvije godine zlostavljanja moji su roditelji primijetili promjenu u mom ponašanju i karakteru. Ocjene u školi su bile loše pa su mi poslali školskog savjetnika. Ona je sve pripisala hormonima i teškom prilagođavanju novoj sredini. Nakon mjeseci provedenih sa savjetnicom, jedne noći osjetila sam se snažnom. Rekla sam Danielu da mi mora dati fotografije. Nastao je muk, a onda me pretukao remenom. U proljeće 1982. godine moj otac dobio je novi posao i morali smo se preseliti u Connecticut. Tek kad smo prešli granicu osjetila sam se slobodnom. Napokon sam duboko udahnula i zaspala.

Sačinjeno na osnovu članka objavljenog na:

<http://www.jutarnji.hr/zaljubila-sam-se-i-u-cas-postala-seksualna-robinja/1123757/>

pristupljeno 18.08.2015. godine

Razgovarati o tome:

- Postoje li osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima?
- Ako postoje osnovi sumnje, iz kojih podataka oni proizilaze?

- Na koja zakonska obilježja krivičnog djela trgovine ljudima upućuju podaci iz ove izjave?
- Koje je činjenice potrebno rasvijetliti tokom istrage?
- Koje radnje dokazivanja se mogu poduzeti radi dokazivanja odlučujućih činjenica?

Aneks 5

Praktični rad 5

J. je sa svojih 37 godina preživjela pravi užas u roditeljskoj kući, odnosu s mužem, a potom i na ulici na kojoj je završila potpuno sama, u kandžama makroa. Rođena je u jednoj zapadnoevropskoj zemlji gde je i živjela sa roditeljima i sestrom do svoje sedme godine, kada se vraćaju u S. Tu završava školu i upisuje fakultet koji napušta na trećoj godini kada se udaje i dobija kćerku. J. je muž tukao i zlostavljao, pa ga napušta i biva smještena u Sigurnu kuću za žrtve nasilja u porodici. Potom se vraća kod roditelja, s kojima je u veoma lošim odnosima. Agonija se nastavlja pošto otac smatra da ima ozbiljne psihičke probleme i odvodi je po više puta godišnje na psihijatrijske klinike na lečenje. Liječenja su trajala i po dvadesetak dana, ali nikada nije uspostavljena dijagnoza na koju su roditelji upućivali. Ljekari su samo mogli da utvrde da je ponekad depresivna. Otac i majka je osuđuju zbog razvoda i stanja u kome se nalazi, zaključavaju je u sobu i na kraju izbacuju iz kuće. Bez ikakvih ličnih stvari, J. izlazi na ulicu i traži prevoz do B. Tu pronalazi posao u pekari i ostaje par mjeseci. Potom ostaje i bez tog posla i smještaja, pokušava da se vrati u roditeljsku kuću, ali je nisu primili. Zbog toga ponovo kreće u B. Pošto nije imala novca, krenula je auto-stopom i tom prilikom upoznaje momka koji joj predlaže da joj pomogne da nađe posao i smještaj. Ona mu priznaje da nema nikakve druge mogućnosti niti novca i pristaje na njegovu pomoć. Odvodi je kod nepoznate starije žene na nekoliko dana, a pošto su započeli vezu, i u svoj stan.

Jedno veče joj je kupio novu garderobu i rekao da ima druga sa kojim treba da provede veče. Nije joj bilo jasno šta se od nje očekuje. Djevojke koje je viđala u stanu su joj detaljno objasnile šta bi trebalo da radi i iz večeri u veče su zajedno izlazile na ulicu, u pratnji muškarca u čijem su stanu živjele. Kada je probala da pobjegne iz stana, stigao ju je ispred zgrade i pretukao. Nije se osjećala dobro, a sav novac koji je dobijala nasilnik joj je oduzimao. Bila je prisiljena da igra u jednom lokalnu i pruža seksualne usluge na ulici. Pošto je još jednom pokušala da se usprotivi, muškarac je pretukao i završila je u bolnici. Policija je došla u stan u kome su živjeli i privela muškarca, a J. smještaju u Prihvatilište za odrasle. Onda upoznaje muškarca iz Crne Gore, rješava da sa njim otputuje i pokuša da tamo nađe posao. Granicu je prešla sakrivena u vozu. Kada su stigli u Crnu Goru, on je zatvorio u svoju kuću i primoravao je na seks i rad u kući. Pošto je jedno veče pobjegla, policija ju je na ulici

pronašla bez ličnih dokumenata, potpuno promrzlu. Psihički je bila veoma loše, nije govorila i nije mogla da im kaže ko je i odakle je.

Sačinjeno na osnovu članka objavljenog na:

<http://arhiva.alo.rs/vesti/aktuelno/jelena-i-natasa-robinje-iz-naseg-komsiluka/38437>,
pristupljeno 18.08.2015. godine

Razgovarati o tome:

- Postoje li osnovi sumnje da je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima?
- Ako postoje osnovi sumnje, iz kojih podataka oni proizilaze?
- Na koja zakonska obilježja krivičnog djela trgovine ljudima upućuju podaci iz ove izjave?
- Koje je činjenice potrebno rasvijetliti tokom istrage?
- Koje radnje dokazivanja se mogu poduzeti radi dokazivanja odlučujućih činjenica?